

Zdenko Čepič ●

OD INŠTITUTA ZA ZGODOVINO DELAVSKEGA GIBANJA DO INŠTITUTA ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

Na začetku zapisa o petdesetletnem delovanju Inštituta za novejšo zgodovino velja opozoriti, da je nehvaležno pisati o zgodovini ustanove, s katero si delil in še deliš dobro in slabo in jo s svojim delom tudi soustvarjaš. Težko je pisati lastno zgodovino, ker se, hočeš ali nočeš, soočiš z nekaj vprašanji in načeli zgodovinopisja celotne novejše zgodovine, zlasti najnovejše, tiste, ki še traja in katere ustvarjalci so še prisotni. Gre za vprašanje zgodovinske distance, v tem primeru pa tudi osebne distance, kar objektivno lahko privede do subjektivnosti in izkrivljanja podobe. Pisec lahko postane oseben in morda enostransko ali pristransko kritičen (ali pa premalo kritičen), saj ga vodijo lastne izkušnje in doživetja. Ko gre za zgodovino zgodovinarjev in ustanove, v kateri »ustvarjajo« podobo tistega, kar imenujemo zgodovina, je zato lastna preteklost lahko dobro pomagalo pri pisanju, lahko pa je spomin, kar se

pri pisanju spominov mnogokrat dogaja, otežujoč, saj je subjektiven. Zaradi teh nevarnosti je bilo treba biti tudi pri orisu inštitutovih petih desetletij, pri čemer je poudarek na njegovi osnovni nalogi – raziskovanju novejše zgodovine –, toliko bolj pazljiv. Inštitut za novejšo zgodovino je vsekakor lahko zanimiv izziv za zgodovinarja kot predmet zgodovinopisne raziskave. In kot vse, bo tudi ta izpostavljena strokovni in tudi osebni kritiki, pripombam nekdanjih in sedanjih tvorcev inštitutove polstoletne zgodovine. Zato je bila pri pisanju polstoletnega delovanja Inštituta za novejšo zgodovino uporabljena tehnika, značilna za znanstveno zgodovinopisje. Uporabljano je bilo tako ohranjeno gradivo inštituta samega kot tudi tistih organov, ki so njegovo delo usmerjali in spremljali.¹

V primeru Inštituta za novejšo zgodovino (INZ) oziroma Inštituta za zgodovino delavskega gibanja (IZDG), kot se je ta najprej imenoval slaba tri desetletja, sicer slovenski pregovor o kovačevi bosu kobili ne drži povsem. O inštitutu in njegovem razvoju je bilo namreč že precej napisanega. Običajno, kot se spodobi ob okroglih obletnicah, ko je priložnost pogledati v preteklost in na opravljeno delo. Direktorji so takrat prispevali preglede o organizacijskem razvoju in delovanju inštituta; ob desetletnici ustanovitve IZDG – ta je sovpadala s petindvajsetletnico Znanstvenega inštituta pri Predsedstvu SNOS, ki je nekakšen izvorni začetek inštituta – je takratni direktor Bogdan Osolnik na posvetovanju o problemih zgodovinopisja novejše dobe in nalogah IZDG novembra 1969 podal sistematičen pregled problematike inštituta,² ob dvajsetletnici je o inštitutu nekdanji direktor dr. Tone Ferenc napisal brošuro,³ dr. Jasna Fischer pa članka ob petindvajsetletnici ustanovitve inštituta,⁴ ta je bila obeležena skupaj s štiridesetletnico ustanovitve Znanstvenega inštituta, ter ob tridesetletnici.⁵ Takrat je izšla posebna številka inštitutove znanstvene revije *Prispevki za novejšo zgodovino* s kratkimi biografijami zaposlenih in z njihovimi bibliografijami. Ob štiridesetletnici je prav tako izšla številka *Prispevkov za novejšo zgodovino* z orisom dejavnosti inštituta in bibliografijo takrat zaposlenih; pregled,

1 Zapis dejavnosti IZDG/INZ temelji na ohranjenem arhivskem gradivu inštituta (ni povsem popoln niti povsem urejen); označeno kot Dokumentacija Inštituta za novejšo zgodovino (DINZ), letnih poročilih o delu in gradivu Zgodovinske komisije CK ZKS v Arhivu Republike Slovenije, fond Centralni komite Zveze komunistov Slovenije (AS 1589).

2 Bogdan Osolnik: 10 let dela Inštituta za zgodovino delavskega gibanja in njegovo mesto v slovenskem zgodovinopisju. V: *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* (dalje PZDG), 1970, št. 1-2, (dalje Osolnik, 10 let) str. 163-176.

3 Tone Ferenc: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani (Ob dvajsetletnici). Ljubljana 1979 (dalje Ferenc, Ob dvajsetletnici).

4 Jasna Fischer: 25 let dela Inštituta za zgodovino delavskega gibanja. V: PZDG, 1984, št. 1-2, (dalje Fischer, 25 let) str. 5-10.

5 Jasna Fischer: Trideset let dela Inštituta za zgodovino delavskega gibanja. V: *Prispevki za novejšo zgodovino* (dalje PNZ), 1989, št. 1, (dalje Fischer, Trideset let IZDG) str. 5-15.

kaj je inštitut delal in kaj naredil, je napisal dr. Zdenko Čepič.⁶ V teh pregledih so obravnavane tudi organizacijska ureditev inštituta in spremembe, ki jih je doživljal. Zakaj in kako je inštitut nastal, je na osnovi arhivskega gradiva v obsežni razpravi orisal dr. Aleš Gabrič.⁷

Kolektiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja leta 1979 ob 20 letnici inštituta: v prvi sedijo (od leve): Jerca Vodušek Starič, Jurij Perovšek, dr. Jasna Fischer, dr. France Kresal, dr. Milica Kacin Wohinz, dr. Tone Ferenc, Miha Parkelj, Helena Ceglar; v drugi vrsti (od leve): Nataša Kandus, Nada Kobal, Lilijana Trampuž, Metka Gombač, Terezija Traven, Sonja Resip, Anamarija Vidovič Miklavčič, Mirjana Jadreško, Pavla Mrdjenovič, Francka Tavčar, Marjeta Adamič, Danilo Šolar; v tretji vrsti (od leve): Meta Hauptman, dr. Jože Šorn, Vida Deželak, Jožica Brodnik, Božidar Zakrajšek, Marjeta Čampa, dr. Franc Rozman, Gospa Novaković, Štefka Zadnik; v četrti vrsti: Hubert Schara, Vinko Vrabec, Zdenko Čepič, Franc Ceglar, mag. Boris Mlakar, mag. Boris Gombač, dr. Dušan Biber, Irena Mazi, Damijana Bračko.

Oris delovanja inštituta ob petdesetletnici je tako v veliki meri nadaljevanje, pa tudi nadgrajevanje dosedanjih spoznanj o inštitutovem delovanju. To velja zlasti za zapisa izpred desetih let, ko je bilo predstavljeno predvsem znanstvenoraziskovalno delo in njegovi rezultati, saj prav ti dajejo inštitutu

6 Zdenko Čepič: Kaj smo delali, kaj naredili?: oris dejavnosti Inštituta za novejšo zgodovino ob 40-letnici ustanovitve. V: PNZ, 1999, št. 1, str. 7-46.

7 Aleš Gabrič: Ustanovitev Inštituta za zgodovino delavskega gibanja. V: PNZ, 1997, št. 2: Ferenčev zbornik (dalje Gabrič, Ustanovitev), str. 43-58.

mesto v slovenskem zgodovinopisju in ga potrjujejo in utrjujejo kot osrednjo slovensko znanstveno ustanovo za raziskovanje novejše slovenske zgodovine. To ni zgodovina inštituta od njegove ustanovitve, njegove organiziranosti, vezanosti na državo oziroma politične sile, načinov financiranja in organizacije raziskovalne dejavnosti, ta se je nenehno spreminjala, marveč je oris raziskovalne dejavnosti. Poudarek pri tem je na dejstvih, kaj se je načrtovalo, kaj delalo in kaj naredilo, ne pa na vrednotenju le-tega, predvsem zato, da bi se izognili mogoči subjektivnosti pisca. Odgovor na vprašanje, kako smo bili pri tem uspešni, je stvar sodbe posameznika, tistega, ki ga novejša zgodovina tako zanima, da uporablja in upošteva dosežke znanstvenega zgodovinopisja in ga zato zanima raziskovalno delo in rezultati inštitutovih raziskovalcev. Najboljši kazalnik dela inštituta in njegovih raziskovalcev pa je njihova čim bolj popolna bibliografija, ki je sicer bolj izraz količinskosti kot pa kakovosti.

Bibliografije inštitutovih raziskovalcev tokrat ne objavljamo, saj je v informacijskem času, ki ga živimo, bibliografija vsakega aktivnega raziskovalca dosegljiva v sistemu Cobiss.⁸ Bibliografije raziskovalcev pa tudi sicer ne kažejo na celotno delo posameznika ali pa je zaradi nedoslednosti tega sistema okrnjeno. Tako med njimi ni vseh bibliografij raziskovalcev, ki so delali na inštitutu.⁹ Kljub slabostim, ki jih kot vsak sistem nadzora in vrednotenja ima tudi Cobiss, je ta tisti, ki ponuja največ informacij o kvantiteti in tudi kvaliteti narejenega in prek njega je mogoče najbolje spoznati, kaj so inštitutovi raziskovalci delali oziroma naredili. Za zgodovinopisje in za zgodovino.

KAKO INŠTITUT

Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, kot je bilo ime sedanjega Inštituta za novejšo zgodovino ob ustanovitvi leta 1959, je »nastal v svojem času«. ¹⁰ In ves čas, sedanjih petdeset let, je deloval v času, ki je nanj vplival tako vsebinsko kot organizacijsko, predvsem pa inštitutu kot znanstvenoraziskovalni ustanovi, ki ima za nalogo preučevanje preteklosti, čas predstavljal sredstvo njegovega dela.

Kot vse dogajanje v preteklosti, ki ga preučuje in predstavlja zgodovinopisje, ima tudi nastanek inštituta svoj razlog. Ta je bil pogojen s časom, v katerem

⁸ <http://cobiss.izum.si/> - v rubriki Bibliografije.

⁹ Sistem Cobiss bibliografij tistih, ki so umrli pred uvedbo tega sistema, ne zajeme ali pa so njihove bibliografije nepopolne, prav tako tudi ne upokojenih sodelavcev inštituta.

¹⁰ Gabrič, Ustanovitev, str. 58.

je nastal oziroma so za to obstajali politični razlogi. Ustanovitev Inštituta za zgodovino delavskega gibanja, ime je kazalo na njegovo delovno oziroma vsebinsko usmeritev, je bila vpeta v takratna politično ideološka dogajanja. Inštitut je nastal, ko je bilo na političnem področju v takratni državi značilno iskanje novih izrazov v razvoju socializma, zlasti novih idejnih modelov iz pozicije vladajoče politične organizacije. V jugoslovanski politiki so takrat spoznali, da je treba politiko, model socializma, kakršnega so oblikovali in je zlasti na vzhodu doživljal ideološke zavrnitve, utemeljiti tudi z zgodovinskimi dejstvi, ki naj bi jasno pokazala, da je tudi preteklost v Jugoslaviji tedaj vladajočega delavskega razreda in njegove stranke v mnogočem različna od »bratov na vzhodu«. Zato so bili približno tedaj, ko je bil v Ljubljani ustanovljen Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, tudi po drugih jugoslovanskih republikah ustanovljeni zgodovinski inštituti z enakimi ali s podobnimi imeni. Pa ne le zgodovinski, marveč tudi inštituti za preučevanje družbenih ved, npr. sociologije, političnih oziroma politoloških ved. Namen tega rojevanja zgodovinskih in družboslovnih inštitutov z nalogo preučevanja in utemeljevanja jugoslovanskega socializma, samoupravljanja, je imel politične in ideološke korenine – utemeljiti in dokazovati samobitnost in različnost delavskega gibanja v Jugoslaviji.

Kolektiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja na strokovni ekskurziji leta 1959 nad kanjonom Sutjeske v Bosni. Običajno so bile inštitutove strokovne ekskurzije zares poučne.

Inštitut za zgodovino delavskega gibanja je bil tako rezultat prostora in časa in je deloval v prostoru in času. Spreminjal se je predvsem čas in v njem okoliščine delovanja inštituta, medtem ko je njegova delovna usmeritev ostajala bolj ali manj enaka – preučevanje novejše slovenske zgodovine. Od vsega začetka delovanja je bil po svojih raziskavah nacionalni inštitut – inštitut za preučevanje dela slovenske narodne zgodovine, kmalu pa je prerasel v preučevanje vse slovenske zgodovine od sredine 19. stoletja dalje, dejansko zgodovine od narodnega preporoda dalje, torej narodove zgodovine. Na začetku zadnjega desetletja 20. stoletja se je sicer spremenil prostor, natančneje državni okvir, kar pa ni vplivalo na siceršnji že ustaljen prostor, ki ga je v svojih raziskavah inštitut preučeval od ustanovitve. Bil je in ostal je inštitut za novejšo slovensko zgodovino.

V svoji petdesetletni zgodovini je inštitut prešel različne razvojne stopnje in vsaka od teh je imela svojo posebnost in je določala zgodovino inštituta. Za njegovo delovanje je mogoče upoštevati različna merila za periodizacijo: od vsebinskega, kaj se je raziskovalo in kaj naredilo, prek organizacijskega s poudarkom na organizaciji in vodenju raziskovalne dejavnosti do »personalnega«, glede na to, kdo je bil direktor in kakšen je bil njegov vpliv na oblikovanje inštituta. Po vsakem od teh meril je mogoče pokazati zgodovino INZ, vendar je bolj kot organizacijsko-upravno spreminjanje za podobo inštituta ob njegovi polstoletni zgodovini pomembno, kakšni so bili raziskovalni programi, katere so bile teme, ki so jih inštitutovi raziskovalci obdelovali in obdelali, ter kakšni so bili rezultati inštitutovega delovanja za slovensko zgodovino in za slovensko zgodovino.

V petih desetletjih je inštitut šel skozi nekaj razvojnih obdobij in vsako od teh je imelo svoje značilnosti. Vsa obdobja razvoja inštituta so bolj ali manj vezana na znanstvenoraziskovalno delo, na razumevanje tega in njegovo organiziranost. Na to je vplival čas oziroma dogajanja v širšem družbenem okviru, s poudarkom na političnem dogajanju. Čeprav je bil ustanovljen kot raziskovalni inštitut, je potreboval dobro desetletje, da je to postal tudi v pravem pomenu tega pojma. V tem času – v prvi dobi – označiti jo je mogoče za čas iskanja in zorenja ter osvobajanja neposrednih spon s politiko, se je inštitut iz nekakšnega »političnega servisa« za zgodovino, s poudarkom na delavskem gibanju in partizanstvu, spremenil v pravega znanstvenega. Šlo je tako za zorenje raziskovalcev in usposabljanje za raziskovalno delo, pridobivanje izkušenj in znanja, kot tudi zorenje raziskovalnih tem. Te so bile domišljeno opredeljene v

raziskovalnih načrtih. Ko je postal izključno znanstvenoraziskovalna ustanova in se je začelo raziskovanje novejše zgodovine, sicer še s poudarkom na delavskem gibanju, sistematično po sprejetih raziskovalnih načrtih, pa je začel deliti usodo z znanstvenimi ustanovami in bil podrejen organizaciji znanstvenoraziskovalne sfere. Druga doba delovanja inštituta, ki z znanstvenimi metodami, značilnimi za zgodovino pisje, preučuje novejšo zgodovino, se je začela konec šestdesetih in v začetku sedemdesetih let 20. stoletja. Takrat so bili na inštitutu pripravljene raziskovalni načrti, po katerih so inštitutovi raziskovalci začeli načrtovano in sistematično raziskovati slovensko novejšo zgodovino za tri zgodovinska obdobja: za avstro-ogrsko obdobje, obdobje prve Jugoslavije in za obdobje druge Jugoslavije. Takrat je bilo v inštitutskem raziskovalnem delu še vedno močno prisotno preučevanje zgodovine delavskega gibanja, vendar ne več kot nekaj ločenega, posebnega, ampak v povezavi s temami celotne narodne zgodovine. Raziskovanje je postopoma preraščalo tudi v teme zunaj delavskega gibanja. To je bil eden od bistvenih premikov v delovanju inštituta oziroma v raziskovanju novejše slovenske zgodovine. Vsebinsko so bile raziskave bolj uravnotežene, z manjšim poudarjanjem delavskega gibanja in kasneje kar brez njega. Takrat je

Udeleženci znanstvenega posvetovanja o Osvobodilni fronti Slovenskega naroda 28. do 30. aprila 1966 v Ljubljani v dvorani Kazine; spredaj desno sedi Josip Rus, eden od ustanoviteljev Osvobodilne fronte, zadaj (levo) Milica Kacin Wohinz in Alenka Nedog.

začel inštitut preraščati iz takega, ki je preučeval sorazmerno ozko temo oziroma le del slovenske narodne zgodovine, v raziskovalni inštitut za preučevanje celovite narodne zgodovine novejšega obdobja. To je bila raziskovalna usmeritev inštituta, ki ji je ostal zvest do danes, ko je bolj kot v prejšnjih obdobjih začel iskati povezave s širšim, evropskim okoljem in njegovimi vplivi na našo novejšo zgodovino. Tretja doba inštitutovega raziskovalnega delovanja je od začetka devetdesetih let, ko je postal javni raziskovalni zavod. Za to spremembo oziroma za dobo, ki se je s tem začela, so značilne bolj organizacijske spremembe raziskovalnega dela kot vsebinske. Te so ostale takšne, kot so bile načrtane na začetku sedemdesetih let.

Spremembe, ki jih je v razvoju doživljal inštitut, kaže tudi sprememba inštitutovega imena. Ta sprememba sicer ne izraža vsebinskih sprememb, ki jih je inštitut doživel, saj se je preimenovanje iz Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Inštitut za novejšo zgodovino zgodilo skoraj dve desetletji po spremembi vsebinskega delovanja inštituta. Več kot dobro desetletje je namreč trajalo, da je glede na svoj raziskovalni program, ki je močno presegal le preučevanje delavskega gibanja in njegove politične in strankarske organiziranosti, dosegel pri ustanoviteljih, zlasti pri poglavitnem, tj. državi oziroma njenih organih, da so bile spremembe v raziskovalni tematiki razvidne tudi v imenu inštituta. Končno je po treh desetletjih od ustanovitve oziroma po dobrem desetletju načrtovanega raziskovanja celovite preteklosti inštitut dobil ustrezno ime, ki kaže, kaj dela in tudi kako dela. Raziskuje novejšo slovensko zgodovino s spoznanji in pogledi novejših raziskav.

Pred tem je bilo inštitutu dovoljeno spremeniti ime njegove znanstvene revije *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* v *Prispevke za novejšo zgodovino*. To je bil takrat dokaj velik premik v smeri novega, vsebini dela bolj ustreznega imena inštituta.

»Dolga pot« preimenovanja IZDG v INZ se je začela leta 1982. Bila je odvisna od volje politike, natančneje inštitutovega ustanovitelja – slovenske »vlade«. Razlogi, da pri ustanoviteljih ni bilo zanimanja za spremembo imena inštituta in uskladitev le-tega s tistim, kar je inštitut dejansko delal – raziskoval novejšo slovensko zgodovino –, so bili politični, vsejugoslovanski in so imeli nacionalno osnovo. Leta 1982 je bil namreč uradno in javno zavržen predlog glede novih, nacionalnih imen inštitutov za zgodovino delavskega gibanja po jugoslovanskih republikah, ker so v tem videli mogoče nevarnosti nacionalizmov v zgodovinopisju pri posameznih jugoslovanskih narodih. To se je v Srbiji dejansko kazalo kot

realnost, saj je takrat bilo v srbskem zgodovinpisju novejše dobe opaziti težnje po reviziji zgodovine z večjo oziroma drugačno vlogo Srbov v njej. Da bi se nacionalnemu momentu, ki bi lahko prerasel v nacionalizem (kasneje se je to dejansko zgodilo, zlasti v srbskem zgodovinpisju), izognili v novejši zgodovini, naj bi v imenih inštitutov, ki so po jugoslovanskih republikah preučevali novejšo zgodovino, prevladoval še naprej v veljavi razredni. V nobeni jugoslovanski republici ni bilo takrat sprejeto preimenovanje sorodnih raziskovalnih inštitutov, ki so preučevali novejšo narodno zgodovino. Leta 1986 je svet inštituta, samoupravni organ, sicer preimenoval znanstveno revijo *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* v *Prispevki za novejšo zgodovino*, za preimenovanje inštituta pa je dal pobudo ustanoviteljem. Izvršni svet Skupščine Socialistične republike Slovenije kot poveljni ustanovitelj inštituta je sicer to pobudo oziroma vlogo direktorice za preimenovanje sprejel in jo obravnaval. S preimenovanjem sta se strinjala tudi ostala dva ustanovitelja, katerima je ustanoviteljske pravice in dolžnosti dal Izvršni svet, nato pa se je zapletlo. Izvršni svet je namreč želel, v skladu s takratno politično doktrino in prakso, ko so bile v politično odločanje vključene tudi t. i. družbenopolitične organizacije, Zveza komunistov Slovenije, SZDL Slovenije, Zveza socialistične mladine Slovenije in Zveza združenj borcev NOV, da je treba dobiti mnenje in potrditev teh organizacij. Ena je z utemeljitvijo, da bi preimenovanje inštituta pomenilo »zapuščanje pozicij delavskega razreda«, preimenovanju nasprotovala. Proti preimenovanju je zato bil takratni republiški sekretar za obrambo, zanj pa predsednica Zgodovinske komisije ZKS. Na osebno pobudo sekretarke osnovne organizacije ZKS na inštitutu, ki jo je poslala predsedniku predsedstva CK ZKS, je ta nato v duhu partijskega prenoviteljstva privolil v zeleno preimenovanje inštituta in presekal gordijski vozle glede inštitutovega imena. Postopek za preimenovanje inštituta je ponovno stekel. Leta 1989, potem ko so se s tem znova strinjali vsi trije ustanovitelji, je inštitut spremenil ime v Inštitut za novejšo zgodovino.¹¹

To je bilo eno od redkih neposrednih »srečanj« inštituta s politiko po tem, ko je v začetku sedemdesetih let postal znanstvenoraziskovalna ustanova v pravem pomenu tega pojma. Je pa politika tudi potem spremljala delovanje inštituta, vendar se ni bistveno vpletala v njegovo raziskovalno politiko. Bolj je želela imeti besedo glede tega, kdo bo direktor. To se je v novih političnih razmerah in razmerjih ponovilo leta 2005, ko je dolgoletna direktorica dr. Jasna

11 Uradni list SRS, 38, 28. 11. 1989, Sodni register organizacij združenega dela.

Fischer predčasno, na lastno željo, odšla v pokoj in je vlada Republike Slovenije imenovala novo direktorico po svojem izboru. Takrat se je, kot na vseh javnih raziskovalnih inštitutih, spremenil tudi sestav upravnega odbora, tako da ima, v nasprotju z dotedanjo prakso, ko je glede na število članov iz vrst inštituta imel inštitut veliko stopnjo »avtonomije«, država v njem večino. Tako se je politika posredno vrnila na inštitut.

ZAKAJ INŠTITUT

Razlogi za ustanovitev Inštituta za zgodovino delavskega gibanja so bili politični in ideološki, izhajali pa so iz časa, ko je bil inštitut ustanovljen. V slovensko zgodovino pisje so ustanovitelji, dejanski je bil sicer Izvršni svet, idejni pa Centralni komite ZKS, želeli vnesti marksizem in njegova znanstvena načela ter metode, ker so imeli takrat v partijskem vrhu slovensko zgodovino pisje za trdnjavo konservativnega mišljenja. Oddelek za zgodovino na ljubljanski Filozofski fakulteti se jim je zdel politično nezanesljiv. Želeli so tudi odpraviti tedanjo razdrobljenost, nenačrtnost in nepovezanost na področju zgodovino pisja tiste »problematike, ki je bila zanemarjena«. ¹² To je bilo delavsko gibanje, politično in strokovno organiziranje delavskega razreda ter njegovo politično delovanje od njegovega nastanka na Slovenskem.

Prva razmišljanja o ustanovitvi Inštituta za novejšo zgodovino so segala že v pomlad 1954. Ustanovili naj bi »inštitut za politično zgodovino Slovenije«, ki bi vodil poseben svet pri Predsedstvu SZDL Slovenije. Že takrat se je pojavljalo vprašanje, kaj sodi v novejšo zgodovino. Menili so, da je spodnja meja novejše slovenske zgodovine leto pomladi narodov in prvega slovenskega političnega narodnega programa 1848. Zamisel o takšnem inštitutu je nato zamrla za pet let, dokler je niso zaradi političnih potreb tistega časa obudili. V vsej Jugoslaviji so namreč takrat ustanavljali takšne inštitute. Priprave za ustanovitev inštituta so začeli sredi leta 1958 v Zgodovinskem oddelku Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije. Potrebo po ustanovitvi inštituta so opredelili z nujnostjo »sistematičnega znanstvenega preučevanja in raziskovanja novejše politične zgodovine Slovencev, predvsem delavskega gibanja, KP, ljudske revolucije na Slovenskem ter socialistične graditve v Ljudski republiki Sloveniji, kakor tudi razvoja meščanskih strank in ekonomike na Slovenskem, predvsem zato, ker

so bila doslej ta področja kljub njihovi pomembnosti zanemarjena.¹³ Takrat se je postavilo tudi vprašanje o imenu inštituta: ali Inštitut za novejšo politično zgodovino Slovencev ali Inštitut za zgodovino delavskega gibanja. Pri tem je šlo v resnici za dvoje na videz med seboj nasprotujočih si pojmovanj o nalogah prihodnjega inštituta in o širini njegovega raziskovalnega delovanja. Dilema je bila, ali naj novoustanovljeni inštitut preučuje celotno narodno zgodovino obdobja, ki ga štejemo za novejšo dobo, vključno z meščanskimi političnimi strankami in gospodarskim razvojem, ali le ožji ideološko-politično izbran del – zgodovino delavskega gibanja v povezavi z gospodarskim razvojem in s splošno politično zgodovino Slovencev. Ker je bil inštitut ustanovljen v času, ko je v takrat vodilni politični in idejni sili Zvezi komunistov prevladovalo prepričanje o nujni prevladi razrednega nad nacionalnim, se je to odražalo tudi v prepričanju, da je mogoče in tudi potrebno pri zgodovino pisju poudariti preučevanje razvoja delavskega gibanja, namreč da ga je mogoče preučevati ločeno od celotne narodne zgodovine. Kot ustanovitelja inštituta, z enim ali drugim imenom in s tem z eno ali drugo vsebinsko usmeritvijo, sta bila predvidena Centralni komitei Zveze komunistov Slovenije in Izvršni svet Ljudske skupščine Ljudske republike Slovenije.¹⁴ Takrat se je med predvidenimi zaposlenimi na inštitutu pojavilo tudi mnenje, da bo »inštitut izrecno partijska ustanova«,¹⁵ pa tudi mnenje, naj se prihodnji inštitut vključi kot organizacijska enota v že ustanovljeni Inštitut za sociologijo.¹⁶ Ob ustanovitvi pa je bila pri pobudniku prisotna še ena dilema: ali naj bo inštitut servis za proslave ali naj bo prava znanstvena ustanova. Inštitut so ustanavljali v času priprav na proslavljanje štiridesetletnice komunistične stranke na Slovenskem, zato naj bi bila prva naloga inštituta razstava ob tej obletnici. Glede na to naj bi inštitut skrbel za priprave gradiva za proslave. Tega problema, ki se je nato bolj ali manj jasno pojavljal v prvem desetletju inštitutovega delovanja, so se zavedali že po prvem letu dela. Takrat so v poročilu za leto 1960 zapisali, da so vsakodnevne naloge, povezane s potrebami političnih organizacij, kulturno-prosvetnih ustanov in posameznikov, motile načrtno delo, posebno na strokovno-znanstvenem področju, zato je treba čim prej preiti od uslug in zbiranja

13 Gabrič, *Ustanovitev*, str. 47-49.

14 DINZ, Osnutek uredbe o ustanovitvi Inštituta za novejšo politično zgodovino Slovencev in Osnutek uredbe o ustanovitvi Inštituta za zgodovino delavskega gibanja in Komunistične partije na Slovenskem.

15 DINZ, France Klopčič, *Predlogi k osnutku uredbe*, 21. 2. 1959.

16 DINZ, pismo dr. Metoda Mikuža Dušanu Bravničarju 15. 1. 1959.

gradiva za razne naročnike k načrtnemu raziskovalnemu delu.¹⁷ Uradno je bil IZDG ustanovljen v skladu z zakonom o znanstvenih zavodih 10. julija 1959, ko je odredbo podpisal predsednik Izvršnega sveta Ljudske skupščine LR Slovenije Boris Kraigher. Ob ustanovitvi je Inštitut za zgodovino delavskega gibanja dobil naloge, »da znanstveno proučuje delavsko gibanje, delovanje komunistične partije in ljudsko revolucijo na slovenskem ozemlju ter socialistično graditev v Sloveniji«, pa tudi, da skrbi za zbiranje in urejanje arhivskega in spominskega gradiva, čuvanje muzejskih predmetov, organizira razstave, izdaja znanstvene in strokovne in poljudne publikacije.¹⁸

France Klopčič in Alenka Nedog (slika iz leta 1974) sta bila med tistimi, ki so bili na inštitutu od vsega začetka; Klopčič se je leta 1963 upokojil in nadaljeval s publicističnim in zgodovinopisnim delovanjem kot marksistični kritik slovenskega zgodovinopisja.

Inštitut je začel delovati še pred formalno ustanovitvijo, že spomladi 1959. Postopek za ustanovitev je vodil Zgodovinski arhiv CK ZKS pod vodstvom Dušana Bravničarja, ki je bil nato postavljen za prvega direktorja inštituta. Direktor je bil do leta 1962. Inštitut so sestavljali zaposleni iz Zgodovinskega arhiva CK ZKS in zaposleni iz Muzeja narodne osvoboditve. Za ustanovitev IZDG

17 Osolnik, 10 let, str. 164.

18 Uradni list LRS, 23-129, 23. 7. 1959.

sta se namreč zaradi potreb po strokovnih delavcih, ki so se že tedaj ukvarjali z zgodovino delavskega gibanja, združili dve ustanovi, sicer z različnimi delovnimi usmeritvami. Združila sta se arhiv in muzej; ta je takrat kot samostojna muzejska ustanova nehal obstajati in je postal sestavni del IZDG, čemur so zaposleni v muzeju sicer nasprotovali, vendar je njihove pomisleke utišal partijski funkcionar Ivan Maček - Matija.¹⁹ Z združitvijo je inštitut dobil tudi arhivski oddelek, kajti Muzej narodne osvoboditve je imel namreč obsežen in vsebinsko pomemben arhiv o slovenskem partizanstvu in tudi strokovno usposobljene ljudi za pisanje o partizanstvu in delavskem gibanju. Ta arhiv je postal ena bistvenih sestavin delovanja IZDG. Ko se je julija 1962 od inštituta odcepil muzejski oddelek in je bil iz njega ustanovljen Muzej ljudske revolucije Slovenije,²⁰ je arhiv ostal v sestavi IZDG.²¹

France Kimovec-Žiga, direktor inštituta v letih 1962-1967 (slika iz leta 1979).

Znanstveno preučevanje zgodovine delavskega gibanja je ostala formalno prevladujoča vsebinska opredelitev delovanja inštituta do leta 1977, ko sta na predlog Izvršnega sveta Skupščine SRS postala z odlokom Skupščine SRS

19 MNZ.SI – časopis Muzeja novejšo zgodovine Slovenije /MNZ.SI – the newspaper of the National Museum of Contemporary History, 2009, 1, str. 5.

20 Uradni list LRS, 20-108, 14. 7. 1962.

21 O arhivu, njegovem nastanku in delovanju le-tega od leta 1959 do 1992, ko je bil izločen iz Inštituta za novejšo zgodovino in je postal oddelek Arhiva Republike Slovenije v zapisu mag. Metke Gombač.

soustanovitelja inštituta še Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani in Slovenska akademija znanosti in umetnosti.²² Razlog za razširitev števila ustanoviteljev je bil v »težnji po tesnejših vezeh med raziskovalno dejavnostjo ter uporabniki njenih rezultatov«.²³ Takrat je bil pripravljen tudi nov zakon o ustanovitvi inštituta z bolj določenim raziskovalnim področjem: »Inštitut znanstveno raziskuje novejšo zgodovino slovenskega naroda, to je politične, socialne, gospodarske in kulturne razmere na Slovenskem, še posebej za dobo po letu 1918.« Inštitut naj bi tudi dejansko po delovnem programu postal raziskovalna ustanova za preučevanje celotne novejše slovenske zgodovine. Pripravljeni sta bili tudi dve različici imena; staro in Inštitut za novejšo zgodovino Slovencev.²⁴ Tako, širše zasnovano raziskovalno področje sicer ni bilo nikoli uzakonjeno, pač pa se je izvajalo v praksi in je bilo vpisano tudi v sodni register. Ostal pa je prvotni naziv inštituta. Leta 1989 je bilo tudi ime spremenjeno v Inštitut za novejšo zgodovino.

Leta 1992 je bil INZ z odlokom Vlade Republike Slovenije preoblikovan v javni raziskovalni zavod.²⁵ Takrat je bil z aktom o preoblikovanju inštituta iz njegove sestave izločen arhiv in vključen v Arhiv Republike Slovenije. Sprejet pa je bil dogovor, da ostane v njegovem okviru kot poseben zaokrožen del, ker bi fizično vključenje arhivskih fondov, ki jih je do tedaj hranil INZ, onemogočalo preverjanje citiranih dokumentov v publikacijah. S tem, ko je postal javni raziskovalni zavod, je bilo dokončno določeno področje njegovega raziskovalnega delovanja in končano poseganje politike v raziskovalno delo inštituta, čeprav je ob preimenovanju še lebdela grožnja, naj inštitut pazi, da ne bo »z monopolom posegal v raziskovalno dejavnost drugih inštitutov«.

Danes je dejavnost Inštituta za novejšo zgodovino naslednja: raziskovanje in eksperimentalni razvoj na področju humanistike, višje strokovno izobraževanje, visoko strokovno izobraževanje, univerzitetno izobraževanje, drugo izobraževanje, izpopolnjevanje in usposabljanje, d. n., izdajanje knjig in periodike, dejavnost knjižnic.²⁶ Vendar je bil in je ostal predvsem ali izključno raziskovalna ustanova, ki preučuje novejšo slovensko zgodovino, kar je bil dejansko že ob nastanku pred petdesetimi leti.

22 Uradni list SRS, 18-1150, 14. 10. 1977.

23 DINZ, Obrazložitev Izvršnega sveta z dne 26. 7. 1977.

24 DINZ, Osnutek zakona.

25 Uradni list RS, 39-1978, 7. 8. 1992; po tem je bilo še nekaj sklepov oz. odlokov vlade glede pravnega statusa inštituta, ki so dopolnjevali njegov položaj javnega raziskovalnega zavoda (Uradni list RS, 65-3121, 12. 8. 1999, Uradni list RS, 37-1724, 18. 4. 2003, Uradni list RS, 11-404, 3. 2. 2006).

26 Uradni list RS, 11-404, 3. 2. 2006.

Inštitut za zgodovino delavskega gibanja oziroma Inštitut za novejšo zgodovino je ves čas samostojna ustanova. Idej in pobud, da bi se IZDG/INZ združil s sorodnimi raziskovalnimi ustanovami v en raziskovalni inštitut, ki bi preučeval celotno slovensko zgodovino, ne le novejšo dobo, je bilo v petih desetletjih več. Nobena se ni uresničila in inštitut je ostajal vedno samostojna raziskovalna ustanova, ki ni bila organizacijsko vezana na nobeno drugo ali na univerzo. Zadnja ideja glede združevanja zgodovinopisnih raziskovalnih inštitutov v Sloveniji pa je prišla iz INZ, natančneje od njene direktorice leta 2006. Predloga o tem, da bi Inštitut za novejšo zgodovino postal središčni inštitut v Sloveniji, na katerega bi bili vsebinsko in organizacijsko vezani drugi sorodni inštituti, ki ga je vladi Republike Slovenije podal njen minister za visoko šolstvo in znanost, vlada ni sprejela. Proti združevanju so nastopili tudi v drugih zgodovinopisnih inštitutih.

Delovno predsedstvo na proslavi ob dvajsetletnici Inštituta za zgodovino delavskega gibanja; od leve: direktorica inštituta dr. Milica Kacin Wohinz, predsednica sveta inštituta dr. Jasna Fischer, predsednik Zveze sindikatov Slovenije na inštitutu Jurij Perovšek.

RAZISKOVALNI NAČRTI IN RAZISKOVALNA ORGANIZIRANOST

Usmeritev raziskovalnega dela in tem, ki naj bi jih inštitut preučeval, so pripravili v Zgodovinskem arhivu CK ZKS, pri čemer so imeli pred očmi naloge, zapisane v odredbi o imenovanju inštituta. »Naša osnovna naloga v prihodnjih šestih letih bo vsekakor ta, da izvršimo pripravljala dela za obširnejšo zgodovino delavskega gibanja na Slovenskem,« so zapisali oktobra 1959. Osnovno skrb so namenili zbiranju arhivskega, zlasti spominskega gradiva in izdajanju tega gradiva v zbornikih. Tematiko raziskav so razdelili na tri obdobja: do leta 1919, 1919–1941, 1941–1945. Za vsako obdobje so predvideli vrsto monografij: o začetkih delavskega gibanja na Slovenskem, o delavskem razredu in volitvah na Slovenskem v Avstro-Ogrski, o krščanskem in narodnem socializmu na Slovenskem pred prvo svetovno vojno, zbornik dokumentov Komunistične partije na Slovenskem od 1919 do 1941 v več knjigah, kronologijo delavskega gibanja na Slovenskem med vojnama, monografije o nastanku komunističnega gibanja na Slovenskem, o delavskem razredu in volitvah na Slovenskem med obema vojnama, o delavski kulturni dejavnosti, o naprednem študentskem in dijaškem gibanju in vrsto pregledov o razvoju KPJ, SKOJ, sindikalnem gibanju, o delavskem gibanju na Primorskem med obema vojnama. Vsekakor obsežen izbor pomembnih tem za poznavanje naše preteklosti tudi z današnjega pogleda. Za obdobje druge svetovne vojne na Slovenskem so načrtovali zbornike dokumentov, ponatise časopisov in tudi monografije o organizacijskem razvoju KPS, odnosih med KPJ, KPI in KPA, deležu delavskega razreda in kmečkih slojev v NOB, volitvah v NOB, razlastitvi zemljiške posesti na osvobojenem ozemlju leta 1942, gospodarstvu v NOB, razvoju partizanskega sodstva, zdravstva, šolstva, tiska, začetkih NOB v Slovenskem primorju in na slovenskem Koroškem, o protirevolucionarnih silah. Med predlogi posameznih potencialnih raziskovalcev so bili tudi predlogi za preučevanje komunistične partije v industrijskih središčih, deležu delavskega razreda v NOB, odnosu kmečkih slojev do NOB, ker »te analize razrednih odnosov so skrajno potrebne za poglobitev študija in poznavanja dobe NOB in ljudske revolucije«. Milica Kacin je predlagala tudi znanstveno publikacijo »o vlogi nacionalistične organizacije TIGR na Primorskem 1927–1940«. ²⁷ Ta »perspektivni plan raziskovalnega dela« je bil zlasti glede na razpoložljive

27 DINZ, Perspektivni plan dela IZDG, 12. 10. 1959.

raziskovalce, ki so to šele postajali in so se raziskovalnega dela še učili in privajali, preoptimistično zastavljen. V prvih letih delovanja pa je inštitutu kljub vsemu uspelo uresničiti nekaj nalog in nekaj let pozneje je inštitut o teh temah izdal kar nekaj knjig.²⁸ Marsikatera tema iz takrat resnično široko načrtovanih tem pa še danes ni povsem obdelana. V inštitutu so nadaljevali že v muzeju začeto delo o topografiji NOB, ki je doživelo izdajo samo za območje Bele krajine;²⁹ po odhodu muzejskih delavcev z inštituta je delo pri tem projektu zamrlo.

Značilnost prvih let delovanja IZDG so bila tudi stalna trenja med raziskovalnim in muzejskim oddelkom. Zato je le-ta dal svetu inštituta in ustanovitelju pobudo za ločitev in ustanovitev samostojnega muzeja. Ustanovitelj inštituta se je strinjal in 1. junija 1962 se je muzejski oddelk ločil od inštituta. Ustanovljen je bil Muzej ljudske revolucije Slovenije. Inštitutu in muzeju sta ostala skupna priprava in izdajanje Zbornika fotografij iz delavskega gibanja in dejavnosti komunistične partije na Slovenskem, za kar sta ustanovila konzorcij. Prva knjiga tega zbornika je izšla leta 1959, še pred ustanovitvijo inštituta, nato pa je inštitut skupaj z muzejem izdal še štiri knjige od skupno šestih iz te izdaje zbornikov fotografij; skupaj je do leta 1966 izšlo šest knjig.³⁰ Ob razdružitvi sta se obe ustanovi dogovorili za ločitveno bilanco. Šlo je predvsem za vprašanje arhiva in knjižničnega gradiva. Arhivsko gradivo je ostalo inštitutu, takrat pa so se pojavile pobude, da bi se od inštituta ločil tudi arhiv, ki bi postal del Arhiva Slovenije. Temu se je vodstvo inštituta uprlo³¹ in arhiv je ostal kot poseben oddelk inštituta do novembra 1992.

28 Alenka Nedog, Milica Kacin-Wohinz: Kronološki pregled dogodkov iz zgodovine delavskega gibanja na Slovenskem 1930-1941. Ljubljana 1967, 177 str.; Pavel Dobrila, Milica Kacin-Wohinz, Ivka Križnar, Miroslav Luštek, Alenka Nedog-Urbančič, Štefka Zadnik: Oris kronologije delavskega gibanja na Slovenskem : 1867-1968. Ljubljana 1969. 191 str.; France Klopčič: Velika razmejitev. Študija o nastanku komunistične stranke v Sloveniji aprila 1920 in o njeni dejavnosti od maja do septembra 1920. Ljubljana 1969.

29 Gradivo za topografijo NOB. Sn. 1, Bela Krajina. Ljubljana 1958; 2. zv., Ljubljana 1959.

30 Fotografski dokumenti o boju komunistične partije Slovenije. II/1, Marec 1941-november 1942 : Zbornik fotografij iz delavskega gibanja in dejavnosti komunistične partije na Slovenskem 1867-1941. Muzej narodne osvoboditve LRS, Ljubljana 1959; Fotografski dokumenti o boju komunistične partije Slovenije : Zbornik fotografij iz delavskega gibanja in dejavnosti komunistične partije na Slovenskem 1867-1941. II/2, November 1942 - september 1943. Muzej ljudske revolucije, Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana 1961; Fotografski dokumenti o boju komunistične partije Slovenije : zbornik fotografij iz narodnoosvobodilnega boja slovenskega naroda 1941-1945. II/3, September 1943-februar 1944. Muzej ljudske revolucije Slovenije, Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana 1963; Fotografski dokumenti o boju komunistične partije Slovenije. I/1, November 1867-december 1934 : Zbornik fotografij iz delavskega gibanja in dejavnosti komunistične partije na Slovenskem 1867-1941. Inštitut za zgodovino delavskega gibanja in muzej ljudske revolucije, Ljubljana 1965; Fotografski dokumenti o boju komunistične partije Slovenije : zbornik fotografij iz narodnoosvobodilnega boja slovenskega naroda 1941-1945. II/1, Marec 1941 - november 1942, 2., dopolnjena in popravljena izd. Muzej ljudske revolucije, Ljubljana 1966.

31 Osolnik, 10 let, str. 164.

Inštitut se je že kmalu po ustanovitvi spopadel s problemi, ki so njegovo delovanje v mnogočem opredeljevali v prvem desetletju. Šlo je predvsem za kadrovske probleme, za ljudi, ki so ali naj bi preučevali zgodovino, kakršna je bila opredeljena v ustanovitveni odredbi. Prva leta delovanja inštituta so bila v mnogočem leta iskanja. Inštitut je bil, kot je ocenil njegov direktor že leta 1961, v »težki krizi«. Razlogi zanj so bili v pomanjkanju ustrezno izobraženih in sposobnih ljudi za raziskovalno delo, neurejenem razmerju med muzejskim in raziskovalnim delom inštituta, pa tudi kriza vodenja in medsebojnih odnosov vodilnih ter njihove povezanosti s političnimi organi in osebnostmi iz partijskega vrha. Problematiko inštituta, njegovo vlogo in ustreznost so večkrat obravnavali na Zgodovinski komisiji CK ZKS, ki je nekako držala roko nad inštitutom, zlasti glede vsebinskih zadev. Krizo so povzročali tudi nesporazumi med zaposlenimi, ki so nastajali glede načina raziskovanja in pisanja. Pripombe oziroma kritike so bile tudi na račun preveč faktografskega načina pisanja in premalo obravnav načelnih vprašanj, kar je bilo takrat razumljeno že kar kot ideološka oznaka.

Ob ustanovitvi je bilo v inštitutu zaposlenih 72 delavcev, od katerih jih je le pet imelo priznано fakultetno izobrazbo; od teh sta le dva imela diplomu Filozofske fakultete, ostali so bili diplomanti drugih fakultet »ali pa samo starejši partijski in partizanski kadri brez formalne najvišje izobrazbe«, je konec leta 1959 poročal direktor IZDG. Takrat je zapisal tudi, »manjka nam nekaj zgodovinarjev-marksistov«. ³² To in da »nimamo znanstvenega kadra, ki bi predstavljal avtoriteto«, je bil tudi razlog, da je predlagal večjo vezanost zgodovinskega inštituta na sociološki inštitut. ³³ Oba sta bila takrat pod isto streho, v stavbi Kazine, od koder se je pred tem v novozgrajeno stavbo izselila slovenska skupščina. Zaradi pomanjkanja strokovnjakov na inštitutu je v letih 1960 in 1961 vodil znanstvenoraziskovalni oddelek profesor s Filozofske fakultete dr. Metod Mikuž. Drugi problem, ki je opredeljeval delovanje inštituta in je bil živ že ob ustanovitvi, je bilo finančno vprašanje. To je spremljalo inštitut ves čas, vendar je bilo po sodbi Bogdana Osolnika, ki je postal direktor v času za inštitut najhujše finančne krize spomladi 1967, ki je grozila z ukinitvijo inštituta. Postavljeno je bilo namreč vprašanje o obstoju inštituta. ³⁴ Zaposleni z inštituta so zato poslali ustanovitelju spomenico, v kateri so zapisali, da gre poleg vprašanja

32 DINZ, Izvršnemu svetu LS LRS, Svetu za znanost, 16. 6. 1959.

33 ARS, AS 1589/III, š. 166; Zapisnik 2. seje Zgodovinske komisije CK ZKS 13. 1. 1960.

34 ARS, AS 1589/III, š. 194; dopis IZDG sekretariatu CK ZKS in Izvršnemu svetu SRS 26. 5. 1970.

Bogdan Osolnik, direktor Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v letih 1967-1971, in dr. France Kresal, direktor inštituta v letih 1975-1979. Oba sta se kot direktorja spopadala s podobnimi materialnimi problemi.

financiranja tudi za odnos do zgodovinopisja sploh, ter zahtevali obravnavo problematike inštituta v kulturno-prosvetnem zboru Skupščine SR Slovenije;³⁵ raziskovalni oddelek pa je skupščinskemu zboru poslal obrazložitev s predlogi, v katerih je med drugim predlagal, naj inštitut ne bo le izvajalec, ampak naj bo tudi organizator preučevanja zgodovine in naj postane središče vseh, ki se ukvarjajo z novejšo slovensko zgodovino (po letu 1848).³⁶ To sta podprla tudi profesorja zgodovinskega oddelka Filozofske fakultete dr. Fran Zwitter in dr. Metod Mikuž. Spomenica pa ni bila objavljena in obravnavana v republiški skupščini, ker je ustanovitelj, Izvršni svet SR Slovenije, obljubil rešitev finančnih in s tem tudi kadrovskih problemov. Se pa je inštitut, ne glede na financerja oziroma način financiranja, s problematiko financiranja raziskovalnega dela ubadal bolj ali manj uspešno tudi v naslednjih letih in desetletjih, vse do danes.

Financiranje je bilo odvisno od načina organiziranja znanosti, kdo, kateri državni, v času samoupravnega sistema družbeni organ, jo je vodil in v imenu državljanov, nekdanj samoupravljalcev, danes davkopllačevalcev, oblikoval znanstveno politiko. Inštitut je preстал vse mogoče sisteme in vse načine organizacije,

³⁵ Osolnik, 10 let, str. 165-166.

³⁶ DINZ, Zapisnik sestanka znanstveno-raziskovalne enote IZDG, 24. 5. 1967.

vodenja in predvsem financiranja raziskovalne dejavnosti. To je v veliki meri, odvisno sicer od obdobja v družbenem in političnem razvoju, vplivalo tudi na oblikovanje vsebine raziskav inštituta oziroma čemu je bil dan večji poudarek. Družbena in politična merila in želje, kaj je treba raziskovati, so se spreminjala in inštitut ter raziskovalci so se morali temu bolj ali manj stalno prilagajati. To je še bolj kot v preteklosti prisotno danes, pri čemer je stalna uganka, kakšna tema in kateri naslov in vsebinska predstavitev je vseh ocenjevalcem, strokovnim in upravnim, ne pa, kaj je po mnenju raziskovalcev treba raziskati za boljše poznavanje preteklosti. Financiranje je v veliki meri pogojevalo in omejevalo raziskovalno svobodo posameznega raziskovalca in oblikovalo inštitutovo znanstveno politiko oziroma teme, ki jih je v določenem obdobju svojega razvoja preučeval.

Zametke, značilne za raziskovalni inštitut, je dobil IZDG z ločitvijo muzejskega dela. Naloge inštituta so z odhodom muzejskega dela namreč postale bolj jasne glede raziskovalne usmeritve. Inštitut so predstavljali raziskovalci in arhivisti. To je pomenilo, da je lahko začel oblikovati svoj dolgoročni delovni načrt na bolj realnih temeljih. Z organizacijskimi spremembami »so bile energije uspešno usmerjene v pripravo kadrovskih in programskih usmeritev in sprememb.«³⁷ Takrat je postal direktor inštituta, njegov uradni naziv je sicer bil ravnatelj, politik France Kimovec. Direktor je bil od leta 1962 do leta 1967, vendar zaradi drugih političnih funkcij ni živel z inštitutom in za inštitut. Prihajal je le občasno po potrebi, zato je oktobra 1965 predlagal, da je treba poiskati direktorja med strokovnjaki zgodovinarji. Kot možne kandidate je navedel dr. Ferda Gestrina, dr. Vasilija Melika, dr. Marijana Britovška in dr. Julija Titla. Pristavil je, da ob dobrem tajniku inštituta ni nujno, da je direktor stalno zaposlen na inštitutu.³⁸

Kljub dobremu namenu, da bi direktorovanje inštituta prevzel zgodovinar, je bil za direktorja v začetku maja 1967 izbran politik in diplomat Bogdan Osolnik. Na razpis za direktorja se je prijavil sam, brez posebnega botrovanja političnih kadrovskih mlinov. Bil je sicer blizu vrha slovenske politike, iz vrst partizanskih funkcionarjev in povojni diplomat. Bistveno za razvoj inštituta pa je bilo, da je mnogo bolj kot njegova predhodnika na direktorskem položaju razumel, kaj je znanost, kaj je inštitut, kaj so njegove naloge in kaj ga vsebinsko, kadrovsko in

37 Fischer, *Trideset let*, str. 7.

38 ARS, AS 1589/III, š. 168; pismo Franceta Kimovca predsedniku Zgodovinske komisije ZKS Mitji Ribičiču. 20. 10. 1965.

finančno tare. Kljub dejstvu, da je bil predvsem politik, pa je Osolnik dal Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja zlasti novo vsebinsko podobo in omogočil novo, širšo delovno oziroma raziskovalno polje. V času njegovega direktorovanja je po njegovi zaslugi, zaradi razumevanja ustanove in njenega »poslanstva« in tudi zaradi osebnih stikov s slovenskim političnim vrhom (od leta 1969 je bil tudi poslanec zvezne skupščine), IZDG začel dejansko postajati pravi znanstveni inštitut. Veliko časa je porabil za sestanke in pogovore o položaju inštituta, ki se je v novih razmerah znašel na »trgu« in je moral vzpostaviti razmerja, predvsem finančna, s svojimi »uporabniki«, ter o vsebini njegovega strokovnega oziroma raziskovalnega delovanja. Želel mu je zagotoviti mesto med sorodnimi ustanovami, kar mu je v veliki meri uspelo. Obstane inštituta, kar je bilo na začetku njegovega direktorovanja realna možnost, ni bil več vprašljiv, pa tudi vsebinsko je inštitut našel svojo usmeritev. Raziskovalni program so razširili iz le delavskega gibanja na celotno novejšo zgodovino, kajti tudi Osolnik je razumel, da je preučevanje delavskega gibanja neločljivo povezano s celotno zgodovino Slovencev.

V drugi polovici šestdesetih let je tako inštitut že dobival značaj prave raziskovalne ustanove. Začel se je otesati političnega botra, ki je inštitut postavil na »trg«. Glede financiranja je bil takrat vključen v raziskovalni sklad. Inštitut je to nemajhno spremembo za njegovo delo preživel in v tistem času se je dejansko začel krepiti.

Ko je ob desetletnici inštituta direktor Bogdan Osolnik govoril o vlogi in mestu inštituta v slovenskem zgodovino pisju in njegovih nadaljnjih usmeritvah, je omenil tudi dve videnji prihodnosti inštituta. Eno je bilo videnje univerze oziroma njenih predstavnikov v znanstvenem svetu inštituta, ki so želeli, da naj bi inštitut za znanost, zgodovino pisje opravljal organizacijsko in dokumentacijsko delo z zbiranjem in urejanjem gradiva, z izdelavo bibliografij ipd., torej naj bi imel vlogo »servisa« za posameznike zunaj njega. Tokrat ne več za politiko, marveč za stroko. Drugo videnje pa je bil pogled oziroma zahteva politike kot ustanoviteljice inštituta. Po mnenju političnih organizacij, ZK in SZDL, naj bi inštitut predstavljal zgodovino pisni center, katerega nalogi naj bi bili spremljanje in ocenjevanje tekočega dela v zgodovino pisju. Inštitut naj bi bil nekakšen ocenjevalec ali cenzor za zgodovino pisje in naj bi razčiščeval aktualna idejno-politična vprašanja s področja preteklosti. Osolnik je omenil tudi pripombo, ki

se je tedaj očitno pojavljala, namreč da je inštitut »servis« za razne koristnike in da ne daje dovolj znanstvenih del in zgodovinskih sintez. Omenil je tudi mnenje, da naj bi glede na svoje dotedanje uspešno delo in monografske obdelave prerasel v Inštitut zgodovine moderne dobe.³⁹ To je bila tretja možnost, za katero se je inštitut odločil. Za takšno usmeritev pa je postavil zahteve: osnovni pogoji so bili sprememba kadrovske sestave in kadrovska okrepitev z mlajšimi zgodovinarji, drugačna notranja organiziranost in nov sistem financiranja. Osolnik se je sicer zavzel za nadaljevanje raziskovanja delavskega gibanja, vendar to naj ne bi bilo več ločeno od celotne narodne zgodovine Slovencev, od gospodarskih, socialnih, političnih, kulturnih okoliščin.⁴⁰ Znanstvenoraziskovalna zasnova inštituta je bila tako postavljena.

Konec je bilo časa zorenja inštituta; IZDG je namreč stopil na pot pravega znanstvenoraziskovalnega inštituta, tudi glede tega, kdo je kot direktor vodil inštitut. Z Osolnikom pa se je končalo tudi obdobje direktorjev, ki so izhajali iz kroga politikov. Pozneje so bili vsi direktorji inštituta zgodovinarji, ki so izšli z inštituta, kjer so delali kot raziskovalci. Za zgodovinopisje so skrbeli zgodovinarji, in to aktivni raziskovalci. Politika je sicer še vedno želela imeti nekaj vpliva na inštitut, tako glede privolitve v izbor direktorja, izbira tega je bila notranja stvar inštituta, kot tudi v raziskovalne usmeritve, začrtane v raziskovalnih načrtih, ki so postali glavno vodilo vsebinskega delovanja inštituta. Vpliv politike je bilo čutiti predvsem prek Zgodovinske komisije Centralnega komiteja ZKS, ki je stalno spremljala delo inštituta, vendar se neposredno ni vmešavala vanj. Je pa njegovo delo poskušala usmerjati prek direktorjev, zato je bilo od njih, njihove osebne drže in dovezetnosti za sugestije in »kritike«, ki so prihajale iz partijske komisije, odvisno, koliko se je vpliv tega politično strokovnega organa čutil v delovnih usmeritvah inštituta in njegovem delovanju. Dokler je imela Zveza komunistov v družbi svojo vlogo in moč, so vsi uspešno »odbijali« njene zahteve in želje, ki jih je izražala zlasti v t. i. psevdorevolucionarnih letih, v politični publicistiki in tudi v zgodovinopisju znanih kot svinčeni časi.

Prvi »notranji« direktor je bil dr. Tone Ferenc. Direktoroval je od leta 1971 – že prej pa je zaradi delovnih preobremenitev zastopal Osolnika in pomagal inštitut oblikovati kot raziskovalno ustanovo – do leta 1975. Za njim je direktorsko funkcijo inštituta za štiri leta prevzel raziskovalec dr. France Kresal. Na mestu direktorja inštituta mu je za štiri leta sledila raziskovalka dr. Milica Kacin Wohinz.

39 Osolnik, 10 let, str. 173-174.

40 Prav tam, str. 175.

Dr. Tone Ferenc, direktor inštituta v letih 1971-1975, v družbi predsednika predsedstva Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije Franceta Popita leta 1974 na znanstvenem posvetovanju o revolucionarnem delavskem gibanju v Sloveniji v letih 1921-1924, ki ga je skupaj s SAZU in Zgodovinskim društvom za Slovenijo pripravil inštitut 6. in 7. junija 1974.

Ti direktorji so bili na tem vodilnem in odgovornem mestu, odgovornem zlasti zaradi stalnih težav s financiranjem raziskovalnega dela, ki so jih morali nenehno reševati, le en mandat; sami direktorovanje niso želeli nadaljevati in so se z veseljem vrnili k raziskovalnemu delu. Več mandatnih obdobj, skupaj kar dvaindvajset let (od 1983 do 2005), pa je bila direktorica dr. Jasna Fischer. V tem času je celotna slovenska družba doživela velike spremembe, politične in tiste, ki tem običajno sledijo, doživljal pa jih je tudi inštitut. Te spremembe so bile povezane z novimi političnimi razmerami. V novih političnih razmerjih in novih razmerah za znanstveno delovanje pa ga je uspešno popeljala v nove organizacijske oblike. V času demokratizacije in še pred osamosvojitvenimi spremembami ji ga je uspelo preimenovati. Ko se je na lastno željo leto dni pred iztekom direktorskega mandatnega obdobja upokojila, je direktorsko funkcijo za tri leta prevzela dr. Jerca Vodušek Starič, ki je tudi zrasla na inštitutu in z njim, čeprav je bila desetletje z njega odsotna; bila je profesorica na Pedagoški/Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru in jo je zato mogoče, kljub določenemu botrovanju takratne vladajoče politike pri njenem imenovanju za direktorico, imeti za notranjo inštitutsko direktorico. Na lastno željo je po treh letih mesto direktorice zapustila in se vrnila na fakulteto v Maribor. Vlada Republike Slovenije je septembra 2008, potem ko ga je na to mesto izbral upravni odbor inštituta, za direktorja Inštituta za novejšo zgodovino za dobo petih let imenovala dr. Damijana Guština.

Direktorica inštituta dr. Milica Kacin Wohinz (desno) in predsednica Zgodovinske komisije Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije Lidija Šentjurs.

Vsak od direktorjev je dal inštitutovemu razvoju svoj pečat. Tako vsebinski kot »upravni«, ki je bil odvisen od osebnostnih potez posameznega direktorja, njegovega značaja, predvsem pa je bil odvisen od načina organiziranja raziskovalne sfere in financiranja. Vsebinska usmeritev pa je bila bolj ali manj izraz njihovega osebnega pogleda na zgodovino, zgodovinopisje in raziskovalno dejavnost. Od osebnostnega značaja posameznega direktorja pa je bil odvisen način vodenja in ustvarjanja odnosov v kolektivu, med sodelavci. Ti odnosi so bili za uspešno delo zelo pomembni.

Dr. Jasna Fischer je kot direktorica inštitut vodila od leta 1983 do 2005.

KDO IN KDAJ NA INŠTITUTU

Inštitut predstavljajo raziskovalci, njihove raziskave in delovni programi, ki jih izvajajo, zato je bilo za njegov razvoj pomembno vprašanje zaposlovanja. Koga in zakaj zaposliti, pa tudi kdaj, glede na potrebe po raziskovanju posameznih tem. To je bilo sicer odvisno od raziskovalnih načrtov inštituta, dejansko pa so na kadrovanje, to pa je bilo povezano tudi s finančnimi zmožnostmi, vplivali direktorji. Nekateri bolj, drugi manj, kar je bilo odvisno od časa, v katerem so zaposlovali nove raziskovalce, oziroma od potreb, ki jih je družba oziroma politika glede raziskovalnih tem v posameznem času kazala. Pri zaposlovanju pa so bile odločilne predvsem takratne finančne možnosti v celotni znanstvenoraziskovalni dejavnosti.

Prva leta je bilo med raziskovalci in arhivisti sorazmerni malo zgodovinarjev z diplomom. Večina teh je v naslednjih letih prevzela bistvene raziskovalne naloge in nekaj jih je postalo vrhunskih raziskovalcev tematike, s katero so se ukvarjali (Tone Ferenc, Milica Kacin Wohinz, France Kresal, Miroslav Stiplovšek). Prvi direktor inštituta, ki je začel načrtno zaposlovati zgodovinarje, diplomante s fakultetno stopnjo izobrazbe, je bil že Bogdan Osolnik, ki mu je uspelo inštitut odpreti strokovno oziroma znanstveno, pa tudi kadrovsko, kajti od ustanovitve inštituta je bila »kronična slabost kadrovske sestav«. Zato se je začelo z zaposlovanjem mladih zgodovinarjev, diplomantov zgodovinskega oddelka ljubljanske filozofske fakultete, z namenom, da nadaljujejo študij na tretji stopnji. Osolnik je sklenil tudi dogovor z zgodovinskim oddelkom Filozofske fakultete, da je ta zanje organiziral študij tretje stopnje. Prvi tak mlad diplomant Franc Rozman je na inštitut sicer prišel že v času direktorja Kimovca. V času direktorovanja Osolnika se je inštitut okrepil še s tremi mladimi zgodovinarji, ki so kot Rozman tudi vpisali tretjestopenjski študij. Njihove raziskovalne teme so bile sicer vpete v zgodovino delavskega gibanja, niso pa bile izrazito »partijske« ali partizanske. Kar dva takratna mlada raziskovalca sta začela preučevati 19. stoletje in začetke delavskega gibanja na Slovenskem; Rozman je preučeval socialistično delavsko gibanje na slovenskem Štajerskem do leta 1889,⁴¹ Jasna Fischer temo o delavskih društvih na začetku delavskega gibanja na Slovenskem,⁴² Janko Prunk krščanske socialiste in njihovo zbliževanje s komunisti,⁴³ Pavel Dobrila pa

41 Franc Rozman: Socialistično gibanje na slovenskem Štajerskem do leta 1889. V: PZDG, 1973, št. 1-2, str. 53-103.

42 Jasna Fischer: Delavska izobraževalna društva v Ljubljani in začetki delavskega gibanja v Ljubljani. V: Zgodovinski časopis (dalje ZČ), 1973, št. 1-2, str. 21-36.

43 Janko Prunk: Slovenski krščanski socialisti v času šestojanuarske diktature 1929-1934. V: PZDG, 1973, št. 1-2, str. 133-183.

Dr. Franc Rozman (levi) in dr. Janko Prunk, leta 2000; bila sta prva, ki sta dosegla na inštitutu naziv magister; oba sta zapustila inštitut in postala profesorja.

je imel temo iz druge svetovne vojne na Slovenskem (študij je prekinil, preden mu je uspelo magistrirati, in zapustil inštitut). Že izbor tem, ki so jih raziskovali mladi raziskovalci, je pokazal, da se je inštitut tematsko širil in postajal pravi raziskovalni inštitut s širšim raziskovalnim programom, kot je bil na začetku zastavljen.

Inštitut se je začel pomlajevati, ko so odšli »partizanski kadri«, ki so na inštitut prišli ob njegovi ustanovitvi oziroma neposredno po njej in mnogi niso bili zgodovinarji. Nov zagon kadrovske preнове inštituta je začel Ferenc z zaposlovanjem diplomantov zgodovinskega oddelka Filozofske fakultete v raziskovalnem oddelku in arhivu. Tega je kot nekdanji arhivist tudi sam vodil. Pri zaposlovanju mladih je bilo Ferenčevo merilo predvsem njihova strokovnost. Zaposloval je tiste, za katere je imel vtis, da so se pripravljene spopasti z vsemi težavami, ki so značilne za raziskovalno delo. Njegova kadrovska izbira mladih raziskovalcev se je pokazala kot ustrezna. Večina teh, ki jih je na inštitutu zaposlil Ferenc, so sedaj znani slovenski zgodovinarji in vodilni strokovnjaki za tematiko, ki jo raziskujejo. Novi raziskovalci so si lahko bolj ali manj sami izbirali področje in temo svojega raziskovalnega dela. Teme so bile časovno zelo široko zastavljene, saj so segale od sredine 19. stoletja dalje. Izrazilih t. i. partijskih tem med njimi ni bilo. Boris Mlakar je začel svoje delo na inštitutu sicer kot arhivist, vendar je po odsluženju vojaškega roka začel raziskovati do

Boris Gombač (levi) in Stane Granda leta 1978 ob proslavljanju zaključka tretjestopenskega študija, ko sta postala magistra.

tedaj povsem zanemarjeno tematiko iz časa druge svetovne vojne na Slovenskem – partizanstvu nasprotni vojaško-politični tabor. Prva njegova raziskava je bila o domobranstvu na Primorskem.⁴⁴ Stane Granda je preučeval obremenitve slovenskega kmeta z davki od zemljiške odveze do prve svetovne vojne, kar ni bila niti tema iz politične zgodovine, kaj šele iz t. i. partijske. Boris Gombač pa je raziskoval delavsko gibanje v Trstu pred prvo svetovno vojno. Vsi so iz teh raziskovalnih tem magistrirali. Ferenc je zaposlil tudi dr. Dušana Bibra, tedaj že priznanega raziskovalca, ki je do takrat delal v Beogradu na Inštitutu za suvremenu istoriju. Biber je začel raziskovati za slovensko zgodovino pisje povsem deficitarne teme – mednarodne odnose Jugoslavije med drugo svetovno vojno. Takrat sta se na inštitutu zaposlila tudi Jerca Vodušek Starič in Božidar Zakrajšek, in sicer za raziskovanje obdobja po drugi svetovni vojni, ki ga do tedaj slovensko zgodovino pisje ni raziskovalno obravnavalo. Prva je začela preučevati v tistem času prvovrstno politično temo, delavsko samoupravljanje oziroma začetke le-tega v Sloveniji, drugi pa je raziskoval delovanje oblasti, predvsem volitve v ustavodajno skupščino v Sloveniji, tik po koncu druge svetovne vojne.

S tem se je sploh začelo zgodovino pisno raziskovanje tega obdobja. Raziskovanje obdobja po drugi svetovni vojni je v naslednjih letih dobilo

44 Boris Mlakar: Domobranstvo na Primorskem: 1943-1945. Ljubljana 1982, 254 str.

večji zagon. Zaradi družbenih potreb in »konjunktornosti« raziskovanja tega obdobja je inštitutu uspelo to sicer takrat precej politično tematiko »iztrgati« politiki in dati raziskavam tega obdobja zgodovinopisno, raziskovalno noto. To se je zgodilo, ko je bil direktor dr. France Kresal. On se je sicer moral bolj kot njegov direktorski predhodnik usklajevati glede novih tem, ki so jih začeli raziskovati novi raziskovalci s »politiko«, kajti to je bil čas, ko je partija želela čim več zgodovinopisnega utemeljevanja svojega položaja in vloge v preteklosti. Tudi na področju zgodovinopisja se je čutil vpliv politične »proletarizacije« jugoslovanske družbe, kar je bila politična težnja po obdobju »liberalizma«. Za raziskovanje zgodovine po drugi svetovni vojni je zaposlil Zdenka Čepiča in ta se je odločil, da bo preučeval gospodarsko življenje, zlasti gospodarsko politične ukrepe in njihove posledice v življenju. Za raziskavo iz časa druge svetovne vojne je prišla na inštitut Vida Deželak, ki je prevzela raziskavo o organizacijskem razvoju Komunistične partije Slovenije v letih 1941–1943. Za obdobje med svetovnjima vojnama pa Lilijana Trampuž z raziskavo o delovanju komunistov po uvedbi kraljeve diktature in t. i. konsolidacijo partije ter Jurij Perovšek, ki je začel raziskavo o nacionalnem vprašanju v zgodovini jugoslovanskih narodov v obdobju med svetovnjima vojnama s poudarkom na politični misli komunistov o tem vprašanju. V času direktorice dr. Milice Kacin Wohinz je prišel na inštitut Damijan Guštin in začel preučevati krajevni in socialni izvor partizanov v letu 1942. Ob nastopu službe na inštitutu so tudi vsi na zgodovinskem oddelku ljubljanske filozofske fakultete vpisali tretjestopenjski študij in ga končali z magisterijem, kar je bil tedaj obvezni del za dosego doktorskega naslova.

Nov zagon je dobilo zaposlovanje v času direktorice dr. Jasne Fischer, ki je najprej okrepila raziskave s področja zgodovine po drugi svetovni vojni, ko je zaposlila Jožeta Princiča. Začel je preučevati gospodarski razvoj po drugi svetovni vojni. Zaposlovanje na inštitutu je doživelo nov zagon v drugi polovici osemdesetih let v okviru sistema, ki ga je začela takratna Raziskovalna skupnost za kadrovske krepitev in prenovo raziskovalne sfere z »akcijo 2000 mladih raziskovalcev«. Zaposlovanje mladih v raziskovalni dejavnosti je dobilo drugačne zakonske in organizacijske okvire in je bilo mnogo bolj vodeno ter nadzorovano, saj so bile tako za raziskovalne inštitute kot za mlade raziskovalce postavljene pogodbene obveznosti s točno določenimi roki, koliko časa imajo za raziskavo in za dosego tretjestopenjske diplome, magisterija in doktorata.

S strokovne ekskurzije leta 1982 po Notranjski, ko je inštitut obiskal tudi partizansko bolnišnico Ogenjca; od leve: Damijan Guštin, mag. Jerca Vodušek Starič, dr. Milica Kacin Wohinz, Nada Kobal, arhivistka za gradivo italijanskega okupatorja, in dr. France Kresal.

V sklopu zaposlovanja »2000 mladih raziskovalcev« se je inštitutu pokazala možnost za zaposlitev večjega števila mladih raziskovalcev za t. i. prenavo, kar je pomenilo, da so lahko po opravljenem podiplomskem študiju računali na redno zaposlitev, pa tudi raziskovalcev za pretok, ko so pod enakimi pogoji opravljali tretjestopenjski študij in raziskavo iz inštitutovega programa tisti, ki niso bili na inštitutu zaposleni, je pa bila tematika njihove raziskave del raziskovalnega programa. Mladi raziskovalci so takrat raziskovali nekatere teme, ki so bile deficitarne oziroma precej neraziskane: Ervin Dolenc kulturno politiko med obema vojnama, sprva s poudarkom na organizaciji in delovanju kulturno prosvetnih društev slovenskih delavskih strank v prvem desetletju jugoslovanske države, Žarko Lazarević zadolževanje slovenskega kmeta v času prve Jugoslavije, Bojan Godeša delovanje Delavske enotnosti v času druge svetovne vojne, Aleš Gabrič slovensko kulturniško politiko in kulturniško ustvarjanje po drugi svetovni vojni in Andrej Studen socialno zgodovino s poudarkom na analizi poklicne strukture stanovalcev izbranih ljubljanskih ulic in stanovanjske kulture Ljubljančanov pred prvo svetovno vojno. S tem je bil spekter raziskav inštituta razširjen, čeprav jih je večina ostala tematsko v okviru zgodovine delavskega gibanja. Njihov odnos do delavskega gibanja pa je bil nekoliko bolj kritičen in ne zgolj afirmativen. Zaradi delovne zavzetosti in visoke ravni dela pa tudi zaradi sugestivnosti direktorice pri financerjih so vsi po končanem tretjestopenjskem

študiju, ki so ga zaključili v pogodbenem roku, in dosegi magisterija in nato še doktorata ostali zaposleni na inštitutu. V dobrem desetletju, od konca sedemdesetih let do začetka devetdesetih, se je inštitut tako kadrovske pomladil in bil zato pripravljen na izzive novega časa in nove raziskave, ki so se vsebinsko, delno pa tudi metodološko nekoliko razlikovale od dotedanjih.

Nov krog zaposlovanja mladih raziskovalcev se je nato zgodil sredi devetdesetih let, ko se je zaposlila Mateja Režek z raziskovanjem politične zgodovine po drugi svetovni vojni, predvsem obdobja petdesetih let 20. stoletja v Sloveniji in Jugoslaviji, in Andrej Pančur z gospodarsko zgodovinsko tematiko 19. stoletja.

Poleg mladih raziskovalcev sta v drugi polovici devetdesetih let prišla na inštitut dva raziskovalca z že doseženim doktoratom: dr. Nevenka Troha za raziskovanje slovensko-italijanskih odnosov na Primorskem in v Trstu v prvem desetletju po koncu druge svetovne vojne in dr. Peter Vodopivec, do tedaj profesor za zgodovino 19. stoletja na Filozofski fakulteti. Njegov odhod z ljubljanske Filozofske fakultete na raziskovalni inštitut je bil do sedaj edini, da se je profesor s fakultete zaposlil na raziskovalnem inštitutu. Nekaj zaposlitev je bilo v nasprotni smeri, z inštituta na univerzo, ko so raziskovalci zapustili inštitut in se zaposlili kot predavatelji – profesorji na fakulteti. Leta 1994 je šel na mariborsko Pedagoško fakulteto dr. Franc Rozman, naslednje leto je na Fakulteto za družbene vede odšel dr. Janko Prunk (med letoma 1975 do 1979 je že bil profesor na Pedagoški akademiji ljubljanske univerze, nato pa se je vrnil na inštitut), leta 1996 je odšla v Maribor na Pedagoško fakulteto še dr. Jerca Vodušek Starič. Inštitut sta že pred tem, konec sedemdesetih oziroma v začetku osemdesetih let, zapustila dva mlada raziskovalca; mag. Stane Granda se je zaposlil na zgodovinskem inštitutu Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU, mag. Boris Gombač pa je postal direktor Narodnega muzeja. Z inštituta je leta 2006 odšla tudi dr. Mateja Režek in se zaposlila na Inštitutu Nove revije, zavodu za humanistiko.

Sicer pa inštitut v vsem polstoletnem obdobju ni doživiljal velike fluktuacije raziskovalcev, kar je bil izraz njegove dobre kadrovske politike oziroma tega, da se je tisti, ki se je odločil za raziskovalno delo na inštitutu, za to odločil zaradi zanimanja za zgodovino in raziskovalno delo, za njegove dobre pa tudi slabe strani, in tudi zadovoljivih medsebojnih odnosov med zaposlenimi.

V drugi polovici devetdesetih let je inštitut za potrebe raziskave smrtnih žrtev druge svetovne vojne na Slovenskem zaposlil dve strokovni sodelavki, Mojco Šorn

in Tadejo Tomiňšek Rihtar. Obe sta postali raziskovalki. V naslednjih letih se je za potrebe te raziskave, za katero se je pokazalo, da ni zgolj popis, ampak da je za ustrezno izvedbo treba uporabiti metode in tehnike, značilne za zgodovino pisje, zaposlili kot strokovni sodelavki še Dunja Dobaja in Marta Rendla. Leta 2001 je postal mladi raziskovalec Jure Gašparič, ki se je »spopadel« z eno ključnih tem slovenske zgodovine med svetovnima vojnama – s političnim delovanjem tedaj najmočnejše in najvplivnejše slovenske politične stranke, Slovenske ljudske stranke. Nov zagon zaposlovanja mladih raziskovalcev po novem sistemu oziroma kriteriju zaposlovanja mladih raziskovalcev, ko so ti vezani na mentorje, ti pa so izšli iz inštitutovih raziskovalcev, se je začel z letom 2005. Do leta 2008 se jih je na inštitutu zaposlilo osem: Janja Sedlaček, Mitja Sunčič, Eva Mally, Jurij Hadalin, Aleksander Lorenčič, Źeljko Oset, Meta Černigoj in Blaž Babič. Izbira mentorjev iz vrst v slovenskem zgodovino pisju uveljavljenih inštitutovih raziskovalcev je predvsem kazalnik kvalitete INZ in njegovih inštitutovih raziskovalcev, ki so izpolnili dokaj zahtevno postavljene pogoje za pridobitev možnosti biti mentor mlademu raziskovalcu. Poleg teh mladih raziskovalcev se je inštitut v času direktorovanja dr. Jerce Vodušek Starič kadrovsko okrepil s tremi mladimi raziskovalci: dvema zgodovinarjema, ki sta doktorski naziv dosegla kot mlada raziskovalca zunaj inštituta, dr. Marko Zajc s preučevanjem slovensko-hrvaških odnosov s posebnim ozirom na slovensko-hrvaško mejo do konca prve svetovne vojne, dr. Filip Čuček pa iz gospodarskih, socialnih, kulturnih in političnih razmer na Spodnjem Štajerskem v času Taaffejeve vlade, ter antropologinjo dr. Nino Vodopivec. Z njeno zaposlitvijo je inštitut končno presegel zaposlovanje le zgodovinarjev in v praksi odprl interdisciplinarno raziskovanje, o čemer je bilo zlasti ob začetkih raziskovanja obdobja po drugi svetovni vojni izrečenih mnogo besed.

Vsi inštitutovi asistenti, danes imenovani mladi raziskovalci, so opravili študij tretje stopnje. V zadnjem desetletju jih je nekaj magistrsko stopnjo preskočilo in bilo kar neposredno pripuščeno k doktorskemu študiju, ker so po mnenju mentorja na fakulteti s predhodnimi objavami znanstvenih člankov ustrezali merilom, s čimer se je skrajšal čas, predviden za doseg doktorskega naziva. Ta je bil, ko se je prešlo na organiziran in voden tretjestopenjski študij, namreč časovno določen in opredeljen s podpisom pogodbe.

Z mladimi raziskovalci, ki so končali študij, je inštitut kljub upokojevanju in odhajanju posameznih raziskovalcev z inštituta ohranjal primerno veliko število

raziskovalcev. Znotraj inštituta so bili v začetku sedemdesetih let zaostreni oziroma urejeni tudi pogoji napredovanja, ki so bili glede znanstvenega dela vezani na kriterije univerze.⁴⁵ Znanstveni nazivi raziskovalcev so bili takrat podrejeni istim merilom kot za univerzitetne predavatelje in raziskovalni nazivi so bili izenačeni s pedagoškimi. IZDG/INZ je dejansko edina raziskovalna ustanova na Slovenskem, ki se je odločila za pridobivanje znanstvenih oziroma raziskovalnih nazivov tako, kot pridobivajo nazive univerzitetni profesorji.

Za vodenje raziskovalnega dela so bili direktorjem v pomoč vodje znanstvenoraziskovalnega oddelka. Ti so bili še bolj kot direktorji tisti, ki so neposredno v stikih z raziskovalci uresničevali raziskovalno usmeritev inštituta. Skrbeli so, da so se raziskovalni načrti uresničevali s posameznimi raziskavami določene tematike. Znanstvenoraziskovalni oddelek je osnovna organizacijska enota inštituta v vsem petdesetletnem obdobju. Do leta 1994 so ga vodili raziskovalci, ki so imeli v stroki in med inštitutovimi raziskovalci največji ugled. Tega leta je direktorica sama prevzela tudi njegovo vodenje, kar je še vedno v veljavi. Kot pomoč pri tem je bil ustanovljen Znanstveni svet, ki naj bi dejansko prevzemal bistvene odločitve inštitutove znanstvenoraziskovalne politike, čeprav je bila praksa drugačna in je direktor bolj ali manj sam sprejemal odločitve.

Raziskovalno delo je teklo ob nenehnih spremembah organiziranja in financiranja raziskovalnega dela, ki ju je izvajala družba oziroma država – Raziskovalnega sklada Borisa Kidriča, Raziskovalne skupnosti Slovenije, Ministrstva za znanost in tehnologijo Republike Slovenije in Javne agencije za raziskovalno dejavnost po raziskovalnih načrtih. Število raziskovalcev, ki so se ukvarjali s problematiko posameznega obdobja, se je zaradi upokojitev in odhajanja z inštituta v druge pedagoške, znanstvene in kulturne ustanove spreminjalo. Je pa število raziskovalcev, ki so se ukvarjali z določenim zgodovinskim obdobjem, pokazatelj, kakšna so bila v določenem času inštitutovega delovanja zanimanja v družbi za določene zgodovinske raziskave.

45 ARS, AS 1589/III, š. 194; dopis IZDG sekretariatu CK ZKS in Izvršnemu svetu SRS, 26. 5. 1970.

KAJ IN KAKO NA INŠTITUTU

Kljub pomislekom o nujnosti obstoja Inštituta za zgodovino delavskega gibanja, ki so se pojavljali zlasti v strokovnih krogih, v katerih so ocenjevali, da je strokovna usposobljenost zaposlenih raziskovalcev neustrezna in nezadostna, je ta v prvem desetletju delovanja s svojim delom pridobil mesto v slovenskem zgodovinopisju in začel preraščati v inštitut za celotno slovensko narodno zgodovino novejši dobe. Bil je edina raziskovalna ustanova, ki se je načrtno ukvarjala s slovensko novejšo zgodovino, čeprav vsebinsko v precej zoženem okviru.⁴⁶ Svojo raziskovalno podobo, vsebinsko in kadrovsko, je inštitut dobil v začetku sedemdesetih let. Takrat so nastale zasnove raziskovalnih programov za široko raziskovanje novejši zgodovine, kar je bil bistven napredek glede na prvo desetletje, ko je bila značilnost programska ozkost.⁴⁷ Poleg tega je bil za te raziskave odmerjen sorazmerno kratek čas; v povprečju je morala biti raziskava izvedena v letu in pol, kar ni zadoščalo za temeljno, poglobljeno raziskovanje. Kasneje, ko je bilo raziskovalno delo postavljeno kot tako, so raziskave trajale najmanj tri leta, posamezne tudi sedem.

Po koncu prvega obdobja delovanja IZDG so bila tudi postavljena vprašanja glede položaja inštituta: ali naj ostane samostojen, kot je bil ob ustanovitvi, ali naj postane univerzitetni inštitut; ali naj se veže na Slovensko akademijo znanosti in umetnosti ali naj se združi z Inštitutom za narodnostna vprašanja. Pojavljali so se tudi predlogi, da naj se iz inštituta kot raziskovalne ustanove izloči arhiv in se vključi v Arhiv Slovenije. Vsa razmišljanja, ki so predvidevala spremembo položaja in organizacije inštituta, je direktor Osolnik zavrnil, kajti nobena rešitev ni dovolj jasno zagotavljala financiranja raziskovalne dejavnosti oziroma zagotavljala plač zaposlenim. Glede arhiva pa je povedal, da je treba v njem še marsikateri vir dokumentirati, preveriti, komentirati, kar pa da je del raziskovalnega dela. Zato se je zavzel za ohranitev arhiva v okviru inštituta.⁴⁸

Po desetih letih delovanja IZDG je bilo ocenjeno, da je bil prehod od zbiranja in urejanja gradiva k resničnemu znanstvenemu delu, kar je bila ena od bistvenih delovnih nalog v prvem obdobju na inštitutu za večino zaposlenih, za mnoge sodelavce pretežak, »posebno če pomislimo, da mladi kadri, razen redkih

46 France Škerl: Vloga in naloge pri raziskovanju novejši slovenske zgodovine. V: PZDG, 1970, št. 1-2, (dalje Škerl, Vloga in naloge) str. 179.

47 Fischer, 25 let, str. 6.

48 Osolnik, 10 let, str. 164-165.

izjem, niso našli nobene metodološke pomoči in so bili povsod tam, kjer ni bilo timskega dela, pravi samorastniki.⁴⁹ Rezultati njihovega dela pa so bili posledica raznovrstne dejavnosti, ki je izvirala iz takratnih družbenih potreb, člankov za časopise, za politične organizacije, za društva itd. Veliko so prispevali manjših razprav, strokovnih in poljudnih člankov, največ vzgojno-izobraževalnih, med temi so bili tudi učbeniki, prigradni članki, posvečeni obeleževanju dogodkov in osebnosti iz revolucionarne preteklosti. Ob desetletnici inštituta je takratni direktor Bogdan Osolnik zato ocenil, da je bilo znanstvenoraziskovalno delo posameznikov neuglašeno, pomen in kvaliteta objavljenih del pa različna.⁵⁰

V prvem desetletju je bila vsebina dela inštitutovih raziskovalcev usmerjena zlasti v čas med obema vojnama in čas druge svetovne vojne. Kljub sorazmerno velikemu številu objavljenih del, okoli 800 bibliografskih enot v prvem desetletju, je bilo med njimi takšnih, ki bi se strogo držala ustanoviteljske opredelitve o delovnem področju inštituta o zgodovini delavskega gibanja in komunistični stranki, malo. S čisto partijsko tematiko, z ustanovitvijo komunistične stranke v Sloveniji leta 1920, se je ukvarjal dejansko le France Klopčič,⁵¹ ki pa je moral zaradi svoje pretirane partijske gorečnosti oditi v pokoj že leta 1963. Franček Saje, znan je bil kot pisec knjige *Belogardizem*, je pripravil nekaj elaboratov o delavskem gibanju med svetovnima vojnama na Slovenskem. Rezultate svojih raziskav je predstavil v referatih na znanstvenih srečanjih.⁵² Večji poudarek je bil na času druge svetovne vojne. O tem času so inštitutovi sodelavci napisali nekaj študij, ki so ostale temelj za zgodovino dogajanja v drugi svetovni vojni pri nas: o plebiscitarnih akcijah OF v letih 1941–1942,⁵³ o nasprotnikih Osvobodilne fronte v letu 1941, o socialni preobrazbi v razmerah narodnoosvobodilnega boja,⁵⁴ o tisku in tiskarstvu narodnoosvobodilnega gibanja⁵⁵ ter o raznarodovalni politiki nemškega okupatorja in o okupacijskih sistemih med drugo svetovno vojno na slovenskem ozemlju. Prav ta tema, raziskava Toneta Ferenca,⁵⁶ z njo je kot prvi med inštitutovimi raziskovalci doktoriral leta 1965, in to na univerzi

49 ARS, AS 1589. Predlogi za ureditev najbolj perečih problemov, 20. 12. 1965.

50 Osolnik, 10 let, str. 168.

51 France Klopčič: Velika razmejitev. Študija o nastanku komunistične stranke v Sloveniji aprila 1920 in o njeni dejavnosti od maja do septembra 1920. Ljubljana 1969, 280 str.

52 Franček Saje: Nastajanje enotnosti demokratičnih sil slovenskega naroda pred vojno. V: PZDG, 1966, št. 1-2, str. 13-41; isti, *Revolucionarno gibanje kmečkega ljudstva v Sloveniji 1917-1991*. V: PZDG, 1967, št. 1-2, str. 141-150.

53 Dare Jeršek: Plebiscitarne akcije Osvobodilne fronte v letih 1941-1942. V: PZDG, 1961, št. 1-2, str. 195-237.

54 France Škerl: Prispevek k zgodovini razvoja nasprotnikov Osvobodilne fronte v letu 1941. V: ZČ, 1967, str. 69-148; isti, *Osvobodilna fronta in socialna preobrazba slovenskega naroda (1941-1943)*. V: PZDG, 1971-1972, št. 1-2, str. 7-36.

55 Jože Krall: *Partizanske tiskarne na Slovenskem*. I, II, III, Ljubljana 1972, 1973, 1976, 393, 430, 335 str.

56 Tone Ferenc: *Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941-1945*. Maribor 1968, 857 str.

v Beogradu kot edini med vsemi doktorji na inštitutu, ki ni doktoriral na ljubljanski univerzi, je bil iz tega obdobja delovanja inštituta pomemben znanstveni dosežek inštitutovega raziskovalnega dela. Še sedaj je to temeljno delo o tej problematiki. S to temo, eno ključnih za razumevanje dogajanj med drugo svetovno vojno na Slovenskem, je v resnici presegel zgolj preučevanje zgodovine delavskega gibanja in narodnoosvobodilnega boja in prenesel raziskovanje na širšo, narodno zgodovino. Tema, ki se je je Ferenc lotil, pa je takrat vzbudila tudi nekaj pomislekov. Posamezniki so podali strokovno neustrezne pripombe, češ, zakaj je treba tako natančno preučevati okupatorsko gradivo.

Širitev tematike iz ozkega obravnavanja delavskega gibanja se je pojavljala tudi v raziskavah Milice Kacin-Wohinz o političnem življenju Slovencev na Primorskem v okviru italijanske države, ki jih je tedaj začela⁵⁷ in leta 1970 s temo doktorirala. Od takrat se je ukvarjala le s to tematiko in napisala o problematiki političnega življenja v času fašističnega režima v Kraljevini Italiji do začetka druge svetovne vojne vrsto monografij in sintez,⁵⁸ v katerih je predstavila celotno podobo življenja Slovencev pod Italijo med svetovnima vojnoma.

V tem času se je IZDG začel odpirati tudi vsebinsko glede raziskav, ki niso bile več le »partijske« in »partizanske«. Leta 1964 sta se na inštitutu zaposlila prva dva doktorja znanosti, ki sta doktorat dosegla že prej, in to ne iz področja raziskav IZDG, dr. France Škerl in dr. Jože Šorn. S prihodom Šorna, takrat že uveljavljenega gospodarskega zgodovinarja dobe od 18. stoletja dalje – bil je dejansko edini slovenski šolani zgodovinar z diplomo zgodovinarja in doktoratom s področja zgodovine, ki se je sistematično in poglobljeno ukvarjal z gospodarsko zgodovino –, se je tudi inštitutovo delovno področje vsebinsko razširilo. Ugotovili so namreč, da zgodovine delavskega gibanja ni mogoče preučevati in razlagati brez poznavanja razvoja gospodarstva, ki je pogojevalo delavsko gibanje.

Z gospodarsko zgodovino in s temami iz socialne politike se je začel sistematično ukvarjati tudi France Kresal; poudarek je dal raziskovanju razvoja

57 Milica Kacin-Wohinz: Parlamentarne volitve in politične razmere v Julijski krajini 1921-1924. V: PZDG, 1965, št. 1-2, str. 3-160.

58 Milica Kacin-Wohinz: Primorski Slovenci pod italijansko zasedbo 1918-1921. Maribor, Trst 1972, 468 str.; ista, Slovenci v zamejstvu: pregled zgodovine 1918-1945. Ljubljana 1974. 326 str. (soavtorja Tone Ferenc, Tone Zorn); Prvi antifašizem v Evropi: Primorska 1925-1935 Koper 1990, 531 str.; ista, Storia degli sloveni in Italia: 1866-1998, Venezia 1998, 149 str. (soavtor Jože Pirjevec); ista, Zgodovina Slovencev v Italiji 1866-2000. Ljubljana 2000, 336 str. (soavtor Jože Pirjevec); ista, Posebno sodišče : drugi tržaški proces = Tribunale speciale : il secondo processo di Trieste. Opčine/Opicina 2001, 169 str. (soavtorja Vid Vremec, Lida Turk); ista, Vivere al confine : sloveni e italiani negli anni 1918-1941. Gorizia 2004, 332 str.; ista, Primorski upor fašizmu : 1920-1941. Ljubljana 2008, 429 str. (soavtorica Marta Verginella).

Dr. Tone Ferenc in dr. Milica Kacin Wohinz leta 1979.

tekstilne industrije v Sloveniji. S to tematiko je leta 1972 doktoriral. V knjižni obliki je njegova disertacija izšla leta 1976⁵⁹ in je »ena izmed tistih solidnih monografij, ki bo nedvomno še dolgo časa ostala na vrhu temeljnih del v naši gospodarski in delavski zgodovini«, je takrat o tem delu menil strokovnjak.⁶⁰

O tem, da zgodovine delavskega gibanja ni mogoče preučevati ločeno od ostale zgodovine, so potekale mnoge razprave že v drugi polovici šestdesetih let, tako med raziskovalci na inštitutu kot tudi širše. To je bila tudi osnovna misel dr. Franceta Škerla na posvetovanju o problemih zgodovinskega opisja novejše slovenske zgodovine in nalogah IZDG, pripravljenem ob desetletnici inštituta. Poglavitni rezultat tega posvetovanja je bila prav potrditev spoznanja, da je slovensko zgodovino novejših dob treba preučevati celovito, zato pomeni ta znanstveni posvet obrat v širitvi delovnega okvira inštituta. Na osnovi teh misli so konec leta 1969 na inštitutu s sodelovanjem treh profesorjev zgodovinskega oddelka filozofske fakultete, dr. Franom Zwitrom, dr. Bogom Grafenauerjem, dr. Mirkom Stiplovškom in dr. Dušanom Kermaunerjem, sklenili pripraviti »makroprojekt« zgodovine Slovencev s poudarkom na najnovejši zgodovini po letu 1918. Kermauner je menil, da »ne smemo biti enostranski«. Utemeljeval je, zakaj je treba novejšo zgodovino preučevati širše, z dejstvom, da je bilo delavsko gibanje »le šibek faktor v formiranju družbe pri nas«, ⁶¹ zato je treba dati meščanstvu in njegovi

⁵⁹ France Kresal: Tekstilna industrija v Sloveniji. Ljubljana 1976, 408. str.

⁶⁰ Jože Šorn: France Kresal, Tekstilna industrija v Sloveniji. V: ZČ, 1977, št. 1-2, str. 232-233.

⁶¹ DINZ, Zapisnik sestanka za sklepe posvetovanja dne 16. 12. 1969.

Strokovne ekskurzije inštituta so bile poučne pa tudi naporne; leta 1979 je inštitut obiskal nacistično koncentracijskotaborišče Rižarna v Trstu, in Gonars, kjer je bilo italijansko taborišče; od leve: Gospa Novaković (čistilka), mag. Boris Gombač, dr. Franc Rozman, dr. Milica Kacin Wohinz, dr. Tone Ferenc (spredaj), Zdenko Čepič, Franc Ceglar (vratar), mag. Boris Mlakar, Božo Zakrajšek.

vlogi v slovenski novejši zgodovini pravo mesto. Inštitut je s tem dobil strokovno privolitev za razširitev svojega znanstvenoraziskovalnega dela.

Na osnovi takšnega razmišljanja je dozorelo spoznanje, da je zgodovina delavskega gibanja le del narodove zgodovine, zato je inštitut začel tudi formalno preraščati v znanstveno ustanovo za preučevanje celotne slovenske novejše zgodovine. Delovni zametki tega so bili že v projektu o nastanku in razvoju ljudske fronte na Slovenskem, ki ga je od leta 1966 pripravljala raziskovalni oddelek inštituta, v katerega so bili vključeni inštitutovi raziskovalci in tudi zunanji sodelavci. To je bil način, da se je raziskovanje razširilo iz ozke tematike zgodovine komunistične stranke na širšo zgodovino političnega delovanja tudi drugih političnih strank, organizacij in združenj. Med rezultati tega raziskovalnega projekta so poglavitna dela bibliografija slovenskega marksističnega tiska Jožeta Munde izšla leta 1967, raziskave o krščanskih socialistih in njihovem sodelovanju v ljudsko-frontnem gibanju pred drugo svetovno vojno, o zvezi delovnega ljudstva v Ljubljani dr. Janka Prunka⁶² in o ljudskofrontnem gibanju ter delovanju Komunistične partije Slovenije Alenke Nedog.⁶³

62 Janko Prunk: Zveza delovnega ljudstva za občinske volitve v Ljubljani decembra 1922. V: PZDG, 1971-1972, št. 1-2, str. 199-228; isti, Pot krščanskih socialistov v Osvobodilno fronto slovenskega naroda. Ljubljana 1977, 240 str.

63 Alenka Nedog: Tone Tomšič: oris življenja in revolucionarnega delovanja. Ljubljana 1969, 393 str.; ista, Ljudskofrontno gibanje v Sloveniji od leta 1935 do 1941. Ljubljana 1978, 305 str.

Da bi bilo raziskovalno delo čimbolje organizirano in vodeno, je bilo treba pripraviti raziskovalni načrt. Na osnovi sklepov posvetovanja o preučevanju novejše slovenske zgodovine iz novembra 1969⁶⁴ o pripravi »makroprojekta« za pisanje novejše slovenske zgodovine, to je zgodovine od slovenskega narodnega preporoda do ljudske revolucije, so začeli pripravljati načrt za raziskovanje obdobja 1918–1945 s ciljem napisati znanstveno sintezo slovenske novejše zgodovine. Leta 1971 so sestavili delovno skupino strokovnjakov za posamezna obdobja, ki je začela pripravljati raziskovalni načrt Zgodovina Slovencev 1918–1945. Na čelu skupine je bil Boris Ziherl, sestavljali pa so jo dr. Janko Pleterski, dr. Miroslav Stiplovšek, Alenka Nedog, dr. Tone Ferenc (zadnji štirje navedeni so takrat postali tudi kolegij, ki je do leta 1975 vodil znanstvenoraziskovalni oddelek inštituta), dr. Jože Šorn, dr. France Kresal, dr. Milica Kacin Wohinz in dr. Tone Zorn. Ta skupina je pripravljala metodološka in vsebinska izhodišča raziskovalnega načrta, katerega namen je bil celovito prikazati novejšo slovensko zgodovino na vsem slovenskem nacionalnem ozemlju in na vseh za narodni razvoj pomembnih področjih družbenega življenja, od gospodarstva, socialnega položaja družbenih razredov, političnega življenja, vključno z razvojem kulture, šolstva itd. Obdelali naj bi obdobje, za katero so menili, da v slovenskem zgodovinskepisju še ni bilo obdelano »v vsej družbeni celovitosti«. Namen raziskovanja je bil poiskati in predstaviti socialnoekonomske in politične vzroke za preobrazbo, ki se je zgodila v času druge svetovne vojne, pri čemer so menili, da je revolucionarno delavsko gibanje »postajalo in postalo najodločilnejši dejavnik najnovejše slovenske zgodovine«.⁶⁵

Kot prvi med raziskovalnimi načrti po zgodovinskih obdobjih, ki jih je pripravil inštitut, je bil zaradi večjega družbenega oziroma političnega zanimanja in potreb pripravljen raziskovalni načrt Zgodovina Slovencev 1918–1945. Priprave za oblikovanje raziskovalnega načrta so bile dolgotrajne, z mnogimi razpravami v strokovnih in tudi političnih krogih. Konec leta 1972 je inštitut raziskovalni načrt prijavil financerju. Predvideval je preučevanje slovenskega družbenega življenja v vsej njegovi celovitosti in na celotnem slovenskem narodnostnem ozemlju, v Italiji, Avstriji in na Madžarskem. Celotno obdobje od konca prve do konca druge svetovne vojne je bilo razdeljeno na štiri podobdobja (1918–1921, 1921–1929, 1929–1941, 1941–1945) in v vsakem so bila »navedena

64 Sklepne ugotovitve udeležencev posvetovanja v IZDG. V: PZDG, 1970, št. 1-2, str. 299-302.

65 DINZ, Raziskovalni načrt Zgodovina Slovencev 1918-1945, uvod, str. 1.

tista vprašanja, ki jih bodo obvezno morale zajeti zgodovinske raziskave«. Za dobo 1918–1921 so bila takšna vprašanja: Slovenci v času prve svetovne vojne z nastajanjem slovenskega narodnopolitičnega programa, Slovenci od nastanka Države SHS do vidovdanske ustave z obravnavo državno-političnega razvoja, boja za meje, politični razvoj na Slovenskem, stanje gospodarstva, socialnopolitični in materialni položaj delavstva; za dobo 1921–1929 so bile teme politične stranke in njihov odnos do vidovdanske ustave, prizadevanje SLS za avtonomijo, ustanovitev Socialistične stranke Jugoslavije, razmere v delavskem gibanju, delovanje komunistov po uvedbi zakona o zaščiti države, Orjuna, volitve, samouprava ljubljanske in mariborske oblasti; za obdobje 1929–1941 pa gospodarski položaj v Sloveniji v času gospodarske krize, gospodarski in socialni položaj delavstva in kmečkega prebivalstva, upravno politična unifikacija države, oblikovanje meščanske opozicije, KPJ v Sloveniji pod udarci diktature in njeno obnavljanje, duhovni tokovi v slovenskem življenju tridesetih let, razdobje režima JRZ in ljudskofrontno gibanje, narodnoobrambno gibanje, volitve, španska državljanska vojna in Slovenci, polarizacija slovenskih političnih sil v zadnjem obdobju pred drugo svetovno vojno. Za čas druge svetovne vojne so bile predvidene raziskovalne teme: okupacija in razkosanje Slovenije, ustanovitev OF in priprave na vstajo s poudarkom na strategiji in delovanju KPS, vstaja, delovanje OF in začetki ljudske oblasti, prve širše partizanske akcije, razmah NOB spomladi 1942, ofenziva okupatorjev in njihovih sodelavcev, polet osvobodilnega gibanja spomladi 1943, kapitulacija Italije in NOB jeseni 1943 v Sloveniji, razvoj državnosti in ljudske oblasti, sovražnikova aktivnost jeseni 1944 in pozimi 1944/45, osvoboditev Slovenije spomladi 1945.

Po nastanku sicer drugi, po raziskovalni vsebini oziroma raziskovalnem obdobju pa prvi je bil raziskovalni načrt Zgodovina delavskega gibanja na Slovenskem 1867–1918, v katerem je bilo zajeto obdobje od šestdesetih let 19. stoletja, ko se je na Slovenskem začelo pojavljati organizirano delavsko gibanje in je industrijska revolucija zajela tudi slovenske dežele, pa do konca prve svetovne vojne. Nastal je v letih 1973/74, avtorja pa sta bila tedaj edina dva raziskovalca tega obdobja na inštitutu, Franc Rozman in Jasna Fischer. Ugotovila sta, da za to problematiko ni bilo nobenih pregledov, še manj pa po znanstvenih merilih napisanih del. Leta 1966 je bil na inštitutu sicer dan predlog, da bi pregled zgodovine Jugoslovanske socialnodemokratske stranke pogodbeno napisal Dušan

Kermauner,⁶⁶ vendar je ostalo le pri predlogu. Raziskovalni načrt je predvidel celovito obdelavo zgodovine socialne demokracije do konca prve svetovne vojne. V raziskovalnem načrtu za preučevanje začetkov delavskega gibanja na Slovenskem pa je bilo poleg ozke politične problematike s poudarkom na organiziranosti in politični ter idejni dejavnosti delavstva načrtovano tudi raziskovanje gospodarskih in socialnih vzrokov oziroma pogojev za nastanek delavskega gibanja na Slovenskem. Raziskava razvoja gospodarstva s poudarkom na industrializaciji od začetka 18. stoletja do leta 1918 je sicer na inštitutu že potekala, saj se je leta 1964 na inštitutu zaposlil gospodarski zgodovinar dr. Jože Šorn. Do tedaj, ko je bil napisan načrt za raziskovanje delavskega gibanja do konca prve svetovne vojne, je Šorn opravil vrsto raziskav oziroma napisal mnoge temeljne članke o začetkih industrializacije na Slovenskem v 19. stoletju. V knjižni obliki⁶⁷ je njegova raziskava o tej problematiki izšla šele po njegovi smrti, kajti knjižnim založbam se ta zgodovinska tematika takrat ni zdela dovolj zanimiva ali pomembna za razumevanje preteklosti. V raziskovalnem načrtu so predvideli tudi objave virov in dopolnitve zbirke Zgodovinski arhiv KPJ (V. zvezek), v katerem je objavljeno gradivo socialističnega gibanja v Sloveniji od leta 1869 do 1920.

Tako zastavljeni raziskovalni načrt je bil uresničen le v manjši meri. Edini študiji iz te problematike, ki sta izšli v knjižni obliki kot monografiji, sta bili Rozmanova razširjena doktorska disertacija o začetkih delavskega gibanja na slovenskem Štajerskem⁶⁸ in Fischerjeve o isti temi v Ljubljani.⁶⁹ Osnovne teme raziskav pa so bile iz politične zgodovine socialističnega delavskega gibanja pred prvo svetovno vojno, pri čemer je raziskovalce zanimal njegov odnos do nacionalnega vprašanja, zgodovina obeleževanja prvega maja na Slovenskem, stavkovno gibanje, o čemer je pisal dr. Franc Rozman.⁷⁰ V znanstvenih časopisih je več razprav o delavskem gibanju v Trstu objavil mag. Boris Gombač.⁷¹ Raziskovanje začetkov delavskega gibanja na Slovenskem pa ni doživelo več raziskav in ni bilo zaključeno s kakšnim celovitejšim pregledom, tako da je zgodovina začetkov delavskega gibanja na Slovenskem ostala torzo. Raziskovalci,

66 DINZ, zapisnik sestanka znanstveno-raziskovalnega oddelka 1. 10. 1966.

67 Jože Šorn: Začetki industrije na Slovenskem. Maribor 1984, 270 str.

68 Franc Rozman: Socialistično delavsko gibanje na slovenskem Štajerskem do prve svetovne vojne. Ljubljana 1979, 326 str.

69 Jasna Fischer: Čas vesolniga socialnega punta se bliža: socialna in politična zgodovina delavskega gibanja v Ljubljani. Ljubljana 1983, 308 str.

70 Franc Rozman: Praznovanje 1. maja na Slovenskem. Ljubljana 1986, 80 str. (soavtorja Miroslav Stiplošek, Janez Kos).

71 Boris Gombač: Politika Slovencev v Trstu v zadnjem desetletju prejšnjega stoletja. V: Letopis za leto 1972-1976. Trst 1977, str. 61-77; isti, Slovenska politika v Trstu ob koncu devetnajstega stoletja. V: ZČ, 1977, št. 1-2, str. 49-62; isti, Karakterizacija stavk in medznih bojev v Trstu v desetletjih pred prvo svetovno vojno. V: Goriški letnik, 1979, str. 93-113.

Dr. Jože Šorn, ki je začel ne le na inštitutu, marveč v vsem slovenskem zgodvinopisju z raziskavami gospodarske zgodovine, leta 1978.

ki so na inštitutu raziskovali delavsko gibanje, so opustili to zanje in za širšo javnost nezanimivo temo; Rozman in Gombač sta preučevanje delavskega gibanja opustila, Jasna Fischer je začela raziskovati dejanske osnove za delavsko gibanje, zgodovino gospodarstva oziroma industrializacije v drugi polovici 19. stoletja in iz tega izhajajoče socialne in poklicne strukture prebivalstva na Slovenskem. Študije iz te problematike, ki so bile objavljene v znanstvenih časopisih, je skupaj objavila v knjigi leta 2005.⁷²

Iz načrta proučevanja zgodovine začetkov delavskega gibanja na Slovenskem, ki je bila sicer široko zasnovana in je vključevala tudi gospodarsko in socialno problematiko, čeprav je bil poudarek na politični zgodovini, je po opustitvi ozke politične zgodovine začetkov socialne demokracije prešlo na celotno družbeno zgodovino, s poudarkom na neagrarnem gospodarstvu, ter tudi na raziskave o načinu življenja. O socialni in poklicni sestavi prebivalcev Ljubljane pred prvo svetovno vojno je raziskavo opravil dr. Andrej Studen,⁷³ ki je svoje raziskovalno zanimanje razširil tudi na preučevanje načina življenja meščanov, od oblačilne kulture, mode, prehrane, življenjskih navad, npr. higienskih do družbenih ekcesnih pojavov, kriminalitete in kaznovanj le-te. Preučeni so tudi gospodarski

72 Jasna Fischer: Družba, gospodarstvo, prebivalstvo: družbena in poklicna struktura prebivalstva na slovenskem ozemlju od druge polovice 19. stoletja do razpada habsburške monarhije. Ljubljana 2005, 247 str.

73 Andrej Studen: Pedenarca, ksel, kelnerca, žnidar: socialnozgodovinska analiza izvora in poklicne strukture stanovalcev izbranih ljubljanskih ulic iz let 1869-1910. Ljubljana 1993. 228 str.; isti, Stanovati v Ljubljani: socialnozgodovinski oris stanovanjske kulture Ljubljančanov pred prvo svetovno vojno. Ljubljana 1995, 226 str.

in socialni nazori na Slovenskem v drugi polovici 19. stoletja in monetarna politika avstro-ogrske države (dr. Andrej Pančur⁷⁴). Mlada raziskovalca Mitja Sunčič in Meta Černigoj preučujeta gospodarske, socialne in tudi v okviru teh s poudarkom na načinih življenja higienske in zdravstvene razmere. V zadnjem času so se raziskave obdobja pred prvo svetovno vojno razširile tudi na raziskave iz politične in kulturne zgodovine (dr. Filip Čuček, dr. Marko Zajc). Zgodovina 19. stoletja tako na INZ zopet pridobiva pomen.

Kronološko načelo, s katerim je bilo z raziskovalnim načrtom za čas od konca prve do konca druge svetovne vojne in nato še v dveh raziskovalnih načrtih uvedeno raziskovanje novejše slovenske zgodovine, prvi za čas od zadnje tretjine 19. stoletja do konca prve svetovne vojne, drugi pa za čas po drugi svetovni vojni, je bilo v veljavi do začetka devetdesetih let 20. stoletja. Vsa raziskovalna politika oziroma usmeritev posameznih raziskav je bila naslonjena na te raziskovalne načrte, ki so bili vsebinsko ali tematsko zelo domišljeno zastavljeni. V njihovem okviru je vsak raziskovalec, nekateri bolj samoiniciativno, drugi, tisti na začetku raziskav pa po nasvetu vodje znanstvenoraziskovalnega oddelka, izbral temo raziskave. Tako se je ustvarjal mozaik celotne slovenske novejše zgodovine. Sprva so bile teme, ki so jih izbirali raziskovalci, bolj blizu delavskemu gibanju, nato pa vedno manj, dokler zanj med raziskovalci ni bilo več nobenega zanimanja. S časom so v raziskavah prevladale teme, ki so bile širše in bolj splošne, ne pa več usmerjene v posameznosti in posebnosti.

Poudarek v raziskovanju je bil v vsebinskem delovanju inštituta dokaj dolgo časa, v prvih dveh desetletjih in še kakšno leto čez, dan politični zgodovini. Kljub marksističnemu nauku o pomembnosti »materialne baze«, na katerem je temeljilo raziskovanje Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v prvi polovici njegovega delovanja, je bila gospodarska in socialna zgodovina bolj pridatek k proučevanju razvoja na političnem področju. Politična zgodovina je bila najpomembnejša zlasti za obdobje med svetovnima vojnoma in druge svetovne vojne.

»Čista« partijska zgodovina, organizacija in delovanje komunistične stranke, je bila raziskovana v sorazmerno ozkem obsegu. V prvem desetletju delovanja inštituta je bil sicer močan poudarek na preučevanju revolucionarnega delavskega gibanja, komunistične stranke in revolucionarnih dogajanj med svetovnima vojnoma. Teme so bile začetki organiziranja komunistov na Slovenskem, o čemer

74 Andrej Pančur: *Gospodarski in socialni nazori v 80. in 90. letih 19. stoletja na Slovenskem* : magistrska naloga, Ljubljana 1999; isti, *Monetarna politika v habsburški monarhiji in Slovenci (1848-1914)* : doktorska disertacija, Ljubljana 2001; isti, *V pričakovanju stabilnega denarnega sistema*. Celje 2003, 315 str.

je pisal predvsem France Klopčič, ki je zbiral tudi vire o tem, revolucionarno vrenje po prvi svetovni vojni (Franček Saje⁷⁵), žensko in sindikalno gibanje (Ivka Križnar) ter mladinsko (Alenka Nedog, Milica Kacin Wohinz in Dare Jeršek⁷⁶). Desetletje kasneje je bila v zgodovini komunistične stranke v študijah Alenke Nedog⁷⁷ in Lilijane Trampuž⁷⁸ poudarjena problematika okrepitev partijske organizacije v začetku tridesetih let. Delovanje politike na področju kulture in njen vpliv nanjo, s poudarkom na delavskih in izobraževalnih organizacijah na Slovenskem med vojnama, je na začetku obravnavanega obdobja inštitutovega raziskovalnega delovanja začel preučevati Janko Liška,⁷⁹ konec osemdesetih let pa je podobno temo začel raziskovati Ervin Dolenc.⁸⁰ Ta je nato svoje raziskave razširil na politično delovanje slovenskih političnih strank in skupin v kulturnem življenju, kjer se je med meščanskimi strankami najjasneje izražal ideološki boj, imenovan kulturni boj.⁸¹

Zaključna in zaključena »podoba« te problematike, ki je bila v raziskavah sicer prednostna in zaradi katere je bil tudi Inštitut za zgodovino delavskega gibanja sploh ustanovljen, bila podana. Kljub temu da ni bil napisan celovit pregled organizacije in delovanja komunistične stranke med svetovnimi vojnama, je bilo mogoče iz koščkov mozaika, ki so ga dale te raziskave, dobiti dokaj zaokroženo podobo. Zlasti, ker so temeljne raziskave o partijski zgodovini tekle zunaj inštituta, kar je dajalo slutiti, da inštitutovi raziskovalci s svojim delom o tej tematiki niso povsem izpolnjevali pričakovanj slovenske politike.

Konec šestdesetih let je bilo raziskovanje politične zgodovine delavskega gibanja sistematizirano z raziskovalnim načrtom o ljudskofrontnem gibanju. Takrat je bila postavljena značilna usmeritev pri preučevanju politične zgodovine med svetovnimi vojnama s poudarkom na političnih strankah, organizacijah, gibanjih, ki so se na Slovenskem povezovali, da bi nasprotovali vodilnima slovenskima meščanskima političnima strankama. Na ta način bi bilo mogoče

75 Franček Saje: *Revolucionarno gibanje kmečkega ljudstva v Sloveniji 1917-1919*. V: PZDG, 1967, št. 1-2, str. 141-150.

76 Oris mladinskega gibanja na Slovenskem. Ljubljana 1963, 191 str.

77 Alenka Nedog: *Viri za zgodovino KPJ na Slovenskem: Četrta pokrajinska konferenca KPJ za Slovenijo 1934*. Ljubljana 1975 (tipkopis).

78 Lilijana Trampuž: *KPJ na Slovenskem v obdobju šestojanuarske diktature 1929-1934 s poudarkom na začetnem delu priprave pokrajinske konference: magistrsko delo*. Ljubljana 1992, 150 f.

79 Janko Liška: *Pobude slovenske proletarske književnosti k oblikovanju in rasti socialne in nacionalne zavesti*. V: PZDG, 1966, št. 1-2, str. 101-115.

80 Ervin Dolenc: *Kulturno prosvetna društva slovenskih delavskih strank v letih 1918-1929: magistrsko delo*. Ljubljana 1989, 247 f.; isti, *Komunistične kulturno-prosvetne organizacije v dvajsetih letih*. V: PNZ, 1989, št. 2, str. 325-348; isti, *Bratstvo: Izobraževalna društva narodnih socialistov v dvajsetih letih*. V: Kronika, 1990, št. 3, str. 138-144.

81 Ervin Dolenc: *Kulturni boj: slovenska kulturna politika v Kraljevini SHS 1918-1929*. Ljubljana 1996, 405 str.

posredno raziskovati tudi delovanje teh strank. Gradivo o delovanju krščanskih socialistov v okviru ljudskofrontnega povezovanja na Slovenskem je takrat začel zbirati Janko Prunk.⁸² To tematiko je natančno proučil in z raziskavo o krščanskih socialistih na poti v enotno fronto demokratičnih sil slovenskega naroda magistriral in nato še doktoriral.⁸³ Delovanje komunistov na Slovenskem med svetovnima vojnama so preučevali bolj s stališča njihove vloge pri ljudskofrontnem povezovanju (Alenka Nedog,⁸⁴ dr. Janko Prunk).

Druga tema, ki je izhajala iz preučevanja ljudskofrontnega gibanja na Slovenskem, je bila prestrukturiranje celotnega političnega življenja oziroma političnega dogajanja v tridesetih letih. Šlo je za preučevanje političnih konceptov slovenskega meščanstva, njegovih tradicionalnih političnih strank in slovenskih nacionalnih programov oziroma delovanje slovenske narodne politike. Raziskavo je opravljal dr. Janko Prunk.⁸⁵ Nacionalno vprašanje v prvi jugoslovanski državi kot eden od ključnih političnih problemov v času med svetovnima vojnama in vprašanje uveljavljanja načela samoodločbe narodov je bilo sprva preučevano z vidika pogledov revolucionarne leveice, nato pa predvsem slovenskega unitarnega političnega tabora (dr. Jurij Perovšek⁸⁶).

Raziskovanje meščanskih političnih strank in njihove politike kljub dejstvu, da brez proučitve teh ni mogoča podoba slovenske politike obdobja med svetovnima vojnama, dolgo časa ni bilo. Vsaj ne tako, da bi bila posamezna politična stranka sama poseben predmet raziskave. Raziskovana je bila politika tradicionalnih slovenskih političnih strank in njihovih taborov, predvsem s pogledom na njihov odnos do delavskega gibanja in njegove strankarske organiziranosti. Inštitut je v šestdesetih letih nekaj let sicer sofinanciral raziskovanje razvoja Slovenske ljudske stranke in njene politike zlasti v času nastajanja jugoslovanske države, kar je raziskoval beograjski zgodovinar dr. Momčilo Zečević. Ta je svojo

82 DINZ, Zapisnik sestanka znanstveno-raziskovalne enote 18. 9. 1967.

83 Janko Prunk: Pot krščanskih socialistov v Osvobodilno fronto slovenskega naroda. Ljubljana 1977, 240 str.

84 Alenka Nedog: Ljudskofrontno gibanje v Sloveniji: od leta 1935 do 1941. Ljubljana 1978, 305. str.; ista, Tone Tomšič: oris življenja in revolucionarnega delovanja. Ljubljana 1969. 1980.² 393 str., 433 str.²

85 Janko Prunk: Politične koncepcije slovenskega meščanstva v stari Jugoslaviji. V: PZDG, 1982, št. 1-2, str. 117-134; isti, Slovenski narodni programi. Ljubljana 1986, 284 str.; isti: Slovenski narodni vzpon : narodna politika (1768-1992). Ljubljana 1992, 455 str.

86 Jurij Perovšek: Slovenski komunisti in vprašanje makedonskega naroda leta 1923. V: PZDG, 1978-1979, str. 17-44; isti, Oblikovanje programskih načrtov o nacionalni samoodločbi v slovenski politiki do ustanovitve Neodvisne delavske stranke Jugoslavije. V: ZČ, 1984, št. 1-2, str. 5-27; isti, O volji po nacionalni suverenosti : (ob sedemdesetletnici razprave o nacionalnem vprašanju v KSJ leta 1923). V: PNZ, 1993, št. 1-2, str. 215-220; isti, Pogledi slovenskih revolucionarno usmerjenih marksistov na črnogorsko vprašanje leta 1923. V: PNZ, 1996, št. 1-2, str. 7-20; isti, Liberalizem in vprašanje slovenstva: nacionalna politika liberalnega tabora v letih 1918-1929. Ljubljana 1996, 296 str.; isti, Na poti v moderno: poglavja iz zgodovine evropskega in slovenskega liberalizma 19. in 20. stoletja. Ljubljana 2005, 285 str.

študijo razširil na celotno slovensko politiko in politične stranke v Sloveniji v dvajsetih letih.⁸⁷ Vendar so bile raziskave razširjene na celotno strankarsko organiziranje in njihovo politiko obdobja med svetovnjima vojnama in na idejne poglede slovenskih svetovnonazorskih taborov med svetovnjima vojnama šele v devetdesetih letih 20. stoletja z raziskavami dr. Jurija Perovška⁸⁸ in dr. Anke Vidovič-Miklavčič. V najnovejših raziskavah je strankarsko politiko SLS začel preučevati dr. Jure Gašparič.⁸⁹ Politiko meščanskih strank pa je posredno, prek raziskave o delovanju mladinskih skupin teh strank, in v kmečko stanovskem gibanju ter skozi »mikroraven« političnega življenja posameznih okrajev pa tudi občin Dravske banovine preučevala dr. Anka Vidovič-Miklavčič.⁹⁰

Raziskave so potekale tudi o nastanku jugoslovanske države oziroma obdobja neposredno pred tem (dr. Jurij Perovšek,⁹¹ dr. Janko Prunk⁹²). Da se je zgodovinarjem zdela ta tema pomembna že mnogo prej, preden je bila raziskana in predstavljena, pa kaže tudi predlog, podan na sestanku raziskovalnega oddelka inštituta leta 1968, da naj inštitut obeleži obletnico nastanka Države SHS.⁹³

Raziskovalni načrt o preučevanju slovenske zgodovine od konca prve do konca druge svetovne vojne je predvidel raziskave za celotno slovensko narodnostno ozemlje, zato je bilo kot del slovenske narodne zgodovine v času med svetovnjima vojnama vključeno preučevanje zgodovine primorskih Slovencev, ki so živeli v okviru Kraljevine Italije. Dr. Milica Kacin-Wohinz⁹⁴ je sistematično raziskovalno

87 Momčilo Zečević: Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje. Maribor 1977, 435 str.; isti, Na zgodovinski prelomnici: Slovenci v politiki jugoslovanske države 1918-1929. Maribor 1986, 281 str.

88 Jurij Perovšek: Programi političnih strank, organizacij in združenj in narodnostno slovenskem v času Kraljevine SHS (1918-1929). Ljubljana 1998, 208 str.; isti, Idejni, socialnogospodarski in narodnopolitični nazori slovenskega meščanstva v času med svetovnjima vojnama (1918-1941). V: ZČ, 1997, št. 4, str. 529-554.

89 Jure Gašparič: SLS pod diktaturo. Diktatura kralja Aleksandra in politika Slovenske ljudske stranke v letih 1929-1935. Ljubljana 2007, 304 str.

90 Anka Vidovič-Miklavčič: Mladina med nacionalizmom in katolicizmom: pregled razvoja in dejavnosti mladinskih organizacij, društev in gibanj v liberalno-unitarnem in katoliškem taboru v letih 1929-1941 v jugoslovanskem delu Slovenije. Ljubljana 1994, 265 str.; ista, Kmečko stanovsko gibanje v okviru SLS v zadnjem desetletju stare Jugoslavije. V: 2000, 1989, št. 46/47, str. 213-234; ista, Zveza slovenskih kmetov v letih 1932-1935. V: ZČ, 1989, št. 4, str. 555-569; ista, Kmečko stanovsko gibanje v klerikalnem taboru na Slovenskem 1935-1941. V: Borec, 1990, št. 1, str. 70-143; ista, Odnos dr. Antona Korošca do Kmečke zveze in Slovenske dijaške zveze (SDZ), 1929-1940. V: PNZ, 1991, št. 1, str. 125-130; ista, Krekovo združništvo: teorija in praksa. V: Krekov simpozij v Rimu, Celje 1992, str. 174-181; ista, Socialna demokracija (socialisti) na Slovenskem v prvem letu diktature 1929. V: PNZ, 1996, št. 1-2, str. 21-39; ista, Prispevek k zgodovini ljutomerskega okraja v letih 1935-1941. V: PNZ, 1997, št. 2, str. 427-436; ista, Okraj Slovenj Gradec v letih 1929-1941. V: Kronika 1999, št. 3, str. 41-54; ista, Novomeški okraj v letih 1929-1941. V: Kronika 2002, št. 1, str. 81-98; ista, Segmenti iz preteklosti okraja Slovenske Konjice v letih 1929-1941. V: PNZ 2006, št. 1, str. 289-307.

91 Jurij Perovšek: Slovenska osamosvojitve v letu 1918: študija o slovenski državnosti v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov. Ljubljana 1998, 191 str.

92 Janko Prunk: Die Gründung des Jugoslawischen Staates 1918. V: Als Mitteleuropa zerbrach: zu den Folgen des Umbruchs in Österreich und Jugoslawien nach dem Ersten Weltkrieg, (Unserer Zeit Geschichte, Bd 1). Graz 1990, str. 27-42

93 DINZ, zapisnik sestanka znanstveno-raziskovalne enote IZDG 5. 1. 1968.

94 Glej opombo 58.

Dobri medgeneracijski odnosi so bili in so še značilnost inštitutovega notranjega življenja; Jurij Perovšek in Jasna Fischer v prisrčnem pogovoru decembra 1979.

delo te teme začela že sredi šestdesetih let, njene raziskave pa so zaradi narave problematike od vsega začetka obravnavale celotno zgodovino in ne le delež delavskega gibanja. To je izzvalo posamezne očitke, češ da daje prevelik poudarek narodni oziroma narodnjaški politiki pred razredno problematiko v zgodovini primorskih Slovencev pod Italijo. Leta 1977 sta zato raziskovalno usmeritev Milice Kacin-Wohinz »napadla« oziroma kritizirala dva pripadnika predvojne revolucionarne levice, sicer tudi zgodovinopisna publicista, Dušan Kermauner in France Klopčič.⁹⁵ Zaradi Kermaunerjeve smrti je ta njegovo delo pripravil za tisk in siceršnjo Kermaunerjevo marksistično kritično ost še bolj zaostрил, češ da je pogled Milice Kacin Wohinz premalo marksističen, premalo »delavski« in preveč narodnjaški. Kljub času, ko sta bila »proletarizacija« in marksizem kot svetovni nazor v Sloveniji v zenitu tudi v zgodovinopisju, sta ostala kritika povsem osamljena in je usmeritev dela Milice Kacin-Wohinz dobilo podporo tudi vladajoče politične »stranke«. To je bil sploh eden redkih javnih »napadov« oziroma kritik na raziskovalno delo in njegove rezultate, naslovljene na inštitutove raziskovalce.

Gospodarsko zgodovino obdobja med svetovnima vojnama je začel raziskovati utemeljitelj gospodarske zgodovine novejše dobe v slovenskem zgodovinopisju dr. Jože Šorn in sprva preučeval gospodarsko zgodovino s poudarkom na industrializaciji slovenskega ozemlja od začetka 18. stoletja do konca prve svetovne vojne. Leta 1973 je začel raziskovati proces industrializacije Slovenije med vojnama, vendar mu raziskave zaradi bolezni in smrti ni uspelo končati.

⁹⁵ Dušan Kermauner: Temeljni problemi primorske politične zgodovine (zlasti v letih 1918-1921). Ljubljana 1977, 122 str.

Končal je le njen prvi del o gospodarskem položaju v dobi po prvi svetovni vojni, dokler se slovensko gospodarstvo ni skoraj v celoti zlilo z jugoslovanskim.⁹⁶ Gospodarstvo med svetovnjima vojnama s poudarkom na razvoju tekstilne industrije, značilne in pomembne za industrializacijo Slovenije med svetovnjima vojnama, socialno politiko, socialnopolitični in materialni položaj delavstva, povezovanje delavstva v sindikate in njih delovanje je raziskoval dr. France Kresal. Prikazal je razvoj industrije glede na vloženi kapital, nacionalno pripadnost nosilcev kapitala, socialnopolitični in materialni položaj delavstva ter sindikalne organizacije, njihov boj za izboljšanje socialnega in materialnega položaja.⁹⁷ Konec osemdesetih let je bilo preučevanje gospodarske preteklosti razširjeno na raziskovanje zgodovine agrarnega gospodarstva s poudarkom na zadolževanju kmetov, razvoju združništva, bančništva in podjetništva na Slovenskem, kar raziskuje dr. Žarko Lazarevič.⁹⁸

Kot del znanstvenega načrta o zgodovini Slovencev 1918–1945 je bil na inštitutu pripravljen tudi načrt o pripravi bibliografije člankov o delavskem gibanju na Slovenskem v slovenskih časnikih in časopisih. Namen je bil preučiti, kaj so v času med svetovnjima vojnama pisali o delavskem gibanju v slovenskih časnikih in časopisih, kajti zaradi pomanjkanja arhivskega in drugega gradiva so bili prav zapisi v dnevnem in drugem tisku dobrodošel in mnogokrat tudi edini vir za zgodovino političnih strank, organizacij, političnih gibanj. Bibliografijo so opredelili kot strokovno-raziskovalno delo, kajti zajemala je izbor, vrednotenje in vsebinsko analizo prispevka v časnikih in časopisih. Odbrani prispevki so bili razvrščeni v 36 tematskih skupin – gesel. Pregledovanje časopisov in revij ter izpisovanje podatkov, ki so vsebovali vsebino članka, avtorja in druge podatke, so leta 1971 uvedle štiri strokovne sodelavke: Sonja Reisp, Anka Vidovič-Miklavčič, Terezija Traven, Štefka Zadnik; pridružila sta se jima Božo Zakrajšek (1980 do 1983) in Lilijana Trampuž (od 1988). Delo pri bibliografiji člankov o delavskem gibanju, ki pa je v resnici sčasoma prerasla v celovitejšo bibliografijo, kolikor je bilo to mogoče zaradi opredeljenih gesel, je potekalo do leta 1990. Vpisanih je

96 Jože Šorn: Slovensko gospodarstvo v poprevratnih letih 1919–1924. Ljubljana 1997, 231. str.

97 France Kresal: Tekstilna industrija v Sloveniji. Ljubljana 1976, 408. str.; isti: Zgodovina socialne in gospodarske politike v Sloveniji od liberalizma do druge svetovne vojne. Ljubljana 1998, 333 str.

98 Žarko Lazarevič: Kmečki dolgovi na Slovenskem: socialno-ekonomski vidiki zadolženosti slovenskih kmetov 1848–1948. Ljubljana 1994, 171 str.; isti, Združništvo v Sloveniji v dobi kapitalizma: sistemi in organizacije. V: Arhivi, 1994, št. 1–2, str. 12–18; isti, Zgodovina slovenskega bančništva. Ljubljana 2000, 438 str. (soavtor Jože Prinčič); isti, Bančniki v ogledalu časa: življenjske poti slovenskih bančnikov v 19. in 20. stoletju. Ljubljana 2005, 181 str. (soavtor Jože Prinčič).

Raziskovalca gospodarske zgodovine dr. Žarko Lazarević (levo) in dr. France Kresal.

bilo 76.317 anotacij člankov iz slovenskih časnikov in časopisov iz obdobja med vojnama. Sprva so hoteli bibliografijo za posamezna leta tudi izdajati, vendar je izšla le za leto 1917,⁹⁹ za ostala leta pa je hranjena v inštitutovi knjižnici.

V raziskovalni načrt Zgodovina Slovencev 1918–1945 je bilo vključeno tudi raziskovanje zgodovinskega razvoja v Sloveniji med drugo svetovno vojno. Poudarek v raziskavah je bil dan narodnoosvobodilnemu gibanju oziroma narodnoosvobodilnemu boju. Na raziskovanju tega obdobja je bilo eno glavnih težišč dela inštituta že pred izdelavo raziskovalnega načrta. Do sprejetja raziskovalnega načrta je raziskovanje obdobja druge svetovne vojne potekalo tudi urejeno, z zbiranjem spominskega gradiva, izjav, pričevanj udeležencev NOB. V istem času pa so raziskovalci sistematično preučevali tudi arhivsko gradivo, zlasti ker je bil inštitut izdajatelj zgodovinskih virov iz obdobja druge svetovne vojne v zbirki Dokumenti ljudske revolucije na Slovenskem. Število raziskovalcev, ki so se ukvarjali z drugo svetovno vojno, je bilo sprva veliko. Večina jih je sodelovala pri zbiranju spominskega gradiva oziroma pri izdelovanju vprašalnikov udeležencev NOB. Za prave raziskovalce, ki so pri raziskovanju uporabljali arhivsko gradivo, pa je mogoče šteti predvsem štiri, Toneta Ferenca, Dareta Jerška, Miroslava Lušteka in Franceta Škerla, oziroma pet, kajti v raziskovalno delo se je vključil tudi vodja knjižnice Jože Krall. Ti so presegali dotedanji način pisanja o zgodovini druge svetovne vojne na Slovenskem, in to tako po metodi oziroma tehniki kot po vsebini. Kljub takratni politični pomembnosti zgodovine narodnoosvobodilnega boja je bilo število njegovih pravih raziskovalcev tudi od leta 1971 dalje sorazmerno majhno.

⁹⁹ Bibliografija člankov o delavskem gibanju na Slovenskem 1917–1941, I, 1917 (sestavile Sonja Reisp, Rezka Traven, Anka Vidovič-Miklavčič, Štefka Zadnik). Ljubljana 1974, 100 str.

V prvih letih so v svojih raziskavah dajali večji poudarek političnemu delovanju narodnoosvobodilnega gibanja na eni strani, na drugi pa raznarodovalni politiki nemškega okupatorja do slovenskega prebivalstva (dr. Tone Ferenc¹⁰⁰), nato pa so raziskave razširili še na področje kulturnega delovanja v partizanskih enotah in pri slovenskih kulturnih delavcih v narodnoosvobodilnem gibanju (Ferdo Fischer) ter na raziskave o slovenskem partizanskem tisku in delovanju tiskarn narodnoosvobodilnega gibanja (Jože Krall¹⁰¹). Velik del rezultatov tega raziskovalnega dela je bil predstavljen na znanstvenem posvetovanju o Osvobodilni fronti slovenskega naroda, ki ga je leta 1966 pripravil inštitut.¹⁰² Proti koncu šestdesetih let je bila opravljena prva raziskava o stikih oziroma sodelovanju slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja z zavezniki (Pavel Dobrila¹⁰³).

Bolj kot vojaška zgodovina, delovanje partizanskih enot, je bilo v raziskavah poudarjeno politično dogajanje in politično delovanje narodnoosvobodilnega gibanja. Raziskave iz politične zgodovine narodnoosvobodilnega gibanja, s poudarkom na elementih revolucionarnosti v slovenskem narodnoosvobodilnem gibanju, je opravljal dr. France Škerl.¹⁰⁴ Sistematičnega preučevanja zgodovine vodilne politične sile narodnoosvobodilnega gibanja na Slovenskem, Komunistične partije Slovenije, se do konca sedemdesetih let ni lotil nihče. Takrat je organizacijski razvoj KPS, njeno kadrovsko sestavo in metode delovanja med drugo svetovno vojno začela preučevati Vida Deželak-Barič. Velik poudarek je bil namenjen preučevanju narodnoosvobodilnega boja na Primorskem s študijami dr. Toneta Ferenca¹⁰⁵ in dr. Franceta Škerla.¹⁰⁶ Teme, ki so spadale bolj v t. i. politično zgodovino, so bile ljudska oblast, ki jo je že leta 1971 začel sistematično

100 Tone Ferenc: Politične in državljanske kategorije prebivalstva na Spodnjem Štajerskem pod nemško okupacijo. V: PZDG, 1960, št. 2, str. 69-124; isti, Le système d'occupation des nazis en Slovénie. Les systèmes d'occupation en Yougoslavie 1941-1945. Belgrade 1963, str. 47-133; isti Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941-1945. Maribor 1968, 857 str.

101 Glej opombo 56.

102 France Škerl: Vloga in pomen Osvobodilne fronte slovenskega naroda (194?????-1943); Miroslav Luštek: Delavska enotnost in Osvobodilna fronta; Jože Krall: Rast slovenskega narodnoosvobodilnega tiska; Ferdo Fischer: Organizacijske oblike in delovne metode slovenskih kulturnih delavcev v Osvobodilni fronti v okupirani Ljubljani; Tone Ferenc: Nekaj doneskov k problematiki zbora odposlancev Slovenskega naroda. Vse v: PZDG, 1966, št. 1-2.

103 Pavle Dobrila: Prvi stiki partizanov z vojsko Velike Britanije. V: PZDG, 1973, št. 1-2, str. 185-211.

104 France Škerl: Osvobodilna fronta in socialna preobrazba slovenskega naroda (1941-1943). V: PZDG, 1971-72, št. 1-2, str. 7-36; isti, Elementi revolucionarnosti v razvoju NOB do kapitulacije Italije. V: Borec, 1973, št. 4, str. 193-201; isti; Revolucionarno bistvo v razvoju slovenskega narodnoosvobodilnega boja. V: Elementi revolucionarnosti v političnem življenju na Slovenskem. Ljubljana 1973, str. 99-118.

105 Tone Ferenc: Kratek pregled razvoja KPS in OF v Slovenskem Primorju od decembra 1942 do septembra 1943. V: PZDG 1960, št. 1, str. 105-170; isti, Splošna ljudska vstaja v Slovenskem Primorju septembra 1943. Viharni časi. Ljubljana 1961, str. 125-132; isti, Vseljudska vstaja v Slovenskem Primorju po kapitulaciji Italije. Borec 1969, št. 2, str. 156-170; isti, Primorska pred vseljudsko vstajo 1943. Južnoprimorski odred in Gregorčičeva brigada. Ljubljana 1983, 772+36 str.

106 Dr. France Škerl, ki se je upokojil leta 1971, je napisal obsežen elaborat (938 strani in 1290 strani), ki je ostal v tipkopisu; hranjen je v knjižnici Inštituta za novejšo zgodovino.

preučevati dr. Tone Ferenc,¹⁰⁷ nato pa tudi Zdenko Čepič,¹⁰⁸ Vida Deželak-Barič¹⁰⁹ in Bojan Godeša.¹¹⁰ Sistematično preučevanje kolaboracije oziroma protirevolucionarnega delovanja slovenskih nasprotnikov osvobodilnega gibanja ter državljanske vojne je začel Boris Mlakar.¹¹¹ Občasno so tudi drugi raziskovalci preučevali posamezne teme iz političnega razvoja narodnoosvobodilnega gibanja, kot npr. Osvobodilno fronto in sodelovanje krščanskih socialistov v njej (dr. Janko Prunk), delovanje komunistične mladinske organizacije in delovanja ter povezovanje železničarjev v ljubljanski pokrajini v letih 1941–1943 z narodnoosvobodilnim gibanjem (dr. Anka Vidovič-Miklavčič¹¹²). Dr. Dušan Biber je preučeval sodelovanje narodnoosvobodilnega gibanja z zavezniki, in to celovito

107 Tone Ferenc, *Ljudska oblast na Slovenskem 1941-1945*. 1. knjiga: *Država in državi*. Ljubljana 1987, 684 str., 2. knjiga: *Narod si bo pisal sodbo sam*. Ljubljana 1985, 334 str., 3. knjiga: *Mi volimo*, Ljubljana 1991, 502 str.

108 Zdenko Čepič: *Oblikovanje elementov socialističnega gospodarstva v obdobju graditve slovenske državnosti (1944-1945): magistrska naloga*, Ljubljana 1983; isti, *Obravnava ključnih vprašanj povojnega gospodarskega ustroja v delu znanstveno-strokovnih ustanov predsedstva NOS*. V: PZDG, 1986, št. 1-2, str. 113-150; isti, *O ukrepih za spreminjanje družbenoekonomskih odnosov leta 1942 v Sloveniji*. V: Borec, 1987, št. 10, str. 643-665; isti, *Načini zaostrovanja razrednega in zaključnem obdobju NOB v luči zakonskih ukrepov*. V: PNZ, 1990, št. 1-2, str. 121-134; isti, *Nekaj stopinj revolucije v pluralni dobi Osvobodilne fronte*. V: PNZ, 1998, št. 1-2, str. 89-110; isti, *Zamislil o gospodarski ureditvi po drugi svetovni vojni v narodnoosvobodilnem gibanju*, Ljubljana 1998, 212 str.

109 Vida Deželak-Barič: *Konferenca KPS na Cinku*. Ljubljana 1982, 39 str.; ista, *Organizacijski razvoj KPS v Ljubljani od aprila 1941 do septembra 1943*. V: *Zgodovina Ljubljane: prispevki za monografijo*. Ljubljana 1984, str. 438-451; ista, *Organizacijski razvoj Komunistične partije Slovenije na Gorenjskem od pomladi 1941 do jeseni 1943*. V: PNZ, 1986, št. 1-2, str. 65-85; ista, *Razvoj komunistične partije Slovenije na Štajerskem v letih 1941-1943 s stališča njene organiziranosti*. V: PNZ, 1987, št. 1-2, str. 105-132; ista, *Organiziranost Komunistične partije Slovenije v partizanskih enotah 1941-1943*. V: PNZ, 1988, št. 1-2, str. 63-93; ista, *Organiziranost Komunistične partije Slovenije na Dolenskem in Notranjskem v letih 1941-1943*. PNZ, 1991, št. 2, str. 181-215; ista, *Pokrajinske konference Komunistične partije Slovenije na Primorskem: 1942-1944*. Ljubljana, 2001, 179 str.; ista, *Komunistična partija Slovenije in revolucionarno gibanje 1941-1943*. Ljubljana 2007, 429 str.

110 Bojan Godeša: *Delavska enotnost in narodnoosvobodilnem boju na Slovenskem*: magistrsko delo. Ljubljana 1989; isti, *Delovanje odborov Delavske enotnosti in Trstu*. V: *Annales*, 1993, št. 3, str. 167-176; isti, *Odbori Delavske enotnosti na Gorenjskem*. V: PNZ, 1993, št. 1-2, str. 99-109; isti, *Priloge na revolucijo ali NOB?*. V: *Slovenski upor 1941: Osvobodilna fronta slovenskega naroda pred pol stoletja: zbornik referatov na znanstvenem posvetu v dneih 23. in 24. maja 1991 v Ljubljani*. Ljubljana 1991, str. 69-85. isti, *Prispevek k poznavanju Dolomitske izjave*. V: *Nova revija*, 1991, št. 105/106, str. 266-273; št. 107, str. 455-460; št. 108, str. 592-608.

111 Boris Mlakar: *Domobranstvo na Primorskem: 1943-1945*. Ljubljana 1982, 254 str.; isti, *General Rupnik in Slovensko domobranstvo*. V: ZČ, 1981, št. 3, str. 287-305; isti, *O političnih programih slovenske kontrarevolucije 1941-1945*. V: PZDG, 1982, št. 1-2, str. 211-221; isti, *Nekaj splošnih razmišljanj ter vprašanj o pojavu kolaboracije*. V: *Teorija in praksa*, 1986, št. 9-10, str. 995-1002; isti, *Slovenska protirevolucija s posebnim ozirom na konec vojne*. V: PNZ, 1990, št. 1-2, str. 107-119; isti, *Slovenski domobranci - prostovoljci ali mobiliziranci*. V: Borec, 1994, št. 526/528, str. 104-126; isti, *Goriška sredina*. V: PNZ, 1997, št. 2, str. 325-334; isti, *Vzroki in oblike nasprotovanja Osvobodilni fronti v letu 1941/1942*. V: *Slovenski upor 1941: Osvobodilna fronta slovenskega naroda pred pol stoletja: zbornik referatov na znanstvenem posvetu v dneih 23. in 24. maja 1991 v Ljubljani*. Ljubljana 1991, str. 255-263; isti, *Domobranska prisega*. V: *Zbornik: 27. zborovanje slovenskih zgodovinarjev*. Ljubljana 1994, str. 114-120; isti, *Domobranstvo in konec vojne*. V: *Slovenija v letu 1945: zbornik referatov z mednarodnega znanstvenega posveta Slovenija v letu 1945*, 27. in 28. septembra 1995 v Ljubljani. Ljubljana 1996, str. 37-43; isti, *Epuracija in povojne žrtve v Zahodni Evropi*. V: *Žrtve druge svetovne vojne na Slovenskem: okrogla miza, Grad Snežnik, 21. maja 1996*. Ljubljana 1997, str. 47-62; isti, *Slovensko domobranstvo: 1943-1945: ustanovitev. Organizacija, idejno ozadje*. Ljubljana 2003, 542 str.

112 Anka Vidovič-Miklavčič: *Slovenski železničarji pod italijansko okupacijo v ljubljanski pokrajini: oris nastanka in razvoja organizacije OF in oblike narodnoosvobodilnega boja na železnici 1941-1943*. Ljubljana 1980, 471 str.

z ozirom na jugoslovanski prostor.¹¹³ Novejša raziskovalna tema je bila s področja kulture, s poudarkom na vlogi in dejavnosti slovenskih izobražencev obeh politično-vojaško nasprotnih strani med vojno, ki jo je opravil dr. Bojan Godeša.¹¹⁴

Vojaška zgodovina je bila v inštitutovih raziskavah v »čisti obliki« sorazmerno malo zastopana, čeprav se je pojavljala v mnogih delih kot del zgodovinskega dogajanja: italijanska ofenziva poleti in jeseni 1942,¹¹⁵ partizansko delovanje na Primorskem pred kapitulacijo Italije,¹¹⁶ vojaška dogajanja ob kapitulaciji Italije¹¹⁷ in ob zaključnih operacijah pri osvobajanju slovenskega ozemlja.¹¹⁸ Raziskovanje sestave slovenske partizanske vojske v prvi polovici leta 1942 je bilo opravljeno s poudarkom na njeni rasti in razvoju in krajevnem ter socialnem izvoru njenih borcev; to študijo je napisal dr. Damijan Guštin.¹¹⁹ Na novo je bila nadaljevana raziskava o socialni in politični pripadnosti partizanov v letu 1941, prvič opravljeni v šestdesetih letih. Vojaška zgodovina je bila tako prej izjema kot pravilo. Od vojaških enot in njihovega vojaškega delovanja sta inštitutova raziskovalca dr. Boris Mlakar in dr. Damijan Guštin predstavila pohod partizanske 30. divizije v Beneško Slovenijo,¹²⁰ nastanek in delovanje 10. brigade NOV in POS ter partizanstvo na Notranjskem.¹²¹

113 Dušan Biber: Britanci o Titu in revoluciji. V: ZČ, 1977, št. 4, str. 449-464; isti, Mednarodni položaj Jugoslavije v zadnjem letu druge svetovne vojne. Osvoboditev Slovenije: referati z znanstvenega posvetovanja v Ljubljani 22. in 23. decembra 1975. Ljubljana 1977, str. 237-257; isti: Britansko-jugoslovanski nesporazumi okrog Koroške 1944-1945. V: ZČ, 1978, št. 4, str. 475-489; isti, Jugoslovanska in britanska politika o koroškem vprašanju 1941-1945. V: ZČ, 1979, št. 1, str. 127-143; isti, Britanska in ameriška politika o italijansko-jugoslovanski meji v drugi svetovni vojni. V: ZČ, 1980, št. 4, str. 431-441; Tito - Churchill: strogo tajno. Zbornik britanskih dokumentov 28. maja 1943 - 21. maja 1945. Zagreb 1981, 589 str.; isti: KPJ in njeni pogledi na Anglijo 1939-1943. V: PZDG, 1983, št. 1-2, str. 121-138; isti, Zavezniške misije v Slovenskem primorju. V: Borec, 1983, št. 8-9, str. 501-511; isti, Britanska in ameriška politika o italijansko-jugoslovanski meji v drugi svetovni vojni. La policitca anglo-americana sul problema del confine italo-jugoslavo durante la seconda guerra mondiale. V: Trst 1945: zbornik predavanj - Trieste 1945: atti delle conferenze. Trst 1985, str. 7-44; isti, Jugoslovanski partizani in Britanci v 1944. letu. V: PZDG, 1985, št. 1-2, str. 77-93; Tržaška kriza 1945. Trst 1941-1947: od italijanskega napada na Jugoslavijo do mirovne pogodbe. Koper, Trst 1988, str. 105-121; isti, Zavezniške in sovjetske misije ter obveščevalne službe v NOB. V: Borec, 1990, št. 1-3, str. 77-138; isti, Mednarodni zapleti ob koncu druge svetovne vojne: ocene in poročila ameriških obveščevalcev, OSS. V: PNZ, 1992, št. 1-2, str. 125-137; isti, Federalna državnost Slovenije v zavezniških dokumentih do maja 1945. V: Slovenci in država: zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU (od 9. do 11. novembra 1994). Ljubljana 1995, str. 261-267.

114 Bojan Godeša: Kdor ni z nami, je proti nam: slovenski izobraženci med okupatorji, Osvobodilno fronto in protirevolucionarnim taborom. Ljubljana 1995, 467 str.

115 Tone Ferenc: Ljudska oblast na Slovenskem 1941-1945, 1. knjiga: Država in državi. Ljubljana 1987, 684 str.

116 Tone Ferenc: Primorska pred vseljudsko vstajo 1943. Južnoprimorski odred in Gregorčičeva brigada. Ljubljana 1983, 772+36 str.

117 Tone Ferenc: Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943. Maribor 1967, 726 str.

118 Tone Ferenc: Osvoboditev severovzhodne Slovenije in poslednji boj na Poljani. Ljubljana 1985, 35 str.

119 Damijan Guštin: Rast in razvoj slovenske partizanske vojske v prvi polovici leta 1942 in krajevni ter socialni izvor njenih borcev: magistrsko delo. Ljubljana 1987; isti, Krajevni izvor borcev nekaterih partizanskih enot spomladi 1942 in vprašanje ljudske vstaje. V: PNZ, 1988, št. 1-2, str. 95-122.

120 Boris Mlakar: Pohod 30. divizije NOV in POJ v Beneško Slovenijo. Ljubljana 1984, 110 str.

121 Damijan Guštin: Ljubljanska brigada: 10. slovenska narodnoosvobodilna udarna brigada »Ljubljanska«: njena vloga in pomen v narodnoosvobodilnem boju 1943-1945. Ljubljana 2003, 48 str.; isti, Notranjski odredi: I. april 1942 - julij 1942, II. september 1942 - december 1942, III. december 1942 - maj 1943, IV. november 1943 - maj 1945. Cerknica 2004, 408 str. (soavtor Martin Premk).

Okupatorjevo nasilje nad slovenskem prebivalstvom med drugo svetovno vojno so obravnavali avtorji v mnogih raziskavah (dr. Tone Ferenc), s to temo pa se je začel sistematično ukvarjati tudi dr. Damijan Guštin.¹²² Kot posebna raziskava poteka od leta 1997 zbiranje podatkov o žrtvah druge svetovne vojne in zaradi nje na Slovenskem, da bo s tem ustvarjen spisek smrtnih žrtev med Slovenci ne glede na stran, na kateri je bil posameznik v času vojne in ga je doletela smrt zaradi vojnega dogajanja. Raziskava temelji na obsežni literaturi pa tudi arhivskem in drugem gradivu, vključno z matičnimi knjigami. Smrtne žrtve popisujejo mag. Tadeja Tominšek Čehulič, Dunja Dobaja, Marta Rendla, do 2007 tudi dr. Mojca Šorn.¹²³

V raziskovanju druge svetovne vojne so bile opravljene tudi raziskave s področja gospodarskega življenja (dr. Tone Ferenc¹²⁴) in v sklepu raziskave o življenju prebivalcev Ljubljane v času vojne tudi o preskrbi v tem mestu (dr. Mojca Šorn¹²⁵).

S sprejemom obeh delovnih načrtov je bila z letom 1974 "zasnova inštituta jasno opredeljena".¹²⁶ Na raziskovalnem področju so inštitutovi raziskovalci posegali v vsa časovna obdobja in na vsa področja, od začetkov delavskega gibanja do socialistične graditve po drugi svetovni vojni, vendar s težiščem na zgodovini med svetovnjima vojnama in na drugi svetovni vojni. V drugi polovici sedemdesetih let se je raziskovalni program razširil na raziskave dobe po drugi svetovni vojni in se tudi kadrovsko okreplil. To je bil čas, ko je v družboslovju in humanistiki prevladovala »proletarizacija« vsega in se je prisegalo na marksizem kot »sredstvo« ali »orodje« družboslovnih in humanističnih znanosti. Zgodovinopisje, zlasti tisto, ki se je ukvarjalo z novejšo zgodovino, je tako imelo nalogo dati socializmu, kakršnega smo poznali v Jugoslaviji, samoupravljanju, znanstveno osnovo in argumentacijo tudi glede njegovih začetkov in predstaviti predvsem njegove posebnosti.

122 Damijan Guštin: Za zapahi : prebivalstvo Slovenije v okupatorjevih zaporih 1941-1945. Ljubljana 2006, 472 str.

123 Mojca Šorn, Tadeja Rihtar Tominšek: Predstavitev projekta nacionalne zbirke »Žrtve druge svetovne vojne in zaradi nje« v Sloveniji. V: Množične smrti na Slovenskem, Izola 1998, str. 303-306; Bojan Godeša, Boris Mlakar, Mojca Šorn, Tadeja Tominšek Rihtar: Žrtve druge svetovne vojne v Sloveniji. V: PNZ, 2002, št. 1, str. 121-130; Tadeja Tominšek Rihtar: Smrtne žrtve druge svetovne vojne med Slovencem zaledju Gorice in Trsta. V: PNZ, 2003, št. 2, str. 73-90; Mojca Šorn, Tadeja Tominšek Rihtar: Žrtve druge svetovne vojne in zaradi nje 1941-1946. V: Žrtve vojne in revolucije, Ljubljana 2004, str. 13-22; Tadeja Tominšek Čehulič: Civilne žrtve druge svetovne vojne in povojnega nasilja na Primorskem: (10. junij 1940 - februar 1946). V: PNZ, 2007, št. 2, str. 63-76.

124 Tone Ferenc: Problem raziskovanja gospodarstva pod okupacijo na Slovenskem med drugo svetovno vojno; V: Grafenauerjev zbornik. Ljubljana 1996, str. 649-655; isti, Gradnja tovarne gline in aluminija Strnišče med drugo svetovno vojno. V: Časopis za zgodovino in narodopisje, 1996, št. 2, str. 174-204.

125 Mojca Šorn: Življenje Ljubljancanov med drugo svetovno vojno. Ljubljana 2007, 499 str.

126 DINZ, Poročilo Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v letu 1974, str. 1.

Spredaj direktorica inštituta dr. Jasna Fischer, za njo dr. Boris Mlakar, dr. Janko Prunk, dr. Jurij Perovšek, dr. Damijan Guštin.

Ker ni bilo raziskovalnega načrta za obdobje po drugi svetovni vojni, je inštitut v letu 1975 v povezavi z Marksističnim centrom Centralnega komiteja ZK Slovenije in ob pomoči in sodelovanju drugih zunanjih sodelavcev, strokovnjakov s področja arhivistike, bibliografije, ekonomije, prava, politologije, kulture in zamejske problematike, tako da je bila zasnova raziskave interdisciplinarna, začel priprave za izdelavo takšnega načrta. Pri pripravi raziskovalnega načrta je sodelovalo 22 inštitutovih in zunanjih sodelavcev, za odgovornega za izdelavo načrta pa je bil imenovan dr. Janko Prunk. Načrt, ki ga je ta velika skupina pripravila, je bil končan oziroma strokovno in politično priznan kot ustrezen jeseni 1978. Njegov dolgoročni cilj je bila "na marksistično-dialektičnih osnovah izdelana zgodovinska sinteza razvoja Slovencev v socialistični Jugoslaviji in njenem zamejstvu".¹²⁷

Raziskovalni načrt za preučevanje obdobja po drugi svetovni vojni je predvidel raziskovanje vse problematike tega obdobja, od razvoja oblasti in vodilnih političnih subjektov do gospodarstva in kulture, pa tudi problematiko življenja Slovencev v sosednjih državah. Raziskovanje tega obdobja je inštitutov načrt začrtal kot raziskavo po zgodovinski metodi. Večino raziskovalnega načrta so napisali inštitutovi raziskovalci, Jerca Vodusek Starič, Zdenko Čepič

¹²⁷ DINZ, Raziskovalni načrt "Zgodovina Slovencev 1945-1976". Raziskovalni načrt je bil objavljen v PZDG, 1978-1979, št. 1-2, str. 109-121.

in Božo Zakrajšek. Njihov pregledni tekst z navedbo bistvenega dogajanja in problematike obdobja je bil tudi osnova za prvi zgodovinske pregled obdobja po drugi svetovni vojni, ki je izšel leta 1979 v knjigi *Zgodovina Slovencev* Cankarjeve založbe.

Zanimanje raziskovalcev je bilo sprva usmerjeno v politično zgodovino prvih let po koncu druge svetovne vojne, pa tudi v gospodarsko politiko te dobe, ki je opredelila celotni razvoj v obdobju druge Jugoslavije. Raziskovalno zanimanje je veljalo načinom prevzemanja oblasti na političnem in gospodarskem področju. Jerca Vodušek Starič je najprej raziskovala samoupravljanje s poudarkom na njegovem uvajanju v politično in gospodarsko življenje, kar je bila tedaj, ko se je za raziskavo odločila, ena bistvenih tem iz jugoslovanskega obdobja po drugi svetovni vojni,¹²⁸ nato pa je svoje zanimanje osredotočila na koncepte političnega življenja v Sloveniji 1945–1952, s poudarkom na prvem letu po koncu vojne, ko so oblast prevzemali in jo prevzeli komunisti oziroma njihova politična stranka.¹²⁹ O volitvah v zakonodajne organe nove oblasti je študijo napravil Božidar Zakrajšek. Gospodarske politične ukrepe prevzemanja oblasti sta obdelala dr. Zdenko Čepič, ki je raziskal okoliščine in obseg agrarne reforme,¹³⁰ dr. Jože Prinčič pa načine spreminjanja lastništva v gospodarstvu, zaplembe in nacionalizacijo, ter načine načrtovanja in financiranja industrializacije v prvem povojnem desetletju.¹³¹ Svoje raziskovalno zanimanje za gospodarski razvoj in gospodarsko politiko je iz začetne dobe po drugi svetovni vojni usmeril tudi v kasnejša leta, do začetka sedemdesetih let¹³² in vse do konca jugoslovanske dobe.¹³³ Raziskavo političnega življenja v prvem povojnem obdobju je na čas petdesetih let razširila dr. Mateja Režek.¹³⁴ Problematiko odnosa politike in kulture oziroma usmeritev v kulturniškem ustvarjanju, vprašanje umetniške svobode in cenzure, delovanje umetniških in znanstvenih ustanov, vpliv politike na šolstvo je preučeval dr. Aleš Gabrič.¹³⁵

128 Jerca Vodušek Starič: *Začetki samoupravljanja v Sloveniji 1949-1953*. Maribor 1983, 147 str.

129 Jerca Vodušek Starič: *Prevzem oblasti 1944-1946*. Ljubljana 1992, 454 str.

130 Zdenko Čepič: *Agrarna reforma in kolonizacija v Sloveniji 1945-1948*. Maribor 1995, 282 str.

131 Jože Prinčič: *Povojne nacionalizacije v Sloveniji (1945-1963)*. Novo mesto 1994, 176 str.; isti, *Slovenska industrija v jugoslovanskem primežu: 1945-1956*. Novo mesto 1992, 192 str.

132 Jože Prinčič: *V začaranem krogu: slovensko gospodarstvo od nove ekonomske politike do velike reforme 1955-1970*. Ljubljana 1999, 286 str.

133 Jože Prinčič: *Iz reforme v reformo: slovensko gospodarstvo 1970-1991*. Ljubljana 2006, 677 str. (soavtor Neven Borak).

134 Mateja Režek: *Med resničnostjo in iluzijo. Slovenska in jugoslovanska politika v desetletju po sporu z Informbirojem*. Ljubljana 2005, 224 str.

135 Aleš Gabrič: *Slovenska agitpropovska kulturna politika: 1945-1952*. Ljubljana 1991, str. 469-655; isti, *Socialistična kulturna revolucija: slovenska kulturna politika 1953-1962*. Ljubljana 1995, 369 str.; isti, *Politični pritiski in izključevanja učiteljev in sodelavcev z Univerze v Ljubljani: poročilo Komisije za rehabilitacijo univerzitetnih učiteljev in sodelavcev*. Ljubljana 2000, 59 str.; isti, *Prešernovo gledališče v Kranju: 1945-1957*. Ljubljana 2001, str. 123 str.; isti, *Šolska reforma 1953-1963*. Ljubljana 2006, 302 str.

Značilno za delovanje inštituta je bila tudi družabnost. Ob proslavljanju so se običajno kresala strokovna mnenja in se rojevali novi raziskovalni izzivi; od leve dr. Milica Kacin Wohinz, dr. Jasna Fischer, dr. Dušan Biber in dr. Janko Prunk.

Zlasti zaradi arhivskega gradiva, ki se je za to obdobje šele odpiralo in urejalo, je bil poudarek raziskav na prvem desetletju po koncu vojne. Ta meja se je sčasoma pomaknila bliže sedanjosti in sedaj dva mlada raziskovalca raziskujeta čas demokratizacije in osamosvajanja ter po osamosvojitvi Slovenije (Aleksander Lovrenčič, Blaž Babič).

Problematika Slovenskega primorja po letu 1945 do vključitve v okvir jugoslovanske države s poudarkom na političnih odnosih med Slovenci in Italijani na tem ozemlju, vprašanja odseljavanja Italijanov in vprašanje t. i. fojbo so bili predmeti raziskav Nevenke Troha.¹³⁶

¹³⁶ Nevenka Troha: Osvoboditev ali okupacija, narodna osvoboditev ali revolucija - Primorska in Trst v letu 1945. V: Slovenija v letu 1945: zbornik referatov z mednarodnega znanstvenega posveta Slovenija v letu 1945, 27. in 28. septembra 1995 v Ljubljani]. Ljubljana 1996, str. 77-92; ista, Optanti za italijansko državljanstvo z območja priključenega Sloveniji leta 1947. V: PNZ, 1997, št. 2, str. 359-369; ista, Politika slovensko-italijanskega bratstva: slovensko-italijanska antifašistična unija v coni A Julijske krajine v času od osvoboditve do uveljavitve mirovne pogodbe. Ljubljana 1998, 208 str.; ista, Komu Trst?: Slovenci in Italijani med dvema državama. Ljubljana 1999, 327 str.; ista, Genocid ali kaznovanje fašističnih zločinov: kdo so bili usmrčeni maja 1945 v Tržaški pokrajini. V: Množične smrti na Slovenskem: zbornik referatov. Ljubljana 1999, str. 285-302; ista, Preselitve v Julijski krajini po drugi svetovni vojni. V: PNZ, 2000, št. 1, str. 255-268; ista, Fojbe - zločin ali upravičeno kaznovanje: odmevi aretacij, deportacij in usmrteitev med lokalnim prebivalstvom v Julijski krajini. V: Acta Histriae, 2004, št. 2, str. 203-217.

INŠTITUT V NOVEJŠEM ČASU

Način organiziranosti oziroma vodenja raziskovalnega dela se je v vsem inštitutovem obdobju večkrat spremenil. Ne sicer tako pogosto, kot se to dogaja »danes«, potem ko je bila za vodenje raziskovalnega dela ustanovljena Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije in se razmere za raziskovanje zaradi stalnega nadzora nad raziskovanjem (nad porabljanjem denarja za raziskovalno dejavnost) spreminjajo dobesedno vsakodnevno ali vsaj od razpisa do razpisa, teh pa je v vsakem letu kar nekaj. Različni so bili predvsem imena in organizacijska oblika izvajanja. V okviru inštitutovih raziskovalnih načrtov je posamezno raziskavo izvajal ponavadi en sam raziskovalec, in to temo, ki si jo je za raziskavo izbral sam. Izjema je bila skupinsko izdelovana bibliografija člankov o delavskem gibanju na Slovenskem med svetovnima vojnama. Od leta 1993 pa so bili uvedeni raziskovalni projekti, v katerih so poleg inštitutovih raziskovalcev sodelovali tudi raziskovalci iz drugih raziskovalnih ustanov, univerze, muzejev, arhivov. Opustile so se raziskave, ki so izhajale iz raziskovalnih načrtov in jih je izvajal posamezni raziskovalec, opuščen pa je bil večinoma tudi kronološki način. S projekti so raziskave postale po imenu bolj problemske in so problem, bistven ali značilen za zgodovinski razvoj, spremljale v daljšem časovnem okviru. Pomemben je postal program ali projekt, raziskovalec pa je postal njegov del.

Raziskave inštitutovih raziskovalcev so po zasnovah treh raziskovalnih programov, v katerih je bilo upoštevano kronološko načelo, značilno za zgodovinske, potekale vse do začetka devetdesetih let. Takrat se je kronološko načelo, na katerem so temeljili raziskovalni načrti, sprejeti v sedemdesetih letih, začelo opuščati. Večji poudarek je bil dan na tematiki oziroma na posameznih problemsko-vsebinskih raziskavah. Raziskave so potekale po obdobjih in vsebinskem načelu oziroma po področjih (politična zgodovina, kulturna zgodovina, gospodarska in socialna zgodovina) do leta 1993, ko je bil uveden nov način financiranja raziskovalnega dela prek projektov. Inštitut je bil takrat nosilec šestih raziskovalnih projektov, v katerih so poleg raziskovalcev, zaposlenih na inštitutu, sodelovali tudi izvajalci iz drugih raziskovalnih ustanov (univerze, inštitutov, arhivov, muzejev).

Z letom 1993 je inštitut postal izvajalec šestih raziskovalnih projektov. Te je izvajal s svojimi raziskovalci, pa tudi drugimi, ki so se vključevali v te

Nagovor direktorice dr. Jasne Fisher na obeležitvi štiridesetletnice inštituta; desno dr. Zdenko Čepič, zadaj (od leve): dr. Janko Pleterski, dr. Jurij Perovšek, dr. Tone Ferenc, dr. Miroslav Stiplovšek.

raziskovalne projekte kot t. i. part time raziskovalci. Teh je bilo celo dvakrat več kot raziskovalcev, zaposlenih na Inštitutu za novejšo zgodovino; npr. leta 1995 je bilo tako v raziskavah skupaj 48 raziskovalcev, od tega jih je bilo 17 redno zaposlenih na inštitutu. Raziskave v teh šestih projektih so trajale tri leta. Večina projektov je bila prilagoditev že uveljavljenega kronološkega načela zaradi novih organizacijskih in z njimi povezanih financerskih razlogov, pri čemer pa so bile izpostavljene posamezne teme: meščanstvo na Slovenskem od konca 18. stoletja do leta 1918, raziskovalno skupino je vodila dr. Jasna Fischer, politični in idejni razvoj na Slovenskem od začetka organiziranega strankarstva do začetka druge svetovne vojne, raziskovalno skupino je vodil dr. Janko Prunk, Slovenci in Slovenija v drugi svetovni vojni, vodja dr. Tone Ferenc, gospodarska in socialna zgodovina Slovencev v jugoslovanskem času, raziskovalno skupino je vodil dr. France Kresal, slovenska družba in politika po letu 1945, vodja raziskovalne skupine je bila dr. Jerca Vodusek Starič. Šesti projekt je bil nekakšno povezovanje mednarodnih projektov, v katerih so sodelovali slovenski raziskovalci, med njimi pa zaradi tem iz starejših obdobj ni bilo inštitutovih; vodil ga je dr. Franc Rozman, nato pa po njegovem odhodu z inštituta dr. Olga Janša-Zorn. So pa zato inštitutovi raziskovalci sodelovali v drugih raziskovalnih projektih, npr. o Nemcih na Slovenskem (dr. Tone Ferenc, dr. Jože Princič). V resnici je šlo za

nadaljevanje raziskav, opredeljenih v raziskovalnih načrtih, drugačen je bil le način organiziranja in financiranja raziskovanja slovenske novejše zgodovine, medtem ko je način dela posameznega raziskovalca ostal nespremenjen.

V letu 1994 je inštitut začel izvajati t. i. aplikativni projekt o slovensko-italijanskih odnosih v zadnjih sto letih, ki sta ga financirali Ministrstvo za znanost in tehnologijo RS (dve tretjini) in Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije (eno tretjino). Namen te »uporabne« raziskave, vodila jo je dr. Milica Kacin Wohinz, je bil opraviti dopolnilne raziskave predvsem za potrebe študija slovensko-italijanskih odnosov. Ta projekt se je namreč začel izvajati hkrati z začetkom dela mešane slovensko-italijanske zgodovinsko-kulturne komisije, ki sta jo jeseni 1993 ustanovili zunanji ministrstvi Slovenije in Italije z nalogo, da celovito in natančno preuči vse pomembne vodike v zgodovini političnih in kulturnih odnosov med dvema narodoma. Ta slovensko-italijanska komisija je delovala do konca junija 2000, ko je sprejela končno poročilo o slovensko-italijanskih odnosih od leta 1880 do 1956.¹³⁷ Raziskovalna skupina, v kateri večina raziskovalcev ni bila z inštituta in je ta sodeloval bolj kot administrativni in tehnični usklajevalec, manj pa z raziskovalnim delom svojih raziskovalcev, je obstajala do leta 2000.

V tem času je Inštitut za novejšo zgodovino na prošnjo Državnega zbora Republike Slovenije pripravil znanstveno poročilo o poglavitnih značilnostih slovenske politike v letih 1929 do 1955. Šlo je za elaborat – zgodovinski pregled poglavitnih pojavov v političnem življenju v Sloveniji v zadnjem desetletju pred začetkom druge svetovne vojne in v prvem desetletju po njej. Nastal je sicer po obsegu majhen, a vsebinsko bogat pregleden tekst, prvi pregled v sintetizirani obliki, v katerem sta bila podana pregled in tudi ocena političnega dogajanja na Slovenskem v zadnjem desetletju pred drugo svetovno vojno in v prvem desetletju po njej. Pri pripravi je s svojimi teksti, ki so bili v medsebojni razpravi med avtorji usklajeni in zlitii v enega, sodelovalo osem inštitutovih raziskovalcev, štirje pa so bili zunanji.¹³⁸

Od leta 1996, ko se je začelo novo petletno obdobje v raziskavah, je inštitut imel tri raziskovalne projekte. Osrednji raziskovalni projekt je bil Zgodovina

137 Slovensko-italijanski odnosi 1880-1956: poročilo slovensko-italijanske zgodovinsko-kulturne komisije = I raporti italo-sloveni 1880-1956 : relazione della commissione storico-culturale italo-slovena = Slovene-Italian relations 1880-1956 : report of the Slovene-Italian historical and cultural commission. Ljubljana 2001, 161 str.

138 Ključne značilnosti slovenske politike v letih 1929-1955: znanstveno poročilo / Zdenko Čepič, Tone Ferenc, Aleš Gabrič, Bojan Godeša, Boris Mlakar, Dušan Nečak, Jože Prinčič, Janko Prunk, Božo Repe, Anka Vidovič-Miklavčič, Peter Vodopivec, Milan Ževart. Ljubljana 1995, 111 str.

Slovencev v XX. stoletju, vodila ga je dr. Jasna Fischer, v njem pa so sodelovali vsi inštitutovi raziskovalci. Raziskovalni projekt je bil zaradi časovnega in delovnega obsega oziroma boljše organizacijske preglednosti razdeljen na tri časovne oziroma tematske sklope (politični in idejni razvoj na Slovenskem 1892–1941, politična zgodovina po letu 1941, gospodarska in socialna zgodovina 1860 do 1991, ta pa je bil razdeljen na gospodarski in socialni del).

Nov projekt v tem obdobju je bil projekt izdajanja zgodovinskih virov za obdobje od začetka novega veka dalje. Vodil ga je dr. France M. Dolinar. Namen tega projekta – imenoval se je Edicija Viri II, v njem je sodelovalo šest inštitutovih raziskovalcev, večji del sodelavcev tega projekta, ki ga je »gostil« inštitut, pa je prišel iz arhivov – je bil evidentirati arhivske dokumente (dnevnike, korespondence, poročila itd.), jih pripraviti za tisk oziroma jih izdati. Poudarek v tem raziskovalnem projektu je bil na virih iz obdobja, ki ga raziskovalno preučuje inštitut. Iz tega raziskovalnega projekta je v naslednjih letih v knjižni obliki izšlo nekaj del, pri čemer so v veliki meri z objavami dokumentov sodelovali predvsem inštitutovi raziskovalci. Med tistimi inštitutovimi raziskovalci, ki so v tem projektu sodelovali, so v okviru izvajanja tega projekta izdali štiri knjige virov.¹³⁹

Poleg teh zbirk zgodovinskih virov so inštitutovi raziskovalci še pred izvajanjem raziskovalnega projekta, ki je imel nalogo sistematično pripravljati za izdajo zgodovinske vire, izdali nekaj knjig z viri, kar je bil rezultat dodatnega dela ob siceršnjem raziskovalnem delu.¹⁴⁰

Leta 1997 je inštitut začel izvajati raziskovalni projekt z imenom Nacionalna zbirka Žrtve druge svetovne vojne in zaradi nje na Slovenskem. Izvajalki sta bili strokovni sodelavki Mojca Šorn in Tadeja Tomiňsek Rihtar, ki ju je za izvedbo tega projekta zaposlil inštitut.¹⁴¹ To je bil prvi tak projekt na Slovenskem, namen pa je bil poimensko popisati vse, ki so v drugi svetovni vojni zaradi izvajanja vojaških

139 Jurij Perovšek: Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918–1929). Ljubljana 1998, 208 str.; Bojan Godeša, Ervin Dolenc: Izgubljeni spomin na Antona Korošca: iz zapuščine Ivana Ahčina. Ljubljana 1999, 252 str.; Od kapitalizma do kapitalizma: izbrane zamisli o razvoju slovenskega gospodarstva v XX. stoletju / uredili Neven Borak, Žarko Lazarevič, Jože Prinčič. Ljubljana 1997, 687 str.; Zdenko Čepić: Zamisli o gospodarski ureditvi po drugi svetovni vojni v narodnoosvobodilnem gibanju. Ljubljana 1998, 212 str.

140 Franc Rozman: Korespondenca Albina Prepeluha-Abditusa, Ljubljana 1991, 86 str.; Jože Prinčič: Viri za nacionalizacijo industrijskih podjetij v Sloveniji po 2. svetovni vojni. Ljubljana 1992, 240 str. (soavtorja Maruša Zagradnik, Marjan Zupančič); Jera Vodusek Starič: »Dosje« Mačkovšek. Ljubljana 1994, 236 str.; Vida Deželak-Barič: Pokrajinske konference Komunistične partije Slovenije na Primorskem: 1942–1944. Ljubljana 2001, 180 str.

141 Zbiranje gradiva, klasifikacijo in vnašanje podatkov v inštitutsko računalniško bazo so oz. izvajajo mag. Tadeja Tomiňsek Čehulič (od leta 1997), dr. Mojca Šorn (1997–2006), Dunja Dobaja (od 2002) in Marta Rendla (od 2005) ob sodelovanju širše raziskovalne skupine (dr. Boris Mlakar, dr. Bojan Godeša, dr. Damijan Guštin, dr. Jerca Vodusek Starič, dr. Vida Deželak Barič); projekt vseskozi koordinira direktor inštituta.

in vojnih operacij umrli nasilne smrti, pa tudi tistih, ki so umrli ali bili ubiti po koncu vojne kot posledica dogajanja v času vojne. Projekt Nacionalne zbirke je bil izrazito znanstveno zasnovan z namenom, da bodo dokončni rezultati lahko pripomogli k bolj stvarnemu in manj čustveno nabitemu obravnavanju druge svetovne vojne pri nas. Popis smrtnih žrtev med Slovenci na ozemlju Republike Slovenije v času druge svetovne vojne in tik po njej naj bi prav zaradi celostnega pristopa pomenil pomembno podlago za celovito obravnavo problematike žrtev in tudi značaja druge svetovne vojne pri nas. Projekt je postavljen v časovni okvir druge svetovne vojne na Slovenskem (popisovanje smrtnih žrtev se začneja z napadom sil Osi na Jugoslavijo 6. aprila 1941, za Primorsko z vstopom Italije v vojno 10. junija 1940, kot končni datum za popisovanje pa je upoštevan konec januarja 1946), pri čemer je bilo dodano še obdobje po koncu vojne; tako so v popis zajete vse medvojne žrtve ter še zadnji poveljni zunajsodni poboji, ki so vezani na vojno dogajanje. Geografsko je raziskava omejena na območje današnje Slovenije, kar pomeni, da gre za podatke le o žrtvah, ki so imele v času druge svetovne vojne stalno prebivališče na območju današnje Republike Slovenije. Izdelava čim bolj zanesljivega in popolnega seznama žrtev je zahtevala zbiranje zelo natančnih osebnih podatkov, saj je seznam utemeljen na natančni identifikaciji na podlagi osebnih podatkov in podatkov o okoliščinah smrti pri vsaki žrtvi, v okviru 23 generalij. Delo pri projektu je raziskovalna skupina razdelila na tri glavne faze: prvo, zbiranje podatkov iz relevantne literature, objavljenih virov ter časopisov in revij; drugo, ki je bila najpomembnejša glede na pridobljen obseg novih podatkov, ko je potekalo večletno pregledovanje obsežnega primarnega in sekundarnega arhivskega gradiva; tretja poteka kot evalvacija predhodno zbranih podatkov na osnovi sistematičnega pregledovanja medvojnih in poveljnih matičnih knjig. Seznam žrtev v sedanjih fazi raziskave obsega več kot 95.000 žrtev. Projekt se zaradi obsega dela ni mogel končati v prvotno načrtovanih petih letih,¹⁴² ampak se je od leta 2002 nadaljeval za štiri leta kot Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej (1941–1946), od 2006 dalje pa v okviru triletnega ciljnega raziskovalnega projekta Preverjanje seznamov žrtev druge svetovne vojne in neposredno po njej po matičnih knjigah z zaključkom konec septembra 2009.

142 Bojan Godeša, Boris Mlakar, Mojca Šorn, Tadeja Tominšek Rihtar: *Žrtve druge svetovne vojne v Sloveniji*. V: PNZ, 2002, št. 1, str. 121-130; Mojca Šorn, Tadeja Tominšek Rihtar: *Žrtve druge svetovne vojne in zaradi nje 1941-1946*. V: *Žrtve vojne in revolucije*. Ljubljana 2004, str. 13-22; isti, *Žrtve druge svetovne vojne in zaradi nje* V: *Kolo nasilja*, Ljubljana 2004, str. 109-117.

Prelomnico v delu inštituta glede na znanstvenoraziskovalno organiziranost je predstavljalo leto 2000. S tretjim tisočletjem se je začelo novo obdobje izvajanja raziskovalnega dela prek raziskovalnih programov. Zaradi »višjih« razlogov glede organiziranja in vodenja raziskovalne dejavnosti v Sloveniji v celoti je tudi inštitut moral preiti na programski način, ko je »subjekt« v odnosu do financerja celoten program, v katerem po načelu načrtovanega sodelujejo posamezni raziskovalci kot izvajalci programa; gre za nekakšno »razosebljenje«, saj ni bistven raziskovalec, marveč celoten program, za katerega odgovarja vodja. Konec je bilo še vedno delno upoštevanega kronološkega načela raziskovanja preteklosti, značilnega za zgodovino pisje, kot je bil značilen za raziskovalne projekte. Razlog za drugačno organiziranost raziskovalnega dela je bil bolj upravne oziroma materialne narave kot pa vsebinski. Način financiranja temeljnega in aplikativnega raziskovanja v Republiki Sloveniji, kot ga je uvedel zakon o raziskovalni dejavnosti leta 1991, se je namreč pokazal za ne povsem ustreznega zlasti glede financiranja javnih raziskovalnih organizacij, kajti s projektnim tri- in petletnim financiranjem namreč ni bilo zagotovljeno stabilno financiranje raziskovalnih skupin. V letu 1998 je zato minister za znanost izdal nov Pravilnik o vrednotenju kakovosti in financiranju Programa dela v JRO, ki je z novim programskim financiranjem odpravil to pomanjkljivost. Takrat je inštitut na poziv ministra pripravil dva raziskovalna programa, ki sta bila vsebinsko in ne več kronološko zasnovana. Na inštitutu sta tako nastali dve raziskovalni programski skupini, prva z imenom Politična, idejna in kulturna zgodovina Slovencev od sredine 19. stoletja do 1990 z vodjo dr. Anko Vidovič-Miklavčič, po njeni upokojitvi pa je to postal dr. Jurij Perovšek, in druga, Gospodarska in socialna zgodovina Slovencev od sredine 19. stoletja do 1990, ki jo je vodil dr. Žarko Lazarevič. Za delitev inštituta na dve skupini se inštitutovi raziskovalci sprva niso ogreli, kajti zdelo se jim je nesmiselno deliti raziskovanje naše celovite preteklosti na dva dela, na politično in gospodarsko zgodovino. Kasneje je bila ta odločitev pojasnjena z razlago, da so med obema skupinama, med raziskovalci politične in raziskovalci gospodarske zgodovine, glede načina raziskovanja in virov velike metodološke razlike, kar naj bi bil utemeljen smiseln razlog za delitev inštituta na polovici. Obe skupini sta bili tako glede kvalificiranosti, števila raziskovalcev z znanstvenimi nazivi kot tudi starostno uravnoteženi. K programu Inštituta za novejšo zgodovino za obdobje od leta 2000 do 2004 je septembra 1999 dala soglasje Vlada Republike Slovenije

Prelomnico v delu inštituta glede na znanstvenoraziskovalno organiziranost je predstavljalo leto 2000. S tretjim tisočletjem se je začelo novo obdobje izvajanja raziskovalnega dela prek raziskovalnih programov. Zaradi »višjih« razlogov glede organiziranja in vodenja raziskovalne dejavnosti v Sloveniji v celoti je tudi inštitut moral preiti na programski način, ko je »subjekt« v odnosu do financerja celoten program, v katerem po načelu načrtovanega sodelujejo posamezni raziskovalci kot izvajalci programa; gre za nekakšno »razosebljenje«, saj ni bistven raziskovalec, marveč celoten program, za katerega odgovarja vodja. Konec je bilo še vedno delno upoštevanega kronološkega načela raziskovanja preteklosti, značilnega za zgodovinpisje, kot je bil značilen za raziskovalne projekte. Razlog za drugačno organiziranost raziskovalnega dela je bil bolj upravne oziroma materialne narave kot pa vsebinski. Način financiranja temeljnega in aplikativnega raziskovanja v Republiki Sloveniji, kot ga je uvedel zakon o raziskovalni dejavnosti leta 1991, se je namreč pokazal za ne povsem ustreznega zlasti glede financiranja javnih raziskovalnih organizacij, kajti s projektnim tri- in petletnim financiranjem namreč ni bilo zagotovljeno stabilno financiranje raziskovalnih skupin. V letu 1998 je zato minister za znanost izdal nov Pravilnik o vrednotenju kakovosti in financiranju Programa dela v JRO, ki je z novim programskim financiranjem odpravil to pomanjkljivost. Takrat je inštitut na poziv ministra pripravil dva raziskovalna programa, ki sta bila vsebinsko in ne več kronološko zasnovana. Na inštitutu sta tako nastali dve raziskovalni programski skupini, prva z imenom Politična, idejna in kulturna zgodovina Slovencev od sredine 19. stoletja do 1990 z vodjo dr. Anko Vidovič-Miklavčič, po njeni upokojitvi pa je to postal dr. Jurij Perovšek, in druga, Gospodarska in socialna zgodovina Slovencev od sredine 19. stoletja do 1990, ki jo je vodil dr. Žarko Lazarevič. Za delitev inštituta na dve skupini se inštitutovi raziskovalci sprva niso ogreli, kajti zdelo se jim je nesmiselno deliti raziskovanje naše celovite preteklosti na dva dela, na politično in gospodarsko zgodovino. Kasneje je bila ta odločitev pojasnjena z razlago, da so med obema skupinama, med raziskovalci politične in raziskovalci gospodarske zgodovine, glede načina raziskovanja in virov velike metodološke razlike, kar naj bi bil utemeljen smiseln razlog za delitev inštituta na polovici. Obe skupini sta bili tako glede kvalificiranosti, števila raziskovalcev z znanstvenimi nazivi kot tudi starostno uravnoteženi. K programu Inštituta za novejšo zgodovino za obdobje od leta 2000 do 2004 je septembra 1999 dala soglasje Vlada Republike Slovenije

in z letom 2000 je inštitut začel novo organizacijsko shemo z raziskovanjem v dveh raziskovalnih programih.

V programu Politična, idejna in kulturna zgodovina Slovencev od sredine 19. stoletja do 1990 so raziskovalci obravnavali ključna vprašanja slovenske novejše zgodovine od srede 19. stoletja do leta 1990, dejansko celoten slovenski narodnoemancipacijski lok, razpet od oblikovanja programa Zedinjene Slovenije leta 1848 do zgodovinskega dogajanja, ki je vodil k slovenski narodnopolitični osamosvojitvi in oblikovanju Republike Slovenije leta 1991. V raziskovalnem programu Gospodarska in socialna zgodovina Slovencev od sredine 19. stoletja do 1990, katerega namen je bil bolj jasno opredeliti obseg, globino in dinamiko sprememb na gospodarskem in od tega odvisnem socialnem področju v loku poldruega stoletja. Poznavanje slovenske gospodarske in socialne preteklosti je omogočilo primerjavo slovenskega gospodarskega in socialnega razvoja s podobnimi deželami oziroma državami v bližnjem srednjeevropskem prostoru in nekoliko daljnem celotnem evropskem.

Z obema programoma je bil narejen velik korak k celovitejši podobi novejše slovenske zgodovine. Rezultat raziskovalnega projekta Zgodovina Slovencev v XX. stoletju in obeh raziskovalnih programov, Politična, idejna in kulturna zgodovina Slovencev od sredine 19. stoletja do 1990 in Gospodarska in socialna zgodovina Slovencev od sredine 19. stoletja do 1990, ki so ju izvajali inštitutovi raziskovalci od leta 2000 do 2003, je bila obsežna knjiga o slovenski novejši

Vodja raziskovalnega programa politične zgodovine dr. Jurij Perovšek (levo), direktorica inštituta dr. Jasna Fischer in vodja raziskovalnega programa gospodarske in socialne zgodovine dr. Žarko Lazarevič.

zgodovini od sredine 19. stoletja do zadnjega desetletja 20. stoletja. V času izvajanja raziskovalnega projekta o zgodovini Slovencev v 20. stoletju so se inštitutovi raziskovalci namreč odločili, da bodo svoje znanje o novejši zgodovini ter vedenje celotnega slovenskega zgodovino pisja o tem stoletje in pol dolgem obdobju, ki ga je Inštitut za novejšo zgodovino preučeval dejansko od svojega začetka, »prelili« v knjižno obliko in napisali poglobljen pregled celotne slovenske zgodovine od sprejetja prvega narodnega političnega programa Zedinjene Slovenije do samostojne slovenske državnosti in priznanja le-te kot mednarodnega subjekta. Po koncu izvajanja raziskovalnega projekta so raziskovalci, vsi takrat zaposleni, vključno s tistimi, ki so bili to še v času izvajanja raziskovalnega projekta, a so se v tem času upokojili, skupaj 23, nadaljevali pisanje in redakcijska dela, tako da je nastalo zares obsežno in vsebinsko polno besedilo, ki je izšlo v knjižni obliki kot Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992 v dveh zvezkih; prvi obsega obdobje od marčne revolucije 1848 pa do konca druge svetovne vojne, drugi pa čas po njej.¹⁴³ Gre za do sedaj najobsežnejši pregled slovenske zgodovine z znanstveno sintezo obdobja, ki ga raziskuje inštitut od svojega nastanka oziroma od takrat, ko je dobil značaj pravega raziskovalnega inštituta. Inštitut je pri izdaji knjige, katere prvi natis (10.000 izvodov) je bil do sedaj že prodan, sodeloval z založbo Mladinska knjiga tudi kot založnik.

V programu inštituta je ostal raziskovalni projekt za evidentiranje in izdajanje virov in popisovanje žrtev druge svetovne vojne in zaradi nje na Slovenskem. V letu 2001 se je začel izvajati še triletni raziskovalni projekt Slovenci pod okupatorji in v medsebojnih spopadih, vodil ga je dr. Boris Mlakar, po zaključku tega pa triletni raziskovalni projekt Slovenija med drugo svetovno vojno v evropskih primerjavah, ki ga tudi vodil dr. Boris Mlakar. Ker mlada raziskovalca nista bila vključena v raziskovalna programa – študij oziroma doktorat sta dosegla, ko sta bila programa že sprejeta in sta se začela izvajati, – sta oba dobila triletni individualni raziskovalni projekt v okviru podoktorskega študija. Tako je leta 2001 dr. Mateja Režek dobila sredstva za projekt Politična zgodovina Slovencev v Jugoslaviji 1958–1963, dr. Andrej Pančur pa leta 2002 za projekt Dojemanje denarja na Slovenskem v 19. stoletju.

143 Slovenska novejša zgodovina : od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije : 1848-1992. Ljubljana 2005, 1509 str.

Praksa, da mladi raziskovalci po doseganju doktorata nadaljujejo svoje raziskovalno delo v okviru podoktorskega študija, je bila uveljavljena tudi nadalje. Dr. Juretu Gašpariču je v letu 2007 uspelo na razpisu dobiti sredstva za projekt Temeljni problemi demokracije na Slovenskem pred drugo svetovno vojno in njihov srednjeevropski kontekst, dr. Marku Zajcu pa v letu 2008 za projekt Slovenci in protislovja južnoslovanskih integracijskih ideologij do 1914.

Leta 2004 se je začelo novo programsko obdobje, v katerem sta ponovno bili dve raziskovalni programski skupini: prva za politično zgodovino z raziskovanim programom Idejnopolitični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju, vodil jo je dr. Jurij Perovšek, druga pa z raziskovalnim programom Podobe gospodarske in socialne modernizacije na Slovenskem v 19. in 20. stoletju, vodil jo je dr. Žarko Lazarevič. Obe sta bili »organsko« nadaljevanje programov iz prejšnjega obdobja, vendar z bolj izostreno in poudarjeno problematiko raziskovanja. Z raziskovalnim programom Idejnopolitični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju so raziskovalci razčlenili temeljne idejne, politične in kulturne procese ter vojaško dogajanje na slovenskih tleh v 20. stoletju, ki je zadevalo izbiro organiziranja družbenega in političnega življenja ter bivanjsko kvaliteto celostnega uresničevanja posameznika in naroda v njej. Izvajalci so se osredotočili na ključna razvojna obdobja in prelome, v katerih je bilo vprašanje idejnopolitičnega in kulturnega pluralizma in monizma v 20. stoletju na Slovenskem najbolj izpostavljeno. V raziskovalnem programu Podobe gospodarske in socialne modernizacije na Slovenskem v 19. in 20. stoletju, v katerem je bil tudi uveljavljen problemski pristop, je bila raziskava utemeljena na konceptualnih načelih, kot so dolgoročnost, komparativnost, vzročno-posledična strukturiranost ter vzajemna celovitost historičnih procesov. Raziskava je zajela časovni razpon dveh stoletij z vsebinskimi poudarki na dinamiki prestrukturiranja gospodarske in socialne podobe slovenskih pokrajin z upoštevanjem regionalnih značilnosti, zaznavanju in poteku modernizacijskih procesov, izgradnji in razmahu finančnega sektorja ter na spremembah načina življenja, življenjskega stila in družbenih norm.

Poleg v obeh raziskovalnih programih je bila zaradi načina financiranja, ko delo pri programih ni bilo dovolj materialno ovrednoteno oziroma materialno pokrito, večina raziskovalcev primorana sodelovati v vrsti dodatnih projektov in t. i. ciljnih raziskovalnih programih, za katere so nekatera ministrstva dala razpis

za raziskovalno delo. Posamezniki so kot sodelavci sodelovali tudi v raziskovalnih projektih drugih raziskovalnih organizacij, kar pa je bilo prej izjema kot pravilo.

V zadnjem času se je inštitut vključil tudi v mednarodno sodelovanje z dvema bilateralnima projektoma, z Republiko Češko in Republiko Srbijo. Oba sta raziskovalno osredotočena na čas do druge svetovne vojne in bolj na gospodarsko problematiko.

V letu 2006 je inštitut začel izvajati tudi t. i. infrastrukturni program z naslovom Raziskovalna infrastruktura slovenskega zgodovinisja, katerega namen je vzpostaviti slovensko zgodovinisje v digitalizirani obliki, dostopni na spletu. Raziskovalni infrastrukturni program Inštituta za novejšo zgodovino je namenjen zgodovinisju v celoti, saj vzpostavljanje digitalizirane podatkovne zbirke historiografske literature in virov pomeni vzpostavljanje informacijske baze s širokim naborom vsebin. Javna dostopnost tega portala Sistory – izobraževalnega in raziskovalnega portala slovenskega zgodovinisja kot vidnega »izdelka« tega infrastrukturnega programa, omogoča pridobivanje digitaliziranih vsebin in njihovo uporabo v znanstvenoraziskovalnem delu ne le inštitutovim raziskovalcem, marveč vsem zainteresiranim uporabnikom spleta oziroma tega portala. Izhodišče projekta digitalizacije slovenske zgodovinisne literature je prepričanje, da je zgodovinisje sestavni del širše slovenske kulturne dediščine, ki jo je treba ohranjati tudi s prilagajanjem novim tehnologijam in medijem. Pri tem ni nepomembna tudi promocija dosežkov slovenskega zgodovinisja. Portal Sistory je na spletu javno dostopen od konca leta 2008.¹⁴⁴ Zasnovan je v slovenski in angleški verziji in predstavlja širok nabor zgodovinskih in zgodovinisnih vsebin z adekvatnimi analitičnimi sistemi in ustreznim znanstvenim aparatom. Njegovi vsebinski sklopi so: Viri, Literatura, Biografika, Zgodovina in šola. Namen internetnega portala ni le v prenosu gradiva v novo medijsko in tehnološko obliko oziroma digitalizaciji in prezentaciji gradiva ter s tem skrbi za podaljšanje njegovega pomena, kar je razvidno iz Zgodovinarskega indeksa citiranosti, ki glede na naravo in rezultat dela tvori nekakšen drugi del portala. Ta sklop je dejanski poskus vzpostavitve humanistiki prilagojene baze citiranosti, ki zajema popis citatov iz vseh slovenskih znanstvenih zgodovinskih publikacij, iz časopisov, revij, zbornikov in tudi iz znanstvenih monografij. Na ta način je inštitut začel proces digitalizacije slovenskih zgodovinskih virov in

144 <http://www.sistory.si/>

literature ter prenos vsebin na svetovni splet, kar omogoča lažjo in celovitejšo dostopnost javnosti. Portal Sistory po eni strani promovira dognanja slovenskega zgodovinskega, po drugi pa odpira prostor za mednarodne in meddisciplinarne razprave.

Poleg tega sodobnega prenašanja informacij oziroma rezultatov svojega delovanja ima inštitut od leta 2005 svojo knjižno zbirko z imenom *Razpoznavanja/Recognitiones*, v kateri rezultate svojih raziskav objavljajo praviloma inštitutovi raziskovalci. V tej zbirki je do leta 2008 izšlo sedem knjig inštitutovih raziskovalcev. Urednik zbirke je bil najprej dr. Žarko Lazarevič, od leta 2009 pa je to dr. Aleš Gabrič. Poleg te zbirke je inštitut nastopal tudi kot izdajatelj in založnik knjižne zbirke *Ekonomska knjižnica*.

Na začetku delovanja je sicer inštitut začel izdajati knjige s svojega raziskovalnega področja, vendar je ta njegova dejavnost do konca šestdesetih let zaradi finančnih in organizacijskih razlogov povsem zamrla. Založniška dejavnost inštituta je šla skozi različna obdobja; od zelo plodnih, ko je bil inštitut v resnici pomemben izdajatelj knjig z zgodovinsko tematiko, predvsem zgodovinskih virov, do opustitve inštitutove založniške dejavnosti. Želje glede izdajanja knjig so bile na inštitutu eno, možnosti, odvisne predvsem od razmer v družbi in zanimanja, ki ga je ta prek svojih vzvodov kazala za izdajanje knjig s področja novejšo zgodovine, pa so bile nekaj drugega. Inštitut pa tudi ni imel kadrovskih možnosti, tistih, ki bi imeli kot delovno nalogo skrb za izdajanje knjig, da bi nastopal kot knjižni založnik in izdajatelj, zlasti ne v konkurenci mnogih založb, ki so izdajale zgodovinska dela z inštitutovega delovnega področja.

V prvem desetletju delovanja je IZDG izredno uspešno opravljal založniško in izdajateljsko dejavnost. V tem času je izdal 45 knjig, med katere je treba šteti tudi revijo *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, ki jo je začel izdajati že leta 1960. V njej so študije objavljali zaposleni raziskovalci na inštitutu, pa tudi drugi, ki so preučevali domače in mednarodno delavsko gibanje. Zbor sodelavcev in tem, ki so jih v reviji predstavljali, je bil resnično širok. Poleg te revije je inštitut v teh letih izdal še zbornike virov iz obdobja druge svetovne vojne, bibliografije, pa tudi že prve monografije, ki so bile rezultat znanstvenoraziskovalnega dela na inštitutu.

Ker poglobitveni del znanstvenega dela pri preučevanju zgodovine temelji na izvornem gradivu, je bilo predvideno načrtno izdajanje virov na znanstveno-kritični način. Temu se je inštitut v prvem obdobju delovanja najbolj organizirano

Direktorica inštituta v letih 2005 do 2008 dr. Jerca Vodušek Starič

posvečal. Vzrok je bil tudi v spoznanju, da je treba za dokumente, nastale v posebnih okoliščinah, to je v času vojne, zbrati pojasnila pri udeležencih, dokler je to le še mogoče.¹⁴⁵ Pri zbiranju in urejanju dokumentov iz časa druge svetovne vojne na Slovenskem je šlo za pravo raziskovalno delo, pri katerem so sodelovali raziskovalci in arhivisti. To se je pri izdajanju virov uveljavilo tudi kasneje. Inštitut je začel pripravljati zbirko virov političnih in oblastnih organov slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja. Gre za objavo virov v njihovi izvornosti in s strokovnimi pojasnili oseb, dogodkov ipd., prinaša pa poglobitve dokumente, ki kažejo predvsem politično dogajanje in delovanje slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja med vojno. To so temeljni viri, iz katerih je mogoče spoznati namen in način delovanja slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja, predvsem njegovega vodstva. Prva knjiga te zbirke (do sedme knjige je izhajala pod naslovom Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji 1941–1945 in je bil izdajatelj IZDG/INZ, od osme do desete knjige pa kot Dokumenti organov in organizacij narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji v izdaji Arhiva Republike Slovenije) je izšla že leta 1962. Sprva so knjige iz zbirke izhajale redno na dve leti, druga leta 1964, tretja 1966, četrta 1968, nato pa je nastal desetletni premor. Peta knjiga je izšla leta 1978, šesta 1981, sedma pa 1989. Skupaj je bilo v sedmih knjigah na 3430 straneh objavljenih 1288 dokumentov. Poleg te zbirke virov, pomembnih za poznavanje politike narodnoosvobodilnega gibanja, je leta 1963 inštitut izdal še dokumente iz obdobja od septembra do decembra

145 Ferenc, Ob dvajsetletnici, str. 6.

1942 (209 dokumentov), v glavnem korespondence med Edvardom Kardeljem in Borisom Kidričem, pod naslovom Jesen 1942. Od Zgodovinskega arhiva CK ZKS je inštitut prevzel izdajanje Zbornika dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov (VI. del – boji v Sloveniji) v slovenščini. Inštitut je prvo knjigo izdal leta 1960, sodeloval je pri izdajanju tega temeljnega zbornika dokumentov o bojih v Sloveniji med drugo svetovno vojno, o delovanju partizanske vojske v Sloveniji, objavljenih je tudi precej dokumentov z okupatorjeve strani, do 19. knjige leta 1975.

Usmeritev v izdajanje virov, kar je bilo sprva inštitutovo najvidnejše delo, je bila tudi izraz strokovne usposobljenosti inštitutovih raziskovalcev in drugih sodelavcev. Izdajateljska dejavnost inštituta je bila v prvem obdobju poleg izdajanja virov usmerjena še na zgodovinopisna pomagala, potrebna za sistematično raziskovalno delo, bibliografije¹⁴⁶ ter kronološke preglede.¹⁴⁷ Delež samostojnih avtorskih del inštitutovih raziskovalcev je bil takrat manjši. V prvih letih je bil poudarek pri raziskovalnem delu namreč na zbiranju spominskega gradiva, pri čemer je bilo zbranih več sto pričevanj. Ta so za mnoge dogodke predstavljala edini zgodovinski vir. Organizirano se je začelo zbiranje gradiva o pripadnikih partizanskih enot, kar se je izvajalo s popisnicami. Zbranih jih je bilo nad tisoč in so predstavljale vir za študijo o socialni in politični pripadnosti slovenskih partizanov v letu 1941.¹⁴⁸

V kasnejšem delovanju inštituta so bile kritične izdaje zgodovinskih virov tudi med ključnimi dejavnostmi raziskovalcev kot eden od pogojev za uspešno raziskovanje posameznega zgodovinskega obdobja oziroma kot način predstavljanja le-tega. Drugače od prvega desetletja, ko je bilo izdajanje virov ena od osnovnih dejavnosti inštituta, je bilo za naslednja desetletja značilno opuščanje oziroma zmanjševanje tega dela. Iz načrtnega raziskovanja slovenske zgodovine med svetovnima vojnama je v začetku osemdesetih let nastala zbirka virov o delovanju komunistične stranke na Slovenskem. Inštitutovi raziskovalci so pripravili dve knjigi virov. V prvi so objavljeni dokumenti o delovanju

146 France Škerl: Petnajst let bibliografije o narodnoosvobodilnem boju Slovencev 1945-1959. Ljubljana 1962, 546 str.; Jože Munda: Bibliografija slovenskega marksističnega tiska. Ljubljana 1969, 121 str.

147 Alenka Nedog, Milica Kacin-Wohinz: Kronološki pregled dogodkov iz zgodovine delavskega gibanja na Slovenskem 1930-1941. Ljubljana 1967, 177 str.; Oris kronologije delavskega gibanja na Slovenskem od 1868 do 1969. Ljubljana 1970; več kronologij, zlasti za obdobje NOB, je bilo objavljenih v PZDG, 1960, št. 1, 2, 1962, št. 1-2, 1963, 1-2.

148 Ivan Kriznar: Socialna in politična pripadnost borcev partizanskih enot na Gorenjskem in Štajerskem v letu 1941. V: PZDG, 1966, št. 1-2, str. 315-336; isti, Socialna in politična pripadnost slovenskih partizanov v letu 1941. V: Slovenija paralele, 1975, št. 43, str. 33-49.

komunistične stranke na slovenskem etničnem ozemlju v času njenega legalnega delovanja (1919–1921);¹⁴⁹ pripravili so jo inštitutovi sodelavci že deset let pred tem oziroma so del dokumentov začeli zbirati že v prvih letih delovanja inštituta. Druga knjiga te zbirke pa vsebuje dokumente o stališčih komunistov do narodnostne problematike leta 1923, ko so jugoslovanski komunisti v svojih pogledih na nacionalno vprašanje v kraljevski Jugoslaviji izvedli preobrat.¹⁵⁰

Kot del načrtnega inštitutovega raziskovalnega dela sta nastali tudi zbirki okupatorjevih dokumentov, objavljenih v izvirnem, nemškem jeziku, ki kažejo nacistično raznarodovalno politiko v Sloveniji med drugo svetovno vojno,¹⁵¹ in delovanje italijanskega okupatorja v Sloveniji.¹⁵² Za obdobje druge svetovne vojne so pripravljene viri, ki razkrivajo delovanje vodstva narodnoosvobodilnega gibanja in njegove politične odločitve ter usmeritve. To so članki, pisma in drugi dokumenti Edvarda Kardelja iz obdobja pred drugo svetovno vojno in med njo, ki jih je inštitut začel pripravljati konec sedemdesetih let. Šlo je za velikopotezno zastavljen vsejugoslovanski načrt izdaje Kardeljevih zbranih del, pri čemer je izšla le prva knjiga za obdobje 1928 do 1934,¹⁵³ medtem ko so za obdobje druge svetovne vojne (do jeseni 1943) dokumenti za tri knjige opremljeni z opombami in dejansko pripravljene za tisk; za njihovo izdajo že skoraj dve desetletji ni pravega zanimanja, čeprav so to viri za poznavanje političnega razvoja osvobodilnega gibanja na Slovenskem in tudi temu nasprotne strani, skratka so viri slovenske politične zgodovine.

Inštitut je v vlogi samostojnega knjižnega založnika in izdajatelja nastopal mnogokrat zlasti v prvem desetletju delovanja, nato pa v sedemdesetih in delno v osemdesetih letih kot sozaložnik z večjimi in na slovenskem knjižnem trgu znanimi založbami. Svoje založniško in izdajateljsko dejavnost je opustil predvsem zaradi finančnih problemov in težav s trženjem knjig. Inštitutovi raziskovalci so zato večino svojih raziskav v knjižni obliki objavili pri različnih založbah. Za objavljanje raziskovanega iz tega raziskovalnega načrta je bila predvidena knjižna zbirka *Zgodovina Slovencev 1918–1945*. Ta zbirka žal ni zaživela, saj sta bili pod to »blagovno znamko« objavljene le dve knjigi. Leta 1972 je izšla prva,

149 Viri za zgodovino komunistične stranke na Slovenskem v letih 1919–1921. Ljubljana 1980, 564 str.

150 Razprava o nacionalnem vprašanju v KPJ leta 1923: dokumenti o oblikovanju federativnega nacionalnega programa KPJ. Ljubljana 1990, 435 str.

151 Tone Ferenc: Quellen zur nationalsozialistischen Entnationalisierungspolitik in Slowenien 1941–1945. Viri o nacistični raznarodovalni politiki v Sloveniji 1941–1945. Maribor 1980, 726 str.

152 Tone Ferenc: Fašisti brez krinke: dokumenti 1941–1942. Maribor 1987, 517 str.

153 Edvard Kardelj: Zbrana dela I. Ljubljana 1989, 507 str.

delo dr. Milice Kacin-Wohinz o primorskih Slovencih pod italijansko zasedbo 1918–1921.¹⁵⁴ Druga knjiga iz te zbirke pa je bila študija Sonje Reisp o radiu Osvobodilne fronte Kričač.¹⁵⁵ Zbirka, v kateri naj bi inštitutovi raziskovalci, ki so bili vključeni v raziskovalni načrt preučevanja zgodovine od konca prve do konca druge svetovne vojne, sistematično predstavljali svoje raziskovalne dosežke, je enostavno usahnila.

Šlo je za zbirko, ki naj bi združevala inštitutove raziskovalne rezultate, vendar bi avtorji svoja dela izdajali pri različnih založbah, kajti zaradi drugačnih razmer, kot so bile v šestdesetih letih, inštitut ni imel več možnosti nastopati samostojno kot založnik in izdajatelj. Je pa sodeloval pri izdaji knjig s tematiko novejše zgodovine drugih založb. Inštitutovi raziskovalci so bili prepuščeni svojim poznanstvom in svoji iznajdljivosti, da so našli založbo, ki je bila pripravljena izdati njihovo delo. Takšno stanje je ostalo bolj ali manj enako vse do današnjega časa, kljub dejstvu, da je inštitut po šestinštiridesetih letih od ustanovitve ustanovil svojo knjižno zbirko, katere založnik in izdajatelj je sam. Se pa ta zbirka spopada z enakimi težavami kot vsi prejšnji knjigotržni poskusi inštituta. S finančnimi in prodajnimi problemi, kajti knjigo je treba ne le napisati in jo izdati, ampak jo tudi ponuditi na trgu, da jo je mogoče kupiti. Treba je najti pot do bralca.

Kljub temu da inštitut za izdajanje del svojih raziskovalcev ni poskrbel z izdajanjem knjig v lasni »režiji«, kajti težave so bile s subvencijami oziroma financiranjem, so ti iskali in našli za objavljanje svojih raziskav založbe, ki so njihovo delo izdale v knjižni obliki. Vsak raziskovalec se je moral znajti sam in prepričati kakšno založbo, da je njegovo delo sprejelo v svoj založniški program. Najbolj »hvaležna« pri tem je bila založba Borec, ki je mnoge knjige inštitutovih raziskovalcev tudi nagradila s svojo založniško nagrado, imenovano po partizanskem pesniku Kajuhu. Plodno je bilo tudi sodelovanje z založbo Partizanska knjiga pa tudi drugimi slovenskimi založbami.

Bolj srečno roko pa je imel inštitut glede izdajanja znanstvene revije. To izdaja neprekinjeno že od leta 1960, najprej kot Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, od leta 1986 pa kot Prispevki za novejšo zgodovino. Ob začetku izhajanja jo je uredništvo opredelilo kot glasilo, ki na svojem področju opravlja skoraj pionirsko delo in ki si bo prizadevalo »marksistično osvetliti nastanek, razvoj in družbeno vlogo delavskega razreda na Slovenskem«,¹⁵⁶ vendar je v

154 Milica Kacin-Wohinz: Primorski Slovenci pod italijansko zasedbo: 1918–1921. Maribor-Trst 1972, 468 str.

155 Sonja Reisp: Kričač. Ljubljana 1975, 151 str.

156 PZDG, 1960, št. 1, str. 3.

Dr. Jure Gašparič in dr. Jurij Perovšek, zgodovinarja, ki preučujeta obdobje med svetovnimima vojnama, na predstavitvi Gašparičeve knjige o SLS v času kraljeve diktature.

drugem desetletju izhajanja postala znanstveni časopis za celotno slovensko novejšo zgodovino. Leta 1971 je inštitutov direktor Bogdan Osolnik predlagal spremembo zasnove in imena inštitutove revije, ki naj bi postala revija za celotno novejšo zgodovino in ne le za tisto, opredeljeno v naslovu.¹⁵⁷ Spremeniti reviji ime pa je inštitutu oziroma uredništvu revije uspelo šele petnajst let kasneje. Sprva je bilo načrtovano, da naj bi letno izšle štiri številke, vendar se v vsem obdobju izhajanja to ni zgodilo. Običajno sta izšli dve, in še to v enem zvezku oziroma sta štirikrat izšla dva letnika v enem zvezku, leta 1964 pa revija sploh ni izšla, za kar je obstajal finančni razlog. Vzrok za to, da je revija izhajala tako, od drugega leta izhajanja do leta 1990 dve številki v enem zvezku, je bil vedno le finančni, ne pa v pomanjkanju kvalitetnih prispevkov. Od leta 1994 izhajata redno dva zvezka (dve številki posameznega letnika), v letu 2002 trije. Povečan obseg izhajanja kaže tudi na velik obseg opravljenega raziskovalnega dela inštitutovih raziskovalcev, ki svoje raziskovalne dosežke največkrat objavljajo v »svoji« reviji. V reviji so ves čas objavljani izvirni znanstveni članki (razprave), ki so rezultat raziskovalnega dela na inštitutu in v drugih raziskovalnih okoljih. Med ustaljene rubrike spadajo tudi historična dokumentacija z objavami zgodovinskih virov s strokovnimi komentarji pa tudi ocene in poročila o pomembnejših knjigah iz obdobja novejše zgodovine iz Slovenije in tujine. Znanstvena revija Prispevki

157 DINZ, Zapisnik sestanka znanstveno raziskovalne enote IZDG, 18. 1. 1971.

za novejšo zgodovino je tako za slovensko zgodovinopisje ena pomembnejših revij, v kateri so objavljani sprotni rezultati raziskav inštitutovih raziskovalcev, pa tudi drugih, tudi iz tujine.¹⁵⁸ Uredniki revije so bili: France Klopčič (1960–1962), Franček Saje (1963–1965), Bogdan Osolnik (1966–1969), dr. Jože Šorn (1970–1973), dr. France Kresal (1974–1977), dr. Jože Šorn (1978–1982), dr. Franc Rozman (1983–1990), dr. Zdenko Čepič (od 1991 dalje).

Poleg svojega osnovnega raziskovalnega dela, opredeljenega v raziskovalnih načrtih, so inštitut oziroma njegovi raziskovalci sodelovali še v izvajanju precej drugih raziskovalnih projektov. Že v šestdesetih letih se je inštitut vključil v jugoslovanski projekt o zgodovini delavskega gibanja v Jugoslaviji, sredi osemdesetih let v projekt o Jugoslovanih v fašističnih zaporih, ujetniških in koncentracijskih taboriščih v času druge svetovne vojne, konec osemdesetih let pa je sodeloval pri dogovarjanju o pisanju zgodovine narodov in narodnosti Jugoslavije za novejšo dobo. Med velike jugoslovanske 'projekte', v katerih so sodelovali inštitutovi sodelavci, je mogoče šteti tudi izdajanje zbranih del jugoslovanskih političnih voditeljev socialističnega obdobja: Josipa Broza - Tita (v uredniškem delu so sodelovali Tone Ferenc, Dušan Biber, Jerca Vodušek Starič), Borisa Kidriča (zbrali in napisali pojasnila Tone Ferenc, Janko Prunk, Jerca Vodušek Starič), Edvarda Kardelja (zbrali in napisali pojasnila Tone Ferenc, Vida Deželak-Barič, Marjeta Adamič, Boris Mlakar). Inštitutovi raziskovalci so kot pisci sodelovali tudi pri Zgodovini ZKJ (izšla 1986), uspešno pa je bilo dolgoletno sodelovanje inštituta z vojaškim inštitutom JLA pri izdajanju virov o vojaškem dogajanju med drugo svetovno vojno v Sloveniji in pri izdaji pregleda narodnoosvobodilnega boja na Slovenskem.¹⁵⁹ Kot uredniki in pisci gesel (ta so v mnogih primerih v resnici sinteza njihovega raziskovalnega dela) so raziskovalci (brez izjeme) sodelovali pri Enciklopediji Slovenije (1987–2002), nekateri pa tudi pri Enciklopediji Jugoslavije. Vrsto let je inštitut član mednarodnega združenja zgodovinarjev delavskega gibanja (Internationale Tagung der Historiker der Arbeiterbewegung); inštitutovi raziskovalci so na vsakoletnih srečanjih v Linzu sodelovali z referati ali v razpravi. To sodelovanje se je sedaj zmanjšalo, ker med inštitutovimi raziskovalci ni več zanimanja za teme, ki jih to srečanje obravnava. Prav tako ni posebnega zanimanja za sodelovanje na vsakoletnem srečanju v

158 Revija od leta 1960 do 2006 (tudi Letopis Muzeja narodne osvoboditve 1957 in 1958, v katerem so objavljani znanstveni članki zgodovinarjev, ki so se ukvarjali z novejšim obdobjem zgodovine in so postali inštitutovi raziskovalci) je v celoti objavljana na internetnem portalu Sistory (<http://www.sistory.si/prispevki.html>).

159 Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941–1945. Ljubljana 1976 (ponatis 1977, 1978), 1157 str.

»Delavni« pogovor vodij raziskovalnih programov in direktorice; levo dr. Jurij Perovšek, desno dr. Žarko Lazarevič, na sredini dr. Jerca Vodusek Starič.

okviru mednarodnega kulturnozgodovinskega simpozija Modinci, za katerega je bil vrsto let inštitut koordinator za slovensko stran tega štiridržavnega združenja. Se pa zato kaže zanimanje za mednarodno in medsosedsko sodelovanje na drugih področjih. Močno razvito je bilo sodelovanje s sorodnimi raziskovalnimi ustanovami v jugoslovanskem okviru in tudi v zamejstvu, zlasti v Italiji, v glavnem z inštituti za preučevanje odporiškega gibanja v Trstu, Vidmu.

Inštitut je z namenom, da bi predstavili svoje raziskovalne rezultate in tudi vedenje drugih strokovnjakov o določeni problematiki, organiziral mnogo znanstvenih posvetovanj. Ta so bila ponavadi vezana na obletnice iz novejšje politične zgodovine. Prvo je bilo aprila 1966 o Osvobodilni fronti,¹⁶⁰ ki je v veliki meri pomenilo prvo afirmacijo inštituta kot znanstvenoraziskovalne ustanove. Naslednje leto je organiziral znanstveno posvetovanje ob 50. obletnici oktobrske revolucije in 30. obletnici ustanovitve KPS,¹⁶¹ leta 1969 ob 25-letnici ustanovitve Znanstvenega inštituta in ob svoji desetletnici posvet o problemih zgodovino pisja novejšje dobe, katerega sklepne ugotovitve so dejansko pomenile začetek spreminjanja inštituta v pravo raziskovalno ustanovo in razširitev njegovega raziskovalnega področja.¹⁶² V sedemdesetih letih je bil inštitut med organizatorji znanstvenih posvetovanj o revolucionarnem delavskem gibanju v

160 Prispelki za zgodovino delavskega gibanja, 1966.

161 Prispelki za zgodovino delavskega gibanja, 1967.

162 Prispelki za zgodovino delavskega gibanja, 1970, št. 1-2, str. 147-302.

Dr. Damijan Guštin, sedANJI direktor inštituta

letih 1921–1924,¹⁶³ leto kasneje o osvoboditvi Slovenije,¹⁶⁴ leta 1981 pa o narodni in socialni politiki v slovenski zgodovini.¹⁶⁵ Kot soorganizator je sodeloval še pri celi vrsti znanstvenih posvetovanj, doma pa tudi v tujini. V zadnjem času je inštitut organiziral mednarodno znanstveno konferenco o letu 1945 kot prelomu med starim in novim v zgodovini srednjeevropskih držav¹⁶⁶ in znanstveno konferenco o letu 1968 in 1988 v naši zgodovini.¹⁶⁷

Inštitutovi raziskovalci so s svojimi referati nastopali na mnogih znanstvenih posvetovanjih. Predvsem se je v zadnjem desetletju povečalo število njihovih nastopov v tujini. V zadnjih letih se je namreč Inštitut za novejšo zgodovino začel počasi, a vztrajno odpirati v svet in je postal partner mnogim sorodnim tujim inštitucijam.

163 Prisp evki za zgodovino delavskega gibanja, 1974, št. 1-2.

164 Osvoboditev Slovenije. Ljubljana 1977, 366 str.

165 Prisp evki za zgodovino delavskega gibanja, 1982, št. 1-2.

166 1945 - prelom med starim in novim = 1945 - break up between the old and the new : konec druge svetovne vojne v zgodovini srednjeevropskih držav = the end of the Second World War in the history of central European countries : povzetki = abstracts : znanstvena konferenca, scientific conference, Ljubljana, 29.-30. september 2005. Ljubljana 2005, 84 str.; 1945 - a break with the past : a history of central European countries at the end of World War II = 1945 - prelom s preteklostjo : zgodovina srednjeevropskih držav ob koncu druge svetovne vojne. Ljubljana 2008, 317 str.

167 Slovenija in Jugoslavija: krize in reforme 1968/1988: povzetki: znanstvena konferenca = Slovenia and Yugoslavia: crisis and reforms 1968/1988: abstracts : scientific conference, Ljubljana, 22.-23. januar 2009. Ljubljana 2009, 58 str.

* * *

Za svoje raziskovalno delo oziroma dosežke so inštitut kot raziskovalna organizacija, predvsem pa posamezni raziskovalci dobili priznanja, nagrade in tudi državna odlikovanja. Leta 1986 je inštitut dobil posebno priznanje ob dnevu vstaje slovenskega naroda, ki ga je podeljevala Zveza združenj borcev NOB, leta 1989 pa odlikovanje red zaslug za narod z zlato zvezdo. Za delovne dosežke v letu 2005 je javna agencija za raziskovalno dejavnost programu Idejnopolitični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju, ki ga je izvajal del inštitutovih raziskovalcev, dala priznanje za najboljši program oziroma najboljše izvajanje programa v tem letu. Več pa je bilo priznanj in nagrad ter odlikovanj posameznim raziskovalcem. Raziskovalci inštituta so bili nagrajeni s priznanjem Sklada Borisa Kidriča, takšnih je bilo sedem (dr. Dušan Biber, dr. Tone Ferenc, dr. Jasna Fischer, dr. Milica Kacin Wohinz, Alenka Nedog, dr. Janko Prunk, dr. Franc Rozman), pri čemer so posamezniki prejeli več teh nagrad, nekatere sicer za skupinsko delo (dr. Tone Ferenc). Leta 1993 je dr. Jerca Vodušek Starič dobila nagrado Republike Slovenije za znanstvenoraziskovalno delo kot najvišjo znanstveno nagrado v državi za vrhunski dosežek na področju zgodovine, naslednje leto isto nagrado dr. Milica Kacin Wohinz, dr. Jurij Perovšek pa leta 2000 Zoisovo priznanje za pomembne znanstvene dosežke na področju zgodovinopisja. Poleg teh znanstvenih priznanj in nagrad so inštitutovi raziskovalci dobivali tudi druga priznanja in nagrade, npr. nagrado vstaje slovenskega naroda (dr. Dušan Biber, dr. Tone Ferenc – štirikrat, Alenka Nedog – dvakrat, dr. Janko Prunk, dr. Anka Vidovič-Miklavčič), nagrado OF (dr. Tone Ferenc – dvakrat, Alenka Nedog), jugoslovansko nagrado 4. julij (dr. Tone Ferenc, skupinsko za sodelovanje v avtorski skupini, ki je pripravila obsežno delo Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem: 1941–1945). Šest inštitutovih raziskovalcev je dobilo Kajuhovo nagrado za objavo svojih del (dr. Tone Ferenc – dvakrat, dr. Milica Kacin Wohinz, Jože Krall, Alenka Nedog – dvakrat, dr. Boris Mlakar, dr. Franc Rozman). Posebno priznanje za raziskovalno delo, ki sta ga vrsto let opravljala tudi na inštitutu, sta dobila dr. Milica Kacin Wohinz in dr. Janko Prunk, in sicer naziv ambasador znanosti, ki ga je podeljevalo Ministrstvo za znanost, visoko šolstvo in tehnologijo Republike Slovenije. Odlikovanje francoske države je dobil dr. Peter Vodopivec; v zadnjem času je dobil več nagrad

za svoje delo, predvsem za več kot dvestoletno zgodovino od prve slovenske slovnice do neodvisne slovenske države (klio, nagrada Zveze zgodovinskih društev Slovenije, nagrada Anton Gindely, ki jo skupaj z avstrijskim ministrstvom za znanost podeljuje Avstrijski inštitut za Srednjo Evropo in donavski prostor). Inštitutovi raziskovalci so bili za svoje raziskovalno pa tudi drugo delo prejemniki državnih odlikovanj, predvsem različnih stopenj reda delain tudi drugih. Ob življenjskem jubileju, sedemdesetletnici, ko sta bila sicer oba že v pokoju, je predsednik Republike Slovenije podelil dr. Tonetu Ferencu za življenjsko delo in zasluge v znanstvenem, strokovnem in drugem delu na področju slovenske zgodovinske stroke srebrni častni znak svobode Republike Slovenije in dr. Milici Kacin Wohinz za zasluge, dosežene v znanstvenem in strokovnem delu, častni znak svobode Republike Slovenije.

Aprila 2001 je bila strokovna ekskurzija inštituta v premogovnik Hrastnik, da smo se seznanili s pravim »delavskim gibanjem«; čepijo od leve: dr. Jurij Perovšek, dr. Ervin Dolenc, Igor Zemljič, dr. Bojan Godeša, dr. Aleš Gabrič, dr. Andrej Studen, dr. Zdenko Čepič, Tadeja Tominšek Rihtar (Čehulič), stojijo od leve: rudar, dr. Nevenka Troha, dr. Mateja Režek, dr. Damijan Guštin, dr. Vida Deželak Barič, dr. Tone Ferenc, Mojca Šorn, zadaj: dr. Jože Prinčič, dr. Boris Mlakar, dr. Andrej Pančur.

* * *

Inštitut za novejšo zgodovino je kljub vsem spremembam, ki jih je doživljal v pol stoletja dolgem obstoju, svoje poslanstvo kot osrednje raziskovalne ustanove za preučevanje novejše zgodovine uspešno opravljal in ga tudi opravil. »Brez lažne skromnosti, razvili smo se v osrednjo slovensko znanstveno ustanovo za raziskovanje sodobne slovenske zgodovine,« je bila že pred dvema desetletjema nedvomno pravilna ugotovitev.¹⁶⁸ Bil je prvi inštitut s takšnim raziskovalnim področjem, in čeprav ni več edini, je glede na število raziskovalcev, njihovo usposobljenost in delavnost še vedno prvak.

Na Inštitutu je bilo konec leta 2008 zaposlenih 36 delavcev, kar je nekakšno povprečje števila zaposlenih na inštitutu od začetka šestdesetih let, ko je okvir inštituta zapustil muzejski oddelek. Nihanja so bila minimalna, od nekaj čez štirideset zaposlenih do nekaj čez dvajset, ko je inštitut zapustil arhiv. Večina zaposlenih na inštitutu je raziskovalcev z doktoratom znanosti (19), magisterijem (1), visoko izobrazbo (11). To, predvsem pa delovni rezultati dajejo inštitutu v slovenskem zgodovinopisju in celotni znanosti določeno mesto.

Inštitut se je razvil, pa ne v zadnjem času, ampak že desetletja prej, v resno, stabilno in odlično znanstveno raziskovalno ustanovo. S svojim neprekinjenim raziskovalnim delom namreč dosega po vseh merilih, ki so v veljavi za znanstvenoraziskovalno delo kot v novejšem času uvedeni kot nekakšen ideal v vrednotenju naše znanosti in raziskovalcev kot posameznikov, t. i. odličnost. To je dosegel v petdesetih letih delovanja. Inštitut je to »odličnost« s svojim delovanjem stalno potrjeval, kar je mogoče ob vsej kritičnosti, lastni in drugih, do delovanja inštituta ugotoviti brez lažne skromnosti.

To je dejstvo, vse drugo pa je stvar osebnega odnosa do inštituta, do njegovega raziskovalnega dela, do njegovih raziskovalcev in do njihovega dela in del, ki so na razpolago vsakemu, ki ga zgodovina zanima.¹⁶⁹

Na koncu pregleda o delu inštituta in njegovih raziskovalcev je mogoče ugotoviti, da glede na to, kar je inštitut dosegel v petdesetih letih od ustanovitve, ostajajo dolgoročni cilji, ki jih ima pred seboj, nespremenjeni: načrtno in

168 Fischer, Trideset let, str. 15.

169 Inštitut za novejšo zgodovino ima na internetu svojo domačo stran, na kateri je mogoče o inštitutu, programu dela, knjižnici, sodelavcih in njihovih bibliografijah ter o reviji Prispeljki za novejšo zgodovino dobiti osnovne informacije (tudi v angleščini). Najdete nas na: <http://www.inz.si>.

nepretrgano nadaljevati raziskovanje novejše zgodovine. Inštitut bo kot samostojna raziskovalna ustanova javnega značaja sam ali v sodelovanju z drugimi raziskovalnimi inštitucijami raziskoval nacionalno in občo zgodovino novejšega obdobja, od 19. stoletja do najnovejše dobe, v skladu z zastavljeno raziskovalno usmeritvijo, kakršna mu je bila postavljena pred pol stoletja. Dolgoročni cilj inštituta je zato nadaljevanje razvoja v stabilno in kadrovske močno raziskovalno organizacijo, ki bo sposobna v zgodovinopisju evropskim merilom primerne raziskovanja. Pomemben cilj je zato vključiti se v take raziskovalne in infrastrukturne projekte in programe, da bo mogoče njegovo raziskovalno področje razširiti tudi na raziskovanje občin evropskih tem.

Zgodovina Inštituta za novejšo zgodovino je predvsem zgodovina dela raziskovalcev, ki so bili in so na njem še zaposleni. To je zgodovina nenehnega iskanja zgodovinskih resnic in dopolnjevanja vedenja o naši preteklosti obdobja od začetka narodnega gibanja, narodnega programa pa do življenja v samostojni suvereni državi. Zgodovina inštituta je kot vse v zgodovini v znaku vzponov in padcev, kriz in njihovega premagovanja, kar se je dogajalo tudi na inštitutu in z njim, vendar to na njegovo dejavnost in rezultate ni bistveno vplivalo. Bila so sicer obdobja hitrejšega in večjega napredka glede raziskovanja, pa tudi obdobja nekakšnega mrtvila, kar je bilo zelo odvisno tudi od zunanjih dejavnikov. Inštitut za novejšo zgodovino je vse od svoje ustanovitve pred petdesetimi leti dosegel prostora in časa, v katerem je deloval in soustvarjal zgodovino, predvsem pa ponudil veliko novega vedenja o našem razvoju od »zastave do države«.

Inštitut za novejšo zgodovino – ali kot se je imenoval ob ustanovitvi Inštitut za zgodovino delavskega gibanja – je bil, je in bo tudi naprej osrednja in najpomembnejša raziskovalna ustanova za raziskovanje novejše slovenske zgodovine, za kar so zagotovilo njegovi raziskovalci. Ob nastanku je bil edini s takšno raziskovalno usmeritvijo, danes pa sicer ni edini, je pa še vedno prvi tako po nastanku, predvsem pa pomenu za slovensko zgodovinopisje in za predstavljanje zgodovine.